

ԽՍՀՄ-ի և ՌՍՖՍՀ-ի Պաշտպանության
Միության Կենտ. Խորհրդի
ՀՈՐԳ-ի սեկցիա

ԿՈՒՏՆՏԵՍԱԿԱՆԻՆ՝ ՀԱԿՈՂԱՅԻՆ ՅԵՎ ՀԱԿԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ոժտանդակ ձեռնարկ առաջին տասնամյակի
«սպառառ» ՀՈՐԳ» նորմաները հանձ-
նողներին (կոլեկտիվներում, խոշ-
ակներում, ՄՏԿ-ներում)

Կազմեց՝ Ա. ՄԱՂՇԻՆՍԻԻ

623.459
Մ-16

04 AUG 2010

ՊԱՋՐԱՎԻԱՔԻՄԸ ԽՍՀՄ-Ի ԽԱՂԱՂ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՅԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՆԱՐԱՆ Ե

623.459
Մ-16

ԽՍՀՄ-ի և Ռ. Ս. Ֆ. Հ.-ի
Պաշտպանության հետ.
Խորհրդի. ՊՌՊ-ի սեկցիա

ԿՈՒՏՆՏԵՍԱԿԱՆԻՆ՝ ՀԱԿՈՂԱՅԻՆ ՅԵՎ ՀԱԿԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ռժանդակ ձեռնարկ առաջին առեժնանի
«պատրաստ ՀՈՒՊ» նորմալները համա-
նադրելին (կալսնեստություններում, խոր-
սնեստություններում, ՄՏԿ-ներում)

Կազմեց՝ Ս. ՄԱՂՇԻՆՍԿԻ

«Կոլեկտիվիստականին» հակադրային
յեզ հակափրփական պատասխանու-
թյան մատին»

Կազմեց՝ Ա. ՄԱԼՇԻՆՍԿԻ

Այս գիրքը ձեռնարկ է գյուղական
ազդեցնակչության համար, զորը պա-
րաստվում է հանձնելու «Պատրաստ
ՀՈՔԳ» կրթությանը 1-ին աստիճանի
նորմաները: Հենց այդ ծավալով էլ
գրքում տեղեկություններ են արված
հակադրային և հակաքիմիական պաշտ-
պանության մասին:

Колхозники о противо-воздушной и противо-
химической обороне

Сост. А. Мальшинский



1010
43054

ԱՌԱՋԻՆ ԳԼՈՒԽ

ՇԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀՈՔԳ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Վ. ԻՆՁՈՒ ՀԱՄԱՐ Ե ՀԱՐԿԱՎՈՐ ԱԶԳԱՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎՈՂԱՅԻՆ ՅԵՎ ՀԱԿԱՔԻ
ՍԻՍԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԵՐ, ՊԱՋԵ-ԱՎԻԱՔԻՄԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՈՔՊ ԳՈՐԾՈՒՄ

Կամուրխատական կուսակցության և կուսակցության ու բոլոր աշ-
խատավորների սիրելի առաջնորդ ընկ. Ստալինի ղեկավարությամբ
մեր սոցիալիստական հայրենիքը դարձավ ունևոր, հզոր յերկիր:

«...Մենք արդեն ունենք հզոր և առաջնակարգ արդյու-
նաբերություն, հզոր և մեքենայացված գյուղատնտեսու-
թյուն, ծավալվող և ղեկավարվող բարձրացող տրանսպորտ, կազ-
մակերպված և սքանչելի գույքավորված Կարմիր բանակը:
(Ստալին)

Խորհրդային միության շարունակ աճող հզորությունը մեր
թշնամիների մեջ աստելություն է առաջ բերում: Գերմանական և
և յուզմական իմպերիալիստները ԽՍՀՄ-ի վրա ուղղակի հար-
ձակման պլաններ են մշակում:

Իմպերիալիստների մեջ դարգանում է սուր պայքար աշ-
խարհի նոր վերաբաժանման, ուրիշ յերկրները գրավելու համար:
Դրդիչ հանդիսանում են ֆաշիստական պետությունները և, ամե-
նից առաջ, ֆաշիստական Գերմանիան: Այդ պայքարն սպառնում
է նոր համաշխարհային իմպերիալիստական սպանդանոցի և Խոր-
հրդային Միության դեմ հակահեղափոխական պատերազմի պայ-
թումով:

Մենք պատերազմ չենք ուղղում: Մենք ուղղում ենք խաղաղ
աշխատել մեր սոցիալիստական պետության մեջ: «Բայց մենք
սպառնալիքներից չենք վախենում և պատրաստ ենք պատերազմի
հրձիգների հարվածին հարվածով պատասխանելու» (Ստալին):

Մեր հայրենիքի սահմանները պաշտպանում է քաջարի Կար-

միւր բանակը, զինված առաջնակարգ մարտական ժամանակակից տեխնիկայով: Մեր սահմանների պաշտպանութեանը կամասնակցի ամբողջ խորհրդային հայրենասեր ժողովուրդը: Կարմիր բանակին կոչեն կապիտալիստական յերկրների պրոլետարիատը:

Պատրաստվելով պատերազմի՝ իմպերիալիստները մեծացնում են իրենց բանակը, անընդհատ կատարելագործում են իրենց մարտական տեխնիկան, առանձնապես ուժեղ զարգանում է ռազմական ավիացիան:

Վեց կարևորագույն կապիտալիստական պետութւոյւններ (Գերմանիա, Յապոնիա, Իտալիա, Անգլիա, Ֆրանսիա, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ) ռազմական ինքնաթիռների քանակը 1925 թվից մինչև 1935 թ. ներառյալ աճել է համարյա 10 անգամ:

Նույն ժամանակամիջոցում ուժեղացել է ավիացիայի հզորութւոյւնն աճել է վոչ պակաս քան 5 անգամ, իսկ ուժեղացել է ավիացիան խորը թիկունքի վրա հարձակվելու հիմնական միջոցն է հանդիսանում:

Վառելանյութի մեծ պաշարը ուժեղացնում է հնարավորութւոյւնն և տալիս իրենց բազաներից թռչել 1000 — 1500 կիլոմետրի վրա, այսինքն՝ ուժեղացնում է կարող են հարձակվել թշնամու ամենախոր թիկունքների վրա:

Մի շարք իմպերիալիստական յերկրներ ունեն հսկայական բազմամատուռ ծանր ուժեղացնում է:

«... Այժմյան ավիացիայի կազմում կան ուժեղացումներ» վորոնք կարող են բարձրացնել մինչև 12 տոնն ոգտակար բեռ... Այդպիսի 10 ուժեղացումների խումբը կարող է միաժամանակ նետել ցած մոտ 7000 փութ պայթուցիկ նյութ: Հարյուր այդպիսի ուժեղացումներ կարող են կործանել ժամանակակից մի մեծ քաղաք» (Ա. Բրոուդի):

Իմիտան զինում է ավիացիան վոչ միայն ամենաուժեղ պայթուցիկ նյութերով, այլև հրձիգ ու թունավորող նյութերով: Առանձին նշանակութւոյւն ունեն թունավորող նյութերը (կրճատ՝ ԹՆ), այսինքն՝ խեղդող, թունավորող, արտաավարեր, փոշաոցնող, և մաշկապալարային «գազեր», ինչպես վոր այդ նյութերն անվանեցին համաշխարհային իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ: Ներկայումս ԹՆ զանազան միջոցների հետ միասին, վոր անհրաժեշտ են նրանց մարտական գործածութւոյւն համար, համարվում են հատուկ վարկան զենք: Սրանով ընդգծվում է քի-

միայն բացառիկ դերը պատերազմում ԹՆ գործադրման ասպարիզում:

«Չնայած զինաթափման հատուկ կոնվենցիաներին, ամեն տեսակի կոնֆերենցիաներին և խոսակցութւոյւններին, իմպերիալիստները, անկասկած, շատ են աշխատում քիմիական զենքի բնագավառում... Ապագա պատերազմում քիմիան կգործադրվի վոչ թե պակաս, այլ ավելի մեծ մասշտաբներով, քան այդ տեղի ունեցավ իմպերիալիստական պատերազմում» (Ա. Բրոուդի):

Ավիացիան քիմիայի հետ միացած՝ դարձավ հարձակման հզոր միջոց, վորն ունի հսկայական կործանարար ներգործութւոյւն, ընդունակ է առաջ բերելու բազմաթիվ հրդեհներ և ԹՆ վարակելու պայլի տարածութւոյւն: Կասկած չկա, վոր պատերազմի հենց առաջին մոմենտից ավիացիոն հարձակման միջոցները, այդ թվում և քիմիական զենքը, իմպերիալիստները կդարձնեն վոչ միայն հակառակորդի զինված ուժերի դեմ ճակատում, այլև թիկունքում՝ ազգաբնակչութւոյւն դեմ, գյուղերի և քաղաքների դեմ, գործաշունչների և ֆարքիկների, յերկաթուղային և էլեկտրոկայանների, էլեկտրոնների դեմ և այլն:

Խորը թիկունքում ազգաբնակչութւոյւնը կարող է հարձակման յենթարկվել միմիայն ողային թշնամու կողմից: Իսկ մոտավոր թիկունքում հակառակորդը հարվածել կարող է նաև հրետանային, հրձիգ և քիմիական արկերով:

Ավիացիայի և հրետանու գործադրման մի քանի ԹՆ ընդունակ են իրենց ազդեցութւոյւնը տեղանքում պահպանել մի քանի արվա և նույնիսկ մի քանի շաբաթվա ընթացքում: Ճեղքելով թիկունքը դուրս յեկած հակառակորդի հեծելազորը, մոտորացված և տանկային գործասերը նույնպես կարող են բնակավայրերը, ճանապարհները, յերկաթուղային կայարանները, պարենային և անասնի կերի (խոտի) պաշարները և այլն վարակելու համար ոգտադրոել այդպիսի ԹՆ: Բացի դրանից, նրանք կարող են պայթուցիկ և հրձիգ նյութերը գործադրել զանազան պահեստներ, կամուրջներ վոչնչացնելու համար:

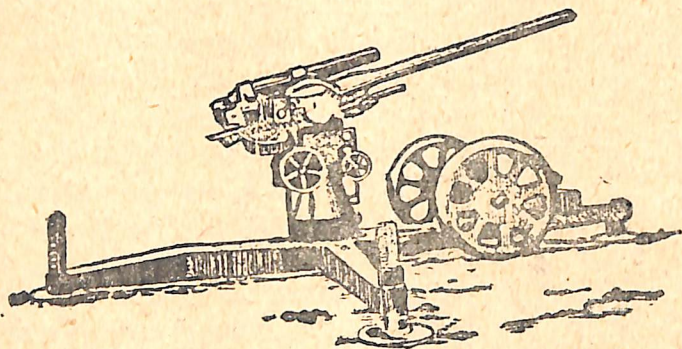
Պատերազմի ժամանակ թիկունքի աշխատանքի կանոնավորվածութւոյւնը բացառիկ նշանակութւոյւն կունենա: Բանակի հաջող մարտական գործունեութւոյւն համար թիկունքը պետք է քանակին ժամանակին մատակարարի մարտական տեխնիկա, ռազմամթերք, պարեն, հանգերձանք, զգեստ. նա պետք է սո-

վորեցնի և տեղափոխի ճակատ նոր զորամասեր, բժշկի ճակատի վերափոխներին և այլն:

Արդյունաբերությունը, գյուղատնտեսությունը, տրանսպորտը, ամեն տեսակի բուժական հիմնարկներն զգալի չափով աշխատելու յեն բանակի կարիքների համար:

Թիկունքի աշխատանքի քայքայումն ու վիժեցումը կործանարար կերպով են անդրադառնում յերկրի պաշտպանության ամբողջ սխտեմի վրա և, մասնավորապես, ճակատի վրա: Ուստի ամեն մեկի համար պետք է հասկանալի լինի, Վոր ԽՍՀՄ-ի դեմ պատերազմելիս իմպերիալիստները ռազմական գործողությունների հենց սկզբից կփորձեն ուղտագործել բոլոր միջոցները մեր Թիկունքի աշխատանքը քայքայելու համար:

Մեր հայրենիքի աշխատավորները, քաղաքների և գյուղերի աղգաբնակչությունը պետք է վաղորոք նախապատրաստված լինի պայքարելու թշնամու կողմից մեր Թիկունքը հարվածելու:



Նկ. 1. Ջենիթային թնդանոթ

բոլոր փորձերի դեմ: Մեր խնդիրն է՝ գեուև խաղաղ ժամանակ Թիկունքի պաշտպանությունն այնպես կազմակերպել, վերադարձնել քաղաքները, արդյունաբերությունը, տրանսպորտը, կոլտնտեսություններն ու խորհրդային տնտեսությանն առանց աշխատանքի տրտադրողականությունն իջեցնելու թշնամու հարձակման ժամանակ կարողանան անընդհատ շարունակել իրենց Թիկունքի աշխատանքը: Վորքան ել վոր թշնամին ուղում կամ ցամաքում ուժեղ լինի, կարելի չե նրա հարձակումների դեմ կազմակերպել ապահով պաշտպանություն: Դրա համար մենք բոլոր հնարավորություններն ունենք:

Թիկունքի պաշտպանության գլխավոր խնդիրն է՝ պայքարել հակառակորդի ողային և քիմիական հարձակումների դեմ: Հակառակորդի ողային նավատորմի դեմ պայքարելու համար միջոցներ նախապատրաստելն ու գործադրելը կոչվում է հակադեղին պաշտպանություն (կրճատ՝ ՀՈՊ): Ինչպես ողային, այնպես ել ցամաքային հակառակորդի գործադրած քիմիական զենքին հակադրելը կազմում է հակաքիմիական պաշտպանություն (կրճատ՝ ՀՔՊ):

Հակադային պաշտպանության ամենաիրական միջոցը հանդիսանում է ավիացիան: Նա ուժանեցնում կործանում է հակառակորդի անդրդրոմներն ու ավիացիոն բազաները և հատուկ կործանիչ ինքնաթիռների միջոցով ողում վոչնչացնում է հակառակորդի ավիացիոն ուժերը: Ամրացնելով մեր ողային նավատորմը, Խորհրդային Միության աշխատավորները հոոր հակադային պաշտպանության համար հիմք են ստեղծում:

Հակադային պաշտպանությունն ունի նաև հատուկ հակողային (զենիթային) հրետանի (նկ. 1), զենիթային գնդացիներ և կրակային ու ոժանդակ այլ միջոցներ:

Սակայն միշտ չի հաջողվում հակառակորդի ողային հարձակումների հնարավորությունը վերացնել բոլորովին: Յերբեմե հակառակորդի ուժերի մի մասը կարող է խույս տալ մեր կործանիչ ինքնաթիռներից, գուրս պրծնել զենիթային միջոցների կրակի միջից և գրոհել այս կամ այն ուղեկանները, կետերը: Ուստի հակադային պաշտպանությունը միշտ պետք է պատրաստ լինի ձեռք առնելու միջոցներ՝ նվազեցնելու ողային հարձակման միջոցների ներգործությունը, պետք է ապահովի պաշտպանությունը քիմիական զենքից և վերացնի քիմիական հարձակման հետեվանքները:

Դրա համար գործադրվում են հակաքիմիական, հակահրդեհային և բժշկա-սանիտարական պաշտպանության զանազան միջոցներ, ուղտագործում են զաղապատարաններ, վոր թագցնում են հիվանդներին, մեծահասակներին ավիաուժերի ներգործությունից, յերեկոյան և գիշերը լույսը մթնեցվում կամ հանգցրվում է, վորպեսզի այդ «լուսաքողարկման» միջոցով հակառակորդից թագցվի կետի դասավորությունը և այլն:

Մեր յերկրի ՀՈՊ-ը կազմակերպվում է յերկրի պաշտպանության ժողովրդական կոմիսարիատի ընդհանուր ղեկավարությամբ: ՀՈՊ-ի կազմակերպման գործում Փարբիկներում, գործարաններում, յերկաթուղիներում, ՄՏԿ-ներում, խորհրդատեսու-

թյուններում, կոլտնտեսություններում մեծ աշխատանք են առնելու տեղական կուսակցական, խորհրդային, պրոֆմիութենական և կոմբերիտական կազմակերպությունները, ձեռնարկությունները, ՄՏԿ-ների ղեկավարները, կոլտնտեսությունների վարչությունները և հասարակական կազմակերպությունները՝ Պաշտպանության, Կարմիր Նաչի և Կարմիր Մահիկի ընկերություններ և այլն:

Հասարակական բոլոր կազմակերպություններից հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանություն (ՀՈՔՊ) գործում առանձնապես մեծ աշխատանք է կատարում Պաշտպանության Մշակութային և Կրթական Կոմիտեի աշխատակիցները, Բանվորագյուղացիական Կարմիր բանակի մարտական պահեստը բացառիկ նշանակություն ունի յերկրի պաշտպանության համակարգում, ազգային պաշտպանության կազմակերպման գործում: Պաշտպանության իր շարքերում հաղարավոր մարդկանց պատրաստում է թշնամու դեմ կազմակերպված պայքար մղելու համար՝ պատրաստում է ղեկավարներին հրաձիգներին, ողջունում կործանիչների խմբեր, քիմիական ջոկատներ գյուղում, ինքնապաշտպանության խմբեր քաղաքում, հրահանգիչներ՝ ազգային պաշտպանության հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանություն (ՀՈՔՊ) նախապատրաստելու համար:

Քաղաքի և գյուղի միլիտանտներ աշխատավորները Պաշտպանության Մշակութային և Կրթական Կոմիտեի ուսումնական կայաններում և խմբակներում պատրաստվում են «Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի կրթության շորմաներն հանձնելու համար: Այդ շորմաներն իրենց մեջ պարունակում են գիտելիքներ և ունակություններ, վոր անհրաժեշտ են քաղաքի և գյուղի ամեն մի քաղաքացու՝ կազմակերպված զինավորելու ողային և քիմիական վտանգը, պաշտպանելու իրեն, իր ընտանիքն այդ վտանգից և ակտիվ մասնակցելու հակառակորդի հարձակման հետևանքները վերացնելու գործին:

Պաշտպանության մշակում է տեխնիկական միջոցների նմուշներ ազգային պաշտպանության հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանության համար, ազգային պաշտպանության հետ կազմակերպում է ՀՈՔՊ-ի զանազան գույքի տարածումը, ստուգում է այդ գույքի սարքիները և վերանորոգում է այն հատուկ արհեստանոցներում:

Հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանության հաջո-

ղություն անհրաժեշտ պայմանը գյուղում հանդիսանում է ամուրջ ազգային պաշտպանության գրադիտությունը՝ հակառակորդի ողային և քիմիական հարձակումներից պաշտպանվելու հարցերում: Յուրաքանչյուր կոլտնտեսականի, խորհրդային, ՄՏԿ-ի յուրաքանչյուր բանվորի և ծառայողի, յուրաքանչյուր մենատնտես գյուղացու պարտքն է լինել Պաշտպանության շարքերում. ակտիվ մասնակցել հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանության աշխատանքին և, ամենից առաջ, յուրացնել ՀՈՔՊ-ի անհրաժեշտ գիտելիքներ և ունակություններ:

Պատգիս հարցեր

1. Թիկունքի վրա հարձակվելիս ողային նավատորմն ի՞նչ խնդիրներ է կատարում:
2. Ի՞նչ է հակոդային պաշտպանությունը և ի՞նչ խնդիրներ նա ունի:
3. Ի՞նչ է հակաքիմիական պաշտպանությունը:
4. Պաշտպանության ի՞նչ խնդիրներ է կատարում հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանության գործում:

2. ՈՐԱՅԻՆ ՀԱՐՁԱԿՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վորպես ողից հարձակվելու միջոցներ, հակառակորդը կարող է գործադրել զանազան տեսակի ավիացիոն ուժեր, թի փոշեցրելու համար հատուկ ավիացիոն գործիքներ, գնդացիներ և թնդանոթներ:

Ավիացիոն ուժերը բաժանվում են հետևյալ հիմնական տիպերի՝ Ֆուգասային, բեկորային, հրձիգ, բեկորաքիմիական և և քիմիական:

Ֆուգասային ուժերը (նկ. 2) լցվում են ուժեղ ներգործող պայթուցիկ նյութերով և գործածվում են քաղաքի ամեն տեսակի շենքեր կործանելու համար: Այդ ուժերը լինում են տարբեր բաշի՝ 30-ից մինչև 2000 կիլոգրամ: Ռումբի քաշի կիսից ավելին՝ մինչ 60% կազմում է պայթուցիկ նյութը: 30—50 կիլոգրամ քաշ ունեցող ուժերն ունեն լիովին բավականաչափ ուժ՝ գյուղական տիպի փայտե շենքեր կործանելու համար: 50—150 կգ քաշ ունեցող ուժերը կարող են կործանել միջանի հարկանի քաղաքի տիպի քարաշեն տներ:

Պայթելով գետնի մակերեսին՝ Ֆուգասային ուժը փոս է կամ, ինչպես ընդունված է ասել, «ձագար» է փորում: Պայթուցիկ

ունի ուժեղ ձայն, ինչպես նաև առաջացնում է ողային («պայ-
թունի») ալիքների ուժեղ ցնցում: Ցնցումն իր հսկայական տրա-
պեզիան հետևանքով ունի կործանիչ հատկություններ: Ընկ-
նելով դյուրավառ նյութերի, շենքերի, հացաբույսերի զեղերի
վրա՝ կարող է հրդեհ առաջացնել: Փուգասային ուղմբի
պայթելու ժամանակ բեկորների մեծ մասը մնում է հողում (ձա-
գարում): Նրանց մյուս մասը, շատ բարձր վեր թռչելով, հետո
ընկնում է ցած, համարյա առանց վնաս պատճառելու:



Նկ. 2. Փուգասային
ուղմբ

Քեկոտային ուղմբերը, ինչպես անունն
ինքը ցույց է տալիս, գործածվում են մարդ-
կանց և կենդանիներին հարվածելու համար: Այդ ուղմբերը սովորաբար մեծ քաշ չունեն
(8—10-ից մինչև 50 կգ): Գետին ընկնելիս
ուղմբն իսկույն պայթում է, դետոնի մակե-
րեսի յերկայնքով ցրելով շատ բեկորներ:
Բեկորները կարող են մարդուն սպանել,
50—400 մետր հեռավորություն տարածու-
թյան վրա: Աղյուսաշեն և հաստ փայտաշեն
պատերը բեկորներով չեն ծակվում:

Հրձիգ ուղմբերը (նկ. 3) լցվում են հա-
տուկ հրձիգ նյութերով, վորոնք ընդունակ
են հրդեհներ առաջացնելու:

Ամենից շատ տարածված են «տերմի-
տով» լցված ուղմբերը: Դա յերկաթոքսիդի
(յերկաթի կռանաթափուկի) և փոշենման
ալումինիումի խառնուրդ է: Այլովելիս տեր-
միտն առաջացնում է մինչև 3000 աստի-
ճանի ջերմություն, այսինքն՝ հալում է ծա-
կում և նույնիսկ յերկաթը: Բացի տերմիտային ուղմբերից, կան
ֆոսֆորային և ելեկտրոնային ուղմբեր:

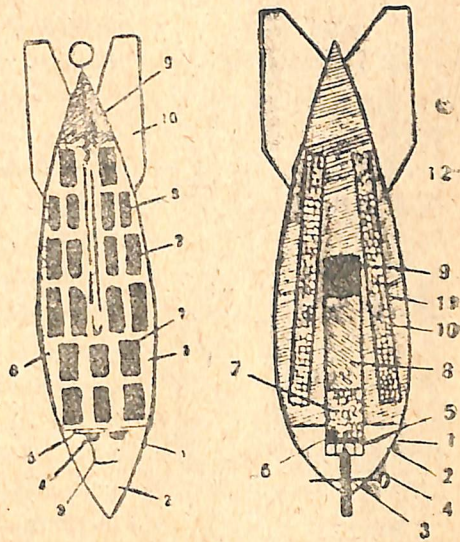
Ամենավտանգավորն են այսպես կոչված տերմիտա-եղկատո-
նային ուղմբերը. այդպիսի ուղմբերի պատյանը շինված է հա-
տուկ ձուլվածքից՝ «ելեկտրոնից», վորը բարձր ջերմաստիճանի
ազդեցություն տակ այրվում է, ուժեղացնելով տերմիտի վառող
ներգործությունը:

Հրձիգ ուղմբերը լինում են ցրող և կենտրոնացնող գործո-
ղություն: Ցրող գործողությամբ ուղմբերը մեծ տարածություն
հարվածելու համար են և, զլխավորապես, հատկացվում են փայ-
տե շենքեր, դյուրավառ նյութերով (նավթ, բենզին, փայտ, տախ-
տակ, մամլած խոտ, հացահատիկ և այլն) լցված պահեստներ,
ինչպես նաև անտառներ (չորային յերկանակներին), բուրդ կաղ-
մած և զեղերով հացաբույսեր և այլն վառելու համար: Այդպիսի
ուղմբերի հրձիգ հատկությունները համեմատաբար թույլ են:

Կենտրոնացրած գործողությամբ ուղմբերը հրդեհի մի հղոր
ոջախ ստեղծելու համար են և ընդունակ են վառելու զժվարա-
վառ առարկաներ և նյու-
թեր: Այդ ուղմբերն հատ-
կացվում են քարաշեն տներ,
յերկաթուղային կայարան-
ներ և այլն վոշնացնելու
համար:

Հրձիգ ուղմբի քաշը 1-ից
մինչև 45—50 կիլոգրամ է:
Այրող գործողության տևո-
ղությունն է 3—15 րոպե:
Ծակող ներգործությունը,
սովորաբար աննշան է.
շատ հաճախ նա միայն
ծակում է տանիքը և ան-
նշան չափով վնասում է
ձեղնահարկը: Սակայն
հրձիգ ուղմբերի մի քանի
տեսակներ կարող են ծա-
կել յերկու, յերեք հարկերի
ծածկույթները:

Փիմիտական ուղմբեր
(նկ. 4) լցվում են ԹՆ—մար-
տական թունավորող նյու-
թերով: ԹՆ քիմիական ար-
դյունաբերության այնպի-
սի արտադրանքներ են, վո-
րոնք ռազմադաշտում, ռազ-
մական գործողություննե-
րի պայմաններում, կարող
են թունավորել անպաշտպան մարդկանց և կենդանիների, նրանց
մահ պատճառելով կամ առաջացնելով զանազան հիվանդ ազիւն



Պերմանական
Նկ. 3. Հրձիգ ուղմբերի կառուցվածքը

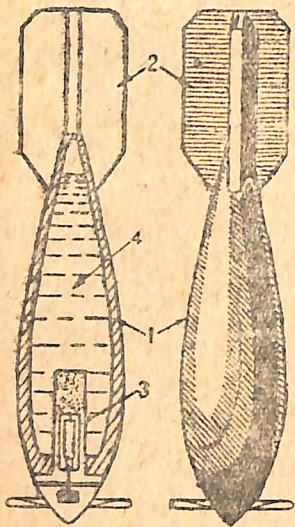
Պերմանական. 1—ուղմբի քաղանք, 2—բջե-
զլիկ, 3—վառողի լիցք, 4—փուրձ, 5—մե-
տաղյա փուրձ, 6—վառող, 7—զլանիկներ տեր-
միտով, 8—բիկֆորդյան ֆուր, 9—բեքիչ հար-
մարմն, 10—ստարիկատոր:

Ամերիկական. 1—ուղմբի քաղանք 2—բջե-
զլիկ, 3—գաբիան, 4—պահպանական գա-
միկ, 5—փուրձ, 6—Շառաչող սնդիկ, 7—վա-
ռողի յել բոքսիի խառնուրդ, 8—տերմիտ, 9—վա-
ռողի լիցք, 10—խողովակներ մետաղյա կալիու-
մով յել նատրիումով, 11—յուղ, 12—ստարի-
կատոր

յերևույթներ, վորոնք նվազեցնում են մարտ վարելու կամ այս կամ այն աշխատանքը կատարելու ընդունակությունը:

Ավիացիան թռչնավորող նյութերը կարող ե գործադրել վոչ միայն ուռմբերով, այլև հատուկ գործիքների ոգնությունը, վոր կախվում են ինքնաթիռի տակից: Այդպիսի գործիքներից թափվելով, հեղուկ թն փոշեցրվում և անձրևի նման թափվում ե գետին:

Թիկունքային կետերի վրա հարձակվելու համար թն գործածելով՝ հակառակորդի ավիացիան կձգտի.



Նկ. 4. Քիմիական ուռմբի կառուցվածքը

- 1—բաղանք, 2—ստաբիլիզատոր,
3—պայթուցիկ նյութի լիցք,
4—բուխավորող նյութ.

— գծվարացնել ֆուգասային ուռմբերով առաջ բերած կործանումների վերականգնումը, կամ գծվարացնել հրձիգ ուռմբերի առաջացրած հրդեհների հանգցնումը.

— յերկար ժամանակով խափանել ֆարրիկների, գործարանների, խորհրտեսությունների, յերկաթուղային կայարանների աշխատանքը և այլն.

— տվյալ բնակելի վայրում տեղավորված գործերին կորուստներ պատճառել.

— կորուստներ պատճառել քաղաքացիական ազգաբնակչությանը.

— փչացնել հացահատիկի, անասնոսկերքի պաշարները և այլն.

— խանգարել զորքերի և գումակների տեղաշարժերը:

Ռուսներում թռչնավորող նյութերը գտնվում են հեղուկ կամ կարծր վիճակում: Բացի թն, քիմիական ուռմբի մեջ լինում ե պայթուցիկ նյութի լիցքը, վոր անհրաժեշտ ե ուռմբի պայթելու մոմենտին թն մարտական վիճակի փոխելու համար, այսինքն՝ այնպիսի վիճակի, վորի ժամանակ թն առանձնապես ուժեղ հարված կհասցնեն:

Հեղուկ թն լցված ուռմբի պայթելու ժամանակ թն դառնում ե թռչնավորող գոլորշի (գազ)՝ ամբողջովին կամ մասամբ, նայած տվյալ թն կայունությունը: Ամբողջովին (կամ համարյա

ամբողջովին) գոլորշանման (գազանման) վիճակի յեն փոխվում այսպես կոչված անկայուն թն: Ռուսները պայթելիս անկայուն թն անմիջապես գետնի վրա կազմում ե, սովորաբար տեսանելի, ամպ, վորն աստիճանաբար ցրվելով՝ շարժվում ե քամու ուղղությամբ, բայց և այնպես ուռմբի պայթելու տեղից մի քանի հարյուր մետր տարածության վրա պահպանելով իր թռչնավորող հատկությունները (նայած ուռմբի մեջ յեղած թն քանակին, այսինքն՝ նրա քաշին): Քամի չլինելու դեպքում աչպիսի ամպը կարող ե մնալ պայթուցի տեղում, դանդաղորեն տարածվելով չորս կողմը:

Հեղուկ կայուն թն լցված ուռմբի պայթելու ժամանակ թն մեծ մասը կաթիլների ձևով շաղ ե գալիս ուռմբի պայթելու տեղում, թն մնացած աննշան մասն անցնում ե, ինչպես արդեն մասնանշվեց, գոլորշանման վիճակի և, բացի դրանից, մասախուղի, այսինքն՝ այնպիսի վիճակի, վորի դեպքում թն ամենափոքրիկ հեղուկ մասնիկները կարծես թե ողի մեջ լողում են: Կայուն թն կաթիլները և մառախուղի գետին նստած մասնիկներն աստիճանաբար գոլորշիանում են, բավական յերկար ժամանակ թռչնավորելով ողը:

Նորմը թն լցված ուռմբի պայթելու ժամանակ գոյանում ե թռչնավոր ծխի ամպ, այսինքն՝ թն ամենափոքր կարծր մասնիկների ձևով խառնվում ե ողին. միաժամանակ թն վորոշ աննշան մասը դառնում ե թռչնավորող գոլորշի: Ծխի գետին նստած մասնիկները կարող են իրենք իրենց թռչնավորող գոլորշի արձակել:

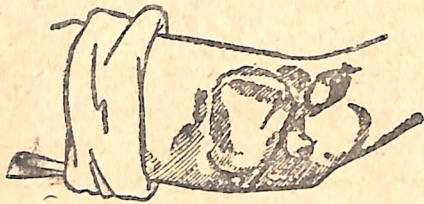
Թռչնավորող նյութերը մարդուն կամ կենդանուն հարվածում են զանազան ուղիներով: Թռչնավորված ողի հետ միասին թն գոլորշու (գազի), ծխի կամ մառախուղի ձևով կարող են ընկնել թռքերի մեջ: Բացի դրանից, թռչնավորված ողը կարող ե աղբեր մարդու աչքերի և մաշկի վրա: Փոշեցրված (շաղ տված) թն կաթիլների ձևով ընկնելով մարդկանց վրա՝ կարող են հարվածել մարդկանց և կենդանիներին. հետո նրանք կարող են կպչել մաշկին, յերբ մարդն ու կենդանին շփվեն թն վարակված առարկաների, հազուադեպ, հողի, խոտի հետ և այլն: Հեղուկ թն կարող են նույնպես ընկնել աչքերի մեջ, յեթե վարակված ձեռքերը ղեպչեն աչքերին: Վերջապես վարակված կերակրի կամ ջրի հետ թն կարող են ընկնել ստամոքսը:

Մարդու վրա իրենց ունեցած ազդեցությունը թն սովորաբար բաժանվում են չորս խմբի՝ մաշկա-պարարային (կամ մաշկի վրա ազդող թն), խեղդող, ընդհանրապես թռչնավոր և զրգուղ:

Ամենակարևոր խնդիրը մտելի վրա ազդող ԹՆ են: Դրանց թվին են պատկանում խալիտը, լյուդիտը և գիկը:

Խալիտը թուխ գույնի յուղոտ հեղուկ է. հոտով հիշեցնում է սխտորի կամ մանանեխի, նրա գոլորշիներն անգույն են: Խալիտը հարվածում է մարմնի այն բոլոր մասերը, վորոնց հետ շփման մեջ է մտնում՝ մաշկը, թոքերը, աչքերը և այլն: Խալիտով ֆուսովածն սկզբում վոչ մի հիվանդագին զգայություն չի ստանում և կարող է չնկատել, թե այդ ԹՆ ազդեցությունն է յենթարկվել: Սովորաբար ֆուսովելու առաջին նշանները յերևում են միայն մի քանի ժամ հետո:

Ցեթե մաշկի վրա հեղուկ խալիտի կաթիլներ են ընկել, ապա 3—6 ժամ հետո այդ կաթիլներն ընկած տեղերը կարմրում են, 12—18 ժամ հետո գոյանում են ջրալի բշտիկներ (նկ. 5): Մի քանի օր անց բշտիկները պատվում են, վորից հետո սովորաբար գոյանում են խոցեր, վորոնք նույնիսկ բուժելիս շատ դանդաղ են լավանում:



Նկ. 5. Խալիտի ներգործությունը

ըր յերբեմն զգալի չափով վատացնում է տեսողությունը կամ նույնիսկ կուրացնում: Ցեթե մարդ խալիտով վարակված ուտելիք ուտի կամ խալիտով վարակված ջուր խմի, կարող է բերնի, կերակրափողի, ստամոքսի, փորոտիքի, յերբեմն ել մարդու կամ կենդանու ամբողջ օրգանիզմի ծանր ֆուսովածք առաջանալ: Այդ դեպքում ֆուսովելու նշաններն են՝ ստամոքսի սուր ու տևական ցավը և փսխումը:

Խալիտի գոլորշիներն ու մշուշը կարող են առաջ բերել մաշկի ֆուսովածք, մանավանդ շոգ յեղանակին: Ձմեռն խալիտի գոլորշիները մաշկի համար քիչ են վտանգավոր նույնիսկ յերկար ժամանակ վարակված տեղանքում գտնվելու դեպքում: Բայց թոքերի և աչքերի համար խալիտի գոլորշիներն ու մշուշը վտանգավոր են տարվա բոլոր յեղանակներին: Թոքերի ֆուսովածքի նշանները յերևում են մի քանի ժամից հետո կրծքի ցավով, խրոպոտությամբ, հազով, հարբուխով: Հետագայում կարող են դարձանալ ծանր բարդություններ, օրինակ՝ թոքերի թարախային

քորոքում: Խալիտի գոլորշիներից աչքերը կարմրում են, ուռչում, նրանցից թարախ է հոսում, ծանր դեպքերում կարող է առաջանալ տեսողություն ժամանակավոր վատցում:

Խալիտն ամենակայուն ԹՆ մեկն է. տեղանքում փոշեցրված (շաղ տված) լինելով՝ նա իր հարվածող հատկությունները պահպանում է ամառը մինչև 2, իսկ ձմեռը 3—5 օր և ավելի:

Այն ջուրը, վորի մեջ հեղուկ խալիտ է թափվել, վտանգավոր է խմելու, լվացվելու, շոք լվանալու համար և այլն: Մետաղների վրա խալիտը ֆուսավար ազդեցություն չի թողնում, բայց նրանց մակերեսի վրա յերկար մնում է: Ուստի խալիտով վարակված մետաղյա, ինչպես նաև այլ առարկաները յերկար ժամանակ կարող են խալիտի հաղորդիչներ հանդիսանալ:

Հողի մեջ հեղուկ խալիտը թափանցում է մինչև 10 սանտիմետր խորությունը, ձյան մեջ՝ 15—20 սանտիմետր, սվաղի և աղյուսի մեջ՝ կես ժամից հետո՝ 3—4 միլիմետր, իսկ 24 ժամից հետո՝ 1 սանտիմետր խորությունը: Չներկված փայտի մեջ խալիտը թափանցում է մինչև 15 միլիմետր խորությունը. յուղաներկով ներկված փայտի վրա խալիտը մնում է մակերեսին, լուծվելով ներկի մեջ: Սոսնձած ֆաներայով խալիտն անցնում է 2—3 շերտ: Խալիտն իր բոլոր վիճակներում հեշտությամբ անցնում է հազուստի միջով, իսկ հեղուկ վիճակում՝ նաև կոշկի միջով:

Խալիտով լցված ավիոումբերը լինում են յերկու տեսակի՝ բաղխական պայթողներ և ոգում պայթողներ: Բաղխական պայթող խալիտ պարունակող ուումբերը (հարվածով ներգործող ուումբեր) գործածվում են գլխավորապես տեղանքը վարակելու համար և սովորաբար ունեն փոքր քաշ (10—25 կիլոգրամ): Մի ուումբը վաճառվում է 300—500 քառակուսի մետր տարածություն: Հակառակորդի կողմից այդպիսի ուումբերի գործածությունը կարող է խիստ զգալարացնել ֆուսասային ուումբերի առաջ բերած կործանումների ուղղումը, կամ հրձիգ ուումբերից առաջացած հրդեհներ հանդցնելը և բավականաչափ ուշացնել աշխատանքների վերականգնումը վարակման յենթարկված տեղամասերում:

Բաղխական (հարվածով) ներգործող խալիտավոր ուումբը գետնի վրա պայթելու ժամանակ յերևում է մի փոքրիկ թուխ ամպ: Ռումբի պայթումն ունի խուլ ձայն, զգալիորեն ավելի թույլ, քան ֆուսասային ուումբի պայթմանի ձայնը: Չաղաքը փոքր է՝ նրա մեջ սովորաբար մնում է ուումբի պատյանի բեկոր-

ների մի մասը: Բեկորները խոշոր են: Քամու ուղղութեամբ իւրիտի հոտն զգացվում է ուռմբի պայթելու վայրից մի քանի հարյուր մետր հեռավորութեան վրա: Տների պատերի և բուսականութեան վրա լավ նկատելի յեն իպրիտի թուխ յուղոտ կաթիլները կամ բծերն իպրիտի հոտով: Իպրիտի կաթիլներից ձյունն ստանում է դեղնաթուխ գույն, վորը, ձիշտ է, միշտ չի լավ նկատվում:

Ողում պայթող իպրիտավոր ուռմբերը (հեռակայութեամբ ներգործող ուռմբեր) կարող են ավելի մեծ չափեր ունենալ (100 կգ և ավելի)։ Նրանք գործադրվում են ինչպես տեղանքը վարակելու, այնպես էլ մարդկանց և կենդանիներին հարվածելու համար: Պայթելու ժամանակ այդ ուռմբերը թ՛ն գոյացնում են բազմաթիվ կաթիլներ և մշուշ, վարակելով զգալի ծավալով ող և իպրիտի «անձրևով» ծածկելով մեծ մակերեսներ: Պայթելիս այդ ուռմբերը սովորաբար ավելի ուժեղ ձայն են հանում, չորս կողմը մեծ քանակութեամբ բեկորներ են թռչում, ողում գոյանում են թուխ շերտեր՝ բաղկացած իպրիտի մանր կաթիլներից, վորոնք արագ խփում են դետին:

Ավիացիան կարող է իպրիտ գործածել վոչ միայն ուռմբերով, այլև արդեն առաջ հիշատակված հատուկ գործիքներով, վոր կախվում են ինքնաթիռների տակից: Հարկավոր մոմենտին իպրիտը գործիքներից թափվում է, բաժանվելով մանր կաթիլների, և «անձրևի» պես ընկնում դետին: Սովորական ուռմբավոր իպրիտը և այդպիսի «անձրևով» ծածկել մի քանի հեկտար տարածութեամբ մակերես: «Անձրևը» իպրիտի կաթիլներով ինչպես նաև մշուշով և գոլորշիով հարվածում է մարդկանց և կենդանիներին: Բացի դրանից, իպրիտի «անձրևը» մի քանի ժամով (յերբեմն 1—2 օրով) վարակում է նաև հողը: Իպրիտը փոշեցրելիս ինքնաթիռի հետևից յերևում է թուխ շերտ, վոր մի քանի վայրկյան լավ նկատվում է:

Լյուիզիտը սուր հոտով մութ-թուխ հեղուկ է, վոր հիշեցնում է խորդենու տերևների հոտը: Լյուիզիտի գոլորշիները, ինչպես և իպրիտինը, անգույն են:

Հեղուկ լյուիզիտի ներգործութունը նման է իպրիտի ներգործութեանը (մաշկի կարմրում, բշտիկներ, վերքեր), բայց ավելի շատ է արտահայտվում և թագնված ներգործութեան ժամկետն ավելի կարճ է: Վնասված տեղերում յերբեմն արդեն առաջին բույսերի ընթացքում առաջանում է կարմրութուն, զգացվում է

այրում և ցավ: Մաշկի այրոցն ու բշտիկները յերևում են 4 — 8 ժամից հետո:

Լյուիզիտի գոլորշիներն արագորեն առաջացնում են շնչառութեան վերին ուղիների (քթի, կոկորդի, բրոնխների, լորձաթաղանթի) բորբոքում և աչքերի գրգռման յերևույթներ (ծակոց աչքերի, այրում քթակոկորդում, փուռոց, հարբուխ, թքահոսութուն): Բացի դրանից, լյուիզիտով վարակվելու դեպքում սովորաբար այս կամ այն չափով նկատվում է նաև որգանիզմի ընդհանուր թունավորում: Դա արտահայտվում է գլխացավով, փխսումով, ուշագնացութեամբ, ձեռքերի և վոտքերի ժամանակավոր կաթվածով, մաշկի զգայնութեան կորստով և այլն:

Լյուիզիտով վարակված մթերքները, ջուրը և զանազան առարկաները խիստ վտանգավոր են:

Լյուիզիտը, ինչպես և իպրիտը, կայուն թ՛ն է, բայց նրա ներգործութեան տեղութունը տեղանքի վրա ավելի քիչ է, քան իպրիտինը: Հեղուկ Լյուիզիտը տեղանքում ամառը մնում է 10—12 ժամ, իսկ ձմեռը 1—2 օր: Լյուիզիտով վնասված բուսականութունը (խոտը, չքաղած հացաբույսերը) վորոշ ժամանակից հետո ստանում է կարմրաթուխ գույն և պիտանի չէ գործածութեան համար:

Կարելի չէ յենթադրել, վոր ավիացիան լյուիզիտը կգործածի և ավիոփիմումներով և հատուկ փոշեցրող գործիքներով: Խեղդող թ՛ն են պատկանում ֆոսգենը, դիֆոսգենը, քլորը, քլորպիլինը և մի քանի ուրիշները:

Փոսգենն անկայուն թ՛ն է. մարտական թաղանթներից (արկերից, ուռմբերից) ազատվելուց հետո նա դառնում է գազ, վորը 3,5 անգամ ծանր է ողից: Փոսգենն ունի անդուրեկան հոտ, վորը հիշեցնում է բորբոսնած խոտի կամ փածած բանջարեղենի հոտը:

Ողի մեջ քիչ քանակութեամբ ֆոսգեն լինելու, բայց նրա յերկարատև ներգործման դեպքում թունավորումը սովորաբար ընթանում է այսպես: Սկզբում, ինչպես կանոն, հենց առաջին շնչառումների ժամանակ յերևում է մի փոքրիկ հազ, թեթև սիրտխառնում, անդուրեկան համ բերանում: Այդ բոլոր յերևույթներն աստիճանաբար անհետանում են, և վնասվածք թունավորված ողից հեռացվելուց հետո, մի քանի ժամ իրեն համեմատաբար տանելի չէ զգում: Հետո արագորեն ներգործում է ծանր թունա-

Հաղող. և հակաքիմիական պաշտպանություն

վորումը, յերևում է շնչարգելություն, ծանր հազ, վորի ժամանակ փրփրոտ խորիս ե գալիս ե սկսվում ե թոքերի ուռուցք:

Մեծ քանակությամբ ֆոսֆենի ներգործման դեպքում ծանր ֆրասվածքը կարող ե խիստ արագ դարգանալ, թունավորված ողի մի քանի շնչառումներից հետո:

Խոնավ ողում ֆոսֆենն ազդում ե մետաղների վրա, ժանգոտելով նրանց:

Ավիացիան ֆոսֆենը գործածում ե խոշոր ավիոուումներով, նպատակ ունենալով մասսայորեն հարվածելու անպաշտպան մարդկանց ե կենդանիներին: Ռումբի պայթելու ժամանակ գոյանում ե մեծ սպիտակավուն ամպ, վոր հոսում ե գետնի վրայով, քամու հոսանքի ուղղությամբ: Քամի չլինելու դեպքում այդ ամպը կաբող ե գետնի մակերեսին մնալ 30—40 րոպե: Քամու ժամանակ տեղանքը ֆոսֆենից ինքնամաքրվում ե 10—20 րոպե տեղում: Թյունից հետո:

Քլորը նույնպես անկայուն թՆ ե. դեղնականաչ գույնի գազ ե, ողից 2,5 անգամ ծանր: Ունի անդուրեկան խեղդող հոտ:

Քլորը խիստ կերպով ազդում ե վերին շնչառական ուղիներին ե թոքերի վրա, առաջ ե բերում շնչահեղձություն, տանջալից հազ՝ առատ խորխով, դեմքի, շրթունքների ե լեզվի կապուտվումը ե, վերջի վերջո՝ թոքերի ուռուցքներ:

Քլորի ֆրասելու հատկություններն ավելի թույլ են քան ֆոսֆենինը, բայց մեծ քանակությամբ քլորի ներգործման դեպքում մի քանի րոպեյի ընթացքում քլորն ել կարող ե մահ պատճառել:

Խոնավ ողում քլորը մետաղների վրա խոր ժանգ ե առաջացնում: Խոնավ գործվածքեղենը քլորից գույնը գցում ե ե նրա ամրությունը նվազում ե:

Վորպես ինքնուրույն մարտական նյութ քլորը չի գործածվում, բայց կարող ե հանդիպել ֆոսֆենի խառնուրդով: Քլորը բացառիկ կարեւորություն ունի վորպես շատ ու շատ թՆ բաղադրության մեջ մտնող հիմնական նյութերից մեկը (նա լայն չափով ոգտագործվում ե թՆ պատրաստելիս):

Քլորալիկրինը թափանցիկ դեղնավուն հեղուկ ե: Հեշտությամբ գոլորշիանում ե, գոլորշիներն ողից 5,5 անգամ ծանր են: Ունի սուր, անդուրեկան հոտ: Պատկանում ե անկայուն թՆ: Փոքր քանակություններով առաջ ե բերում խիստ արտաավաբերություն, սրտի խառնում ե հազ, յերբեմն՝ փսխում: Մեծ քանակություն

ներով արագորեն առաջացնում ե թոքերի այտուց, կարող ե կաթված առաջացնել: Ի նկատի ունենալով քլորալիկրինի վոչ ուժեղ թունավորող ներգործությունը, դժվար թե ավիացիան գործածի այն վորպես ինքնուրույն մարտական նյութ, բայց այլ թՆ հետ խառնած, որինակ՝ ֆոսֆենի, կարող ե հանդիպել: Մետաղների վրա թույլ ե ազդում:

Քլորալիկրինը լայնորեն գործադրվում ե վորպես թՆ գյուղատնտեսության մեջ՝ շտեմարանները ե այլ հացապահեստները ամեն տեսակի վնասատուները վոչնչացնելու, տարաները, անասնիկերը ծխապատելու, գետնասկյուռների դեմ պայքարելու համար, ե այլն: Քլորալիկրինը լավ միջոց ե բնակելի շենքերում փայտղիլներին, կրծողներին, մկներին վոչնչացնելու համար:

Անդիստուր քաւալոր թՆ պատկանում են կապտաթթուն ե ամլածինոքսիդը:

Կապսարբուն անդույն հեղուկ ե, վորի հոտը հիշեցնում ե դառը նուշը: Խիստ ցնդող ե: Գոլորշիներն ողից թեթե են, վորը խիստ դժվարացնում ե նրա մարտական գործադրությունը: Այնուամենայնիվ, անցած համաշխարհային պատերազմին կապաթթուն փորձում եյին գործադրել, վորովհետե նա չափազանց խիստ թունավորող ազդեցություն ունի:

Ներս շնչած ողի հետ ընկնելով որդանիղմի մեջ՝ կապաթթուն ազդում ե արյան ե նյարդային սխտեմի վրա: Սովորաբար թունավորումն սկսվում ե կոկորդում, ճանկոտցի ցավեր ե պատճառում, բերնում առաջանում ե դառը համ, բերնախորշի թմրելու, ծոծրակում ե կրծքում ցավի զգացումով, հետո զգացվում ե զլխապտույտ, շնչարգելություն, սրտի բաբախում: Վերջում մարդ կորցնում ե դիտակցությունը, առաջ են գալիս ջղաձուլություններ, շնչառությունը ե սիրտը կանգ են առնում: Մեծ քանակությամբ կապաթթվով թունավորվելիս համարյա վայրկենապես կարող ե մահ առաջանալ: Մի քանի շնչառումից հետո թունավորվածը կորցնում ե դիտակցությունը, ընկնում ե ցած: Սկսվում են խիստ, կարճ ջղաձուլություններ, ե մահը վրա յե հասնում:

Արտասահմանում կապտաթթուն բավական լայն չափով ոգտագործվում ե գյուղատնտեսության մեջ (չերմոցների, դատարկ պահեստների, հում բամբակի, սերմերի ե այլն ծխապատելու համար): Այդպիսի դեպքերում ոգտագործում են, սովորաբար, վոչ

Թե հեղուկ կապտաթթու, այլ նրա աղերը (ցիանակալցիումը, նատրիումը, կալիումը):

Կապտաթթուն մետաղների վրա չի ազդում:

Ածխածինօքսիդը (շմրաղաղ—угарный газ) անգույն և անհոտ գաղ է, ողից թեթև է: Այդ գաղի ներգործությունը ծանոթ են բոլորը, ովքեր «ածխահոտով բռնվել» են, յերբ վառարանների ժամանակին չեն փակել, յերբ ածխածինօքսիդը («УГАРНЫЙ ГАЗ») գոյանում է վառելիքի վոշ լրիվ այրվելու հետևանքով: Թունավորումը կարող է տեղի ունենալ աննկատելի: Թունավորումն սկսվում է գլխացավով, գլխապուլտով, սրտի խառնումով: հետո յերևում է թուլութուն և ուժեղ թունավորվելու դեպքում մարդ կորցնում է գիտակցութունը, սկսվում են ջղաձգութուններ և վերջանում է մահով: Ողի մեջ ածխածինօքսիդի մեծ խառնուրդ լինելու դեպքում մահը կարող է խիստ արագ վրա հասնել:

Ածխածինօքսիդը վորպես ԹՆ ռադիաճակատում չեր գործադրվում, վորովհետև նա ողից թեթև է և, բացի գրանից, չափազանց դժվար է նրան հեղուկ դարձնել մարտական թաղանթները (ռումբերը և արկերը) լցնելու համար: Բայց պետք է նկատի ունենալ, վոր պայթուցիկ նյութերի այրվելուց մեծ քանակությամբ ածխածինօքսիդ է գոյանում, և յեթե, որինակ, շենքեր ներսում խոշոր ֆուգասային ավիոռումը կամ արկ է պայթում, կարող է կյանքի համար վտանգավոր քանակությամբ ածխածինօքսիդ գոյանալ:

Բացի գրանից, հայտնի յե, վոր կապիտալիստական յերկրներում փորձում են դանել այնպիսի յեղանակներ, վորոնք թույլ տան ածխածինօքսիդը գործադրել վորպես մարտական թունավորող նյութ: Այս պատճառով ել այս ԹՆ ճանաչելն անհրաժեշտ է:

Պրգոռդ ԹՆ պատկանում են ադամսիտը և քլորացետոֆենոններ:

Ադամսիտը կարծր նյութ է, մուգ-կանաչ փոշու կամ դեղնականաչ գույնի կտորների տեսք ունի. նա ունի թույլ, սիրտ խառնող հոտ:

Ավիացիան կարող է ադամսիտը գործածել հատուկ ավիոռումներով, ավելի մեծ քանակությամբ պայթուցիկ նյութերով, քան լինում է սովորական քիմիական ռումբերում: Այդպիսի ռումբը պայթելու ժամանակ գոյացնում է զգալի քանակությամբ բեկորներ և արագ ցրվող թունավոր ծխի ամպ, մուգ-դեղին կամ

Թուխ գույնի: Նման ռումբերի ուժեղ բեկորային ներգործման պատճառով դրանք կոչվում են բեկորաքիմիական ռումբեր:

Ադամսիտի ծխի շնչառումը քթի և կոկորդի մեջ առաջ է բերում սուր այրում և խուտուտ, փռտոց, ցավ կրծքում և ծնոտներում, սրտի խառնում և փխտում, քթի լորձունքի առատ արտաթորում. յերբեմն նկատվում են ցավեր ականջներում և ճակատի մասում: Ադամսիտի ծխի մեջ 2—3 րոպե մնալուց հետո այդ տանջալից յերևութները տևում են 2—4 ժամ: Ադամսիտի յերկարատև ներգործությունը կարող է առաջացնել ծանր ընդհանուր թունավորում:

Ադամսիտը մետաղների վրա թույլ է ազդում:

Քլորացետոֆենոնը կարծր սպիտակ նյութ է, վորն ունի գրգռիչ հոտ: Քլորացետոֆենոնն ավիացիան կարող է գործածել նույն յեղանակով, ինչպես ադամսիտը:

Քլորացետոֆենոնով լցված ավիոռումների պայթելու ժամանակ, բացի բեկորներից, գոյանում է արագ ցրվող յերկնագույն-սպիտակ թունավոր ծխի ամպ: Քլորացետոֆենոնի ծուխը ներգործում է աչքերի վրա, առաջացնելով առատ արտաթորելություն, ծակոց կոպերում, կոպերը կարմրում են և ուռչում, լուսափախություն, աչքերի ջղաձգական կկոցում: Քլորացետոֆենոնի գրգռիչ ազդեցությունը շնչառական որգանների վրա մեծ չե: խոնավ, քրտնած մաշկի վրա յերբեմն զգացվում է այրում: Թունավորված ողից գուրս գալուց հետո սովորաբար աչքերի գրգռումն արագությամբ անցնում է:

Մետաղների վրա քլորացետոֆենոնը չի ազդում:

Պետրոլի կարցեր.

1. Հարձակման ինչ միջոցներ է գործադրում ավիացիան:
2. Ինչ ավիացիոն ռումբեր գիտեք:
3. Վերոնք են ֆուգասային. բեկորային և հրձիգ ռումբերի հիմնական նշանակությունը և հիմնական մարտական հատկությունները:
4. Ինչ են կայուն և անկայուն ԹՆ:
5. Կենդանի որգանիզմի վրա ունեցած իրենց ներգործությամբ ԹՆ ինչ խմբերի յեն բաժանվում:
6. Թվեցեք հեղուկ կամ գոլորշանման խզրիտով փառվելու նշանները:
7. Ինչ տարբերություն կա խզրիտի և լյուեզիտի փասող ներգործման բնույթի միջև:
8. Ավիացիան ինչ ձեերով կարող է գործադրել խզրիտ ու լյուեզիտը:

9. Ի՞նչպես բնորոշել հոտի և արտաքին ցուցանիշներով, թե ովքեր հարձակման ժամանակ ավիացիան իսկապես թե՛ լյուրիզիտ և գործադրել:

10. Թվեցե՞ք ֆուգենով և քլորով վնասվելու նշանները:

11. Ավիացիան ի՞նչ ձևով կարող է ֆուգեն գործածել:

12. Ի՞նչ նշաններով կարելի չէ վորոշել, վոր սդային հակառակորդը ֆուգեն է գործադրում:

13. Ի՞նչ նշաններով կարելի չէ ճանաչել քլորայիլերին:

14. Վիրոնք են կապտաթթվով և ամթածիրոքսիդով վնասվելու նշանները:

15. Վիրոնք են ադամսիտով և քլորացետոֆենոնով վնասվելու նշանները:

16. Ի՞նչ ձևերով է ավիացիան ադամսիտ և քլորացետոֆենոն գործադրում:

17. Ի՞նչ նշաններով կարելի չէ վորոշել, վոր ավիացիան ադամսիտ և քլորացետոֆենոն է գործադրում:

3. (ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ) ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՀԱՐՁԱԿՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինչպես արդեն ցույց տրվեց, ռազմաճակատին մոտիկ ապրող քաղաքացիական ազգաբնակչությունը կարող է վնասվել նաև հարձակման այն միջոցներով, վոր գործածում են հակառակորդի ցամաքային զորքերը: Դրանցից մենք կհիշատակենք միայն բնակչության համար ամենավտանգավորները: Դրանք հրետանային, քիմիական և հրձիգ արկերով ռմբակոծությունն են, մեխանիզացիայի յենթարկված զորամասերի միջոցով տեղանքի վարակումը և թունավոր-ծխային գործիքները (ծխագլանները):

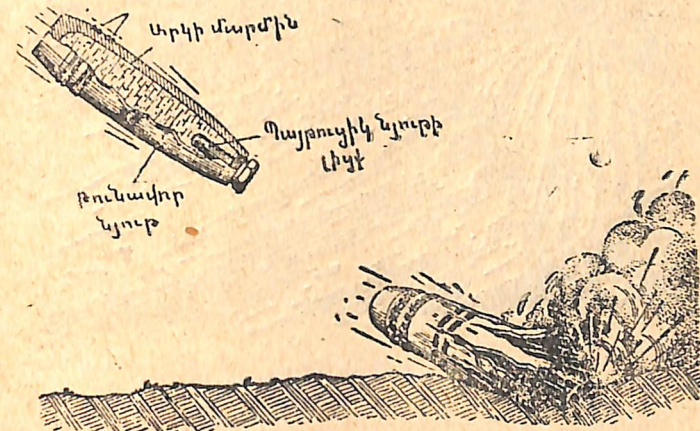
Հրետանային քիմիական արկերը (նկ. 6) սովորական հրետանային արկերից նրանով են տարբերվում, վոր լցվում են մարտական թունավորող նյութերով և ունեն պայթուցիկ նյութի փոքր լիցք, վորը սովորաբար բավական է միայն արկի բաժակը (թաղանթը) բանալու և նրա մեջ պարունակվող թՆ դուրս նետելու համար: Քիմիական արկերը կարող են լցվել ինչպես կայուն, այնպես ել անկայուն թՆ: Հետևաբար, նրանք կարող են հարվածել մարդկանց և կենդանիներին և յերկար ժամանակով վարակել տեղանքը: Քիմիական արկերի պայթելու նշանները մոտավորապես նույնն են, ինչպես քիմիական ավիառումբերին:

Կարծր թՆ կարող են լցվել նաև բեկորային արկերի մեջ, վորոնք այդ դեպքում կոչվում են բեկորա-քիմիական արկեր:

Հրետանային հրձիգ արկերը, ինչպես հրձիգ ավիառումբերը

լցվում են տերմիտով, ֆոսֆորով: Թումբերից տարբերվում են նրանով, վոր ունեն ծակելու ավելի մեծ ընդունակություն:

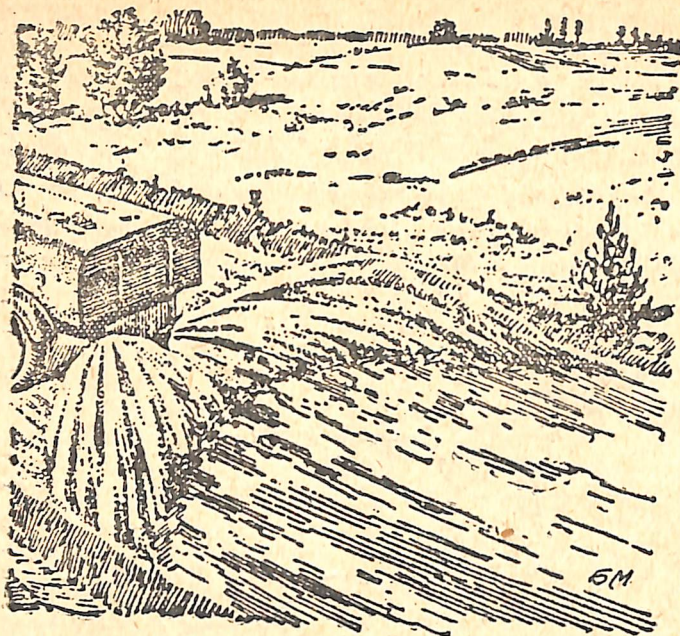
Տեղանքի վարակման մեխանիզմով միջոցները տարբեր տարողություն ունեցող ցիստերներն են, վորոնք կարող են դրվել ավտոմոբիլների կամ տանկերի վրա (նկ. 7): Ցիստերները լցվում են իսկապես և լյուրիզիտով: Նրանցով վարակում են տեղանքի մեծ տեղամասեր, գլխավորապես ճանապարհները, և այդ վարակումը կարող է մնալ յերկար ժամանակ:



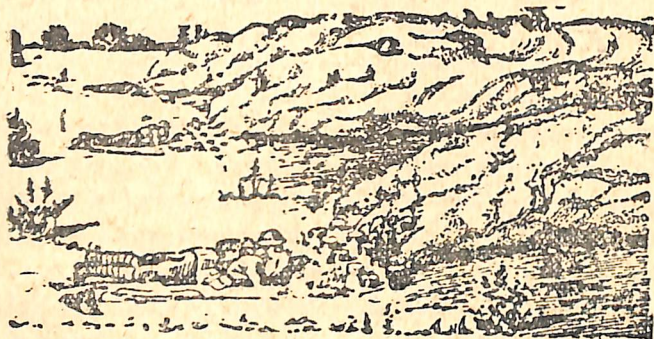
Նկ. 6. Քիմիական արկ

Ձախ կողմը — (թուխի ժամանակ) ցույց է տրված կառուցվածքը, աջ կողմը՝ պայթելու մոմենտին

Թունավոր ծխային գլանները փոքրիկ թիթեղյա տուփեր են՝ մի քանի կիլոգրամ քաշով, լցված կարծր թՆ, որինակ՝ ագամսիտով, քլորացետոֆենոնով: Հատուկ բոցավառվող նյութերի ոգսիտով, քլորացետոֆենոնով: Ընթացողներն արտադրում են թունավոր նուրբյամբ վառելիս ծխազլաններն արտադրում են թունավոր ծխի խիտ ամպեր (նկ. 8): Հակառակորդը կարող է մի քանի կիլոմետր տարածություն մեծ քանակությամբ ծխազլաններ դնել: Առանձին ծխազլանների թունավոր ծուխն այդ դեպքում կծուվի և կկազմի մի հսկայական ամպ, վորը տարածվում է գետնի վրայով: Շարժվելով քամու ուղղությամբ՝ այդ ամպը կարող է շատ մեծ տարածությամբ անցնել թիկունք: Հակառակորդը, իհարկե, թունավոր ծխազլաններ կգործադրի միայն այն դեպքում, յեթե քամին բարենպաստ է՝ իր կողմից և փչում:



Նկ. 7. Գերմանական շրջանի մերենա



Նկ. 8. Քուլնափոր ծխազլանները գործելիս

Պետգիշ հարցեր

1. Յամաքային (գետնի վրայի) քիմիական վոր միջոցներն են առավել վտանգավոր ռազմաճակատին մոտ ապրող քաղաքացիական ազգաբնակչության համար:
2. Խնչպիսի թն են լցվում հրետանային քիմիական արկերը:
3. Հակառակորդն ինչո՞ւ համար է գործադրում հրետանային քիմիական արկերը:
4. Վորոնք են տեղանքի վարակման մեքենայացված միջոցները:
5. Ի՞նչ են թունավոր-ծխազլանները:

ՀԱԿԱԳԱՅԻՄԻԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀԱԿԱԳԱՅ ԲՆ (Ճ. Մ.), ՆՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ՅԵՎ ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿԸ

Մարտական թուճավոր նյութերից անհատական պաշտպանության հիմնական միջոցը հակազագն է: Նա ԹՆ-ից պաշտպանում է շնչառութային օրգանները, աչքերը և դեմքի մաշկը: Մեզ մոտ ամենատարածված ԲՆ հակազագն է (նկ. 9):

Իպրիտի շտրիկներից ու ֆոսգենից ԲՆ հակազագը պաշտպանում է 8—12 ժամ: Ներկայումս հայտնի բոլոր ԹՆ-ից, բացի ածխածինոքսիդից, ԲՆ հակազագը պաշտպանում է (ածխածինոքսիդից պաշտպանվելու համար գործածվում են հատուկ հակազագեր):

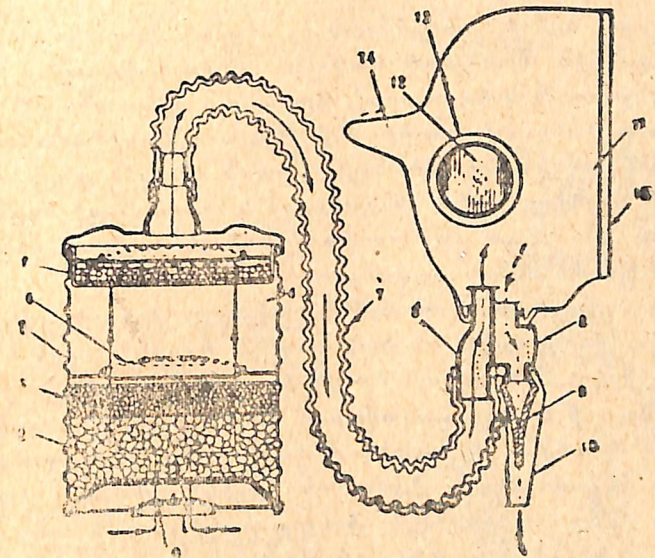
ԲՆ հակազագով ոգտվող մարդը շնչում է շրջապատող ոդով: Բայց այդ ոդը, նախքան շնչառական օրգաններն անցնելը, հակազագի մեջ մաքրվում, թորվում է ԹՆ-ից:

ԹՆ-ից ոդը մաքրվում է հակազագի ռուփի մեջ, վորը լըցված է հատուկ կլանիչներով:

Ճկուն ռետինե փողակով տուփը միացված է ռետինե դիմակ ռադավարի հետ, վորը ծածկում է դեմքը: ԲՆ հակազագի վերջին տեսակում սաղավաթը փոխարինված է դիմակով: Վորպեսզի հակազագի մեջ ներշնչած ոդն արտաշնչած փչացած ոդի հետ քիչ խառնվի և կլանիչները պաշտպանվեն արտաշնչած ոդի խոնավությունից փչանալուց, հակազագի մեջ մտցրել են ներշնչման և արտաշնչման կափույրներ: Հակազագը պահվում է պայուսակի մեջ, վորը և հանդիսանում է հակազագը կրելու միջոց: Հակազագը հագնելիս այդ պայուսակից հանվում է միայն սաղավարտը (դիմակը) միացնող փողակը:

Հակազագը ճիշտ գործածելու համար պետք է իմանալ նրա հիմնական մասերը և կառուցվածքը: Միաժամանակ պետք է ճանաչել ԲՆ հակազագի տարբեր տեսակները, վորոնք միմյանցից տարբերվում են ինչպես մի քանի մասերի կառուցվածքով, այնպես էլ ոգտագործման կանոններով:

Հակազագի ռուփը պատրաստված է թիթեղից. նա լցված է



Նկ. 9. ԲՆ հակազագի կառվածքը սաղավարտով:

1—Հակազագի տուփը. 2—ակտիվացված ածուխ. 3—Ֆիմիակն կլանիչ. 4—Հակածիտային ֆիլտր. 5—Ձալանակ. 6. Ներշնչման կափույր. 7—Միացնող ծալավաթ փողակ. 8—յեռածուկ փողակ. 9—արտաշնչման կափույր. 10—պաշտպանական շրջանակ. 11—Սաղավարտ. 12—ակնոցներ. 13—ակնոցների պսիռնակ. 14—Մատնածեղ պտուկ. 15—Սաղավարտի հատակաքաղ յեղրը

դանազան կլանիչներով. 1) հատուկ ձևով մշակված («ակտիվացրած») փայտածխի կտորտանքներով, վորը կլանում է գազերի մեծ մասը. 2) պինդ հատիկների ձևով հատուկ քիմիական բաղադրուկամբ քիմիկանիչ, վորն անվնաս է դարձնում այն գազանման (գոլորշանման) ԹՆ, վոր ածուխն անբավարար չափով է կլանում և, վերջապես, 3) հատուկ, բամբականման, մաղաչին նյութ, վորն ոդը մաքրում է թուճավոր ծիծից ու թուճավոր մշուշից:

ԲՆ հակազագի տուփը լինում է յերկու ձևի, վորից յերկրորդը նորերս է յերևան յեկել: Հին ձևի տուփի հատակն ունի մեծ, կլոր անցք (նկ. 9): Այդ անցքը փակվում է թիթեղյա խցա-

նով, խցանի վրա կան սեպածե անցքեր, նրանք փակված են ռեզինե կլորակով, վորն ամրացված է խցանին սեպիկի վրա: Նոր ձևի տուփի հատակն ունի վոչ թե մեկ անցք, այլ շատ մանր անցքեր: Ռեզինե կլորակն այստեղ ամրացված է տուփի բլին հատուկ խաչկապի վրա: ԲՆ հակազազերի մեծ մասի տուփի բուկը պտուտակված է, միացնող փողակին մանեկով միանալու համար,

Յերկու ձևերի տուփերումն ել ռեզինե կլորակը հանդիսանում է վորպես ցեղեցման կափույր: Յերբ հակազազով ողտվող մարդը շնչառումն է կատարում, կլորակը բարձրացնում է և զրաի ողը ազատ մտնում է տուփի մեջ: Արտաշնչման ժամանակ կլորակը պինդ փակում է թիթեղյա խցանի սեպածե անցքերը (իսկ նոր ձևի տուփում՝ բլի փողանցքը) և արտաշնչած ողին թույլ չի տալիս յետ դուրս գալ տուփի միջով: Արտաշնչած ողը դուրս է գալիս արտաշնչման կափույրով:

ԲՆ հակազազի արտաշնչման կափույրը, վոր սաղավարտ ունի (և վոչ թե դիմակ), տափակ ռեզինե փոքրիկ պարկ է՝ ցածի մասում յերկու անցքերով: Իր վերին մասով պարկն ամրացված է սաղավարտի տակը, սաղավարտը ձկուն ռեզինե փողակի հետ միացնող մետաղյա ցեղածունկ-փողակի յերեք յերկուսներեց մեկի վրա: Շնչառության ժամանակ պարկի պատերը կիպ սեղմվում են իրար, այսինքն՝ կափույրը փակվում է և սաղավարտի տակ թունալորված ող ներս չի թողնում: Արտաշնչման ժամանակ պարկի պատերն իրարից հեռանում են (կափույրը բացվում է) և նրա միջով մարդու արտաշնչած ողը սաղավարտի տակից ազատ դուրս է գալիս: Արտաշնչման կափույրը ֆլասովելուց պաշտպանված է մետաղյա շրջանակով: Ձմեռը շրջանակի վրա հագցվում է մանուգե կամ բրդե տուպակ, վորպեսզի շրջանակում արտաշնչման հետևանքով առաջացած խոնավությունը չսառչի, իսկ արտաշնչման կափույրը չսառչելու համար հարկավոր է կափույրի մեջ կաթեցնել 2—3 կաթիլ գլիցերին:

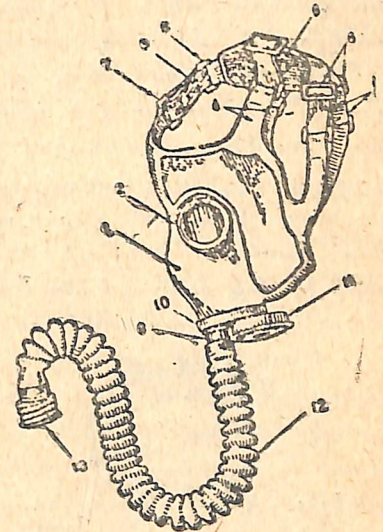
Դիմակավոր ԲՆ հակազազի (նկ. 10) կափառիչային սխեմն և այլ կերպ է կառուցված: Դիմակի ստորին մասին ամրացված է կափառիչային ձվածե թիթեղյա տուփ, առանց խուփի: Այդ տուփի հատակում կա յերկու անցք—մեկը ներշնչած ողի համար միացնող խողովակից յեղածալ փողակի միջով (շնչառական անցք), մյուսը՝ արտաշնչած ողը դուրս գալու համար (արտաշնչման անցք):

Շնչառական անցքի վերևը դրված է փոքրիկ ռետինե կլորակ, դա՝ շնչառական կափառիչն է: Նա աշխատում է ախպես, ինչպես վոր հակազազային տուփի կափառիչը (դիմակավոր ԲՆ հակազազով ողտվելիս շնչառական կափառիչը նախորոք հանվում է հակազազային տուփից):

Արտաշնչման անցքում ամրացված է արտաշնչման կափառիչի պարանոցը: Այդ կափառիչը տեղավորված է կափառիչային տուփի տակ և կազմված է յերկու ռեզինե թերթիկներից, վորոնք ռեզինե թաթիկների ողնությամբ մի քանի տեղով միմյանց հետ յեղրերով միացած են: Շնչառության ժամանակ թերթիկները կիպ սեղմվում են իրար, արտաշնչման ժամանակ բաժանվում են և արտաշնչած ողը դուրս թողնում:

Արտաշնչման կափառիչը ֆլասովելուց պաշտպանվելու համար կափառիչային տուփին ցածից, արտաշնչման անցքի դիմաց, ամրացված է կարճ, բայց լայն, թիթեղյա խողովակ: Հենց այդ խողովակն է արտաշնչման կափառիչի պաշտպանական տուփը: Ներքևից նա փակված է մեջտեղն անցք ունեցող կլոր թիթեղով, վորի միջով և արտաշնչած ողը դուրս է գալիս: Բացի դրանից, ողը դուրս է գալիս խողովակի ստորին շուրթի և թիթեղի յեղրի միջև յեղած «բացակի» միջով: Այդ «բացակը» դոյանում է այն պատճառով, վոր թիթեղի չափը (տրամագիծը) ավելի փոքր է խողովակի տրամագծից, իսկ թիթեղը խողովակի ստորին շուրթին ամրացված է թիթեղյա թաթիկ ներով:

Կափառիչային սխեմնն զգալի չափով հեշտացնում է հա-



Նկ. 10. Հակազազ ԲՆ դիմակով

1—Դիմակ. 2—ակնոցներ, 3—նախաթի յերիգ. 4—ֆուքի յերիգ. 5—ծոճակի յերիգ. 6—ծոճակապահ. 7—անշարժ մետաղյա ճարմանդներ. 8—շարժական մետաղյա ճարմանդներ. 9—փողակ. 10—կափառիչային բաշխիչ տուփ (կամբրա). 11 արտաշնչման կափառիչի տուփ, 12—միացուցիչ ծալվալոր խողովակ. 13—վրադիք մանեկ:

Աղագազով շնչելը և, բացի դրանից, կլանիչները պաշտպանում են սարսաղնչած ողից փշանալուց (վոր կլիններ, յեթե արտաշնչած ողն անցներ տուփի միջով և վոչ թե նրա կողքով):

Միացնող խողովակը պատրաստված է ծալքավոր ռեզինից: Դա մեծացնում է խողովակի ճկունությունը և նրան պաշտպանում է ծալվածքներ ստանալուց: Ամրության համար ծալքավոր խողովակի ռեզինը պատած է գործվածքով (տրիկոտաժով): Խողովակի վերին մասը պինդ ամրացվում է յեռածուկի փողակին (սաղավարտավոր հակազազում) կամ կափարիչային տուփի փողակին (դիմակավոր հակազազում): Խողովակի ներքին մասում կա լորտի մանեկ (պնդողակ), վորի միջոցով խողովակը պտուտակվում է հակազազի տուփի բլին:

Ռեզինե սաղավարը շնչառությունը որդաններն ու աչքերը լիովին մեկուսացնում է դրսի թունավորված ողից, բացի դրանից, նա վորոշ ժամանակով չի անցկացնում իր վրա ընկած իպրիաի կաթիլները: Սաղավարտի մեջ հազցված են աղակյա ակնոցներ: Ակնոցների վերևը տեղավորված է մատնածև պտուկը, վոր ծառայում է ներսի կողմից ակնոցները մաքրելու համար, յերը նրանք քրտնում են: Սաղավարտները պատրաստվում են չորս մեծություններ, չորս չափի ամենափոքրն առաջինն է:

Ռեզինե դիմակը գլխի վրա պահվում է 5 յերիդի և ծոքապահի ոգնություններ: Պատրաստվում է յերեք մեծություններ: Դիմակը մատնածև պտուկ չունի, ինչպես վոր ունի սաղավարտը Ուտտի և հակազազով ոգտվելիս քրտնած ակնոցները սրբել չի կարելի: Դիմակի մեջ ակնոցները քրտնելուց պաշտպանելու համար դիմակը մինչև հագնելը հարկավոր է ակնոցների ապակիները ներսի կողմից ծածկել քիմիական հատուկ մատիտի մի փոքր շերտի քսվածքով:

«Դիմիական մատիտը» սապնանման բաղադրություն մի ձողիկ է, նա տեղավորված է փայտե կամ թղթե տուփի մեջ:

Հակազազը կրելու և պահպանելու համար կա պայուսակ, պայուսակը պատրաստվում է բրեզենտից կամ մի ամուր գործվածքից (յերբեմն փոխարինվում է հատուկ հարմարեցումով, կարված կտորեղեն փոկերից): Պայուսակն ունի յերկու բաժանմունք՝ մեծ բաժանմունքը լարային պատվանդանով (զսպանակով հակազազի տուփի համար, և փոքր բաժանմունքը՝ սաղավարտի (կամ դիմակի) և ռեզինե ծալքով խողովակի համար: Մեծ բաժանմունքի միջի պատվանդանն ապահովում է ողի ազատ հոսանքը հա-

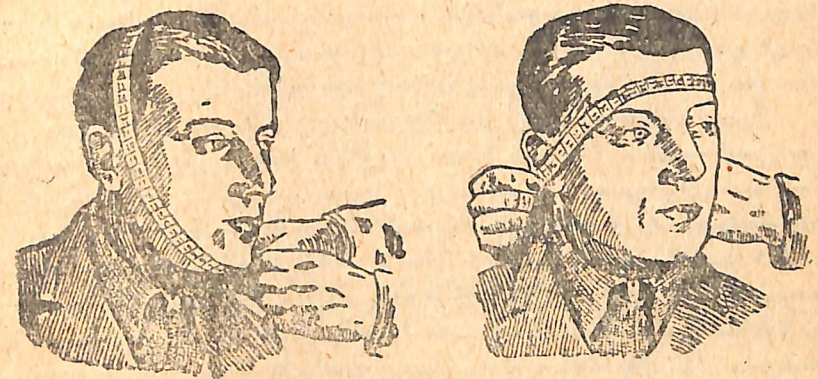
ճաղաղի մեջ՝ հակազազի տուփի ստորին անցքով, առանց պայուսակից հանելու այն: Հակազազը մեկին տալիս պետք է միշտ լինի պայուսակի մեջ՝ հագնելու համար պատրաստի վիճակում: Ռեզինե խողովակը պետք է կիպ (մինչև վերջը) պտուտակված լինի հակազազի տուփի բլին:

Պայուսակը կոճկվում է կնոպկաներով կամ ճարմանդավոր փոկով, կամ կոճակների և մերակների ոգնություններ: Հակազազն ուսով կրելու համար ծառայում է փոկը շարժական ճարմանդով, վորը թույլ է տալիս փոխել փոկի յերկարությունն ըստ կրողի հասակի ու հարմարություն:

Պայուսակի արտաքին մակերեսին (կողքերից) ամրացված են յերկու մետաղյա ողակներ, իսկ փոքր բաժանմունքի ծայրին՝ քուղ (փոկ): Ողակի և քուղի ոգնություններ կարելի յե հակազազով պայուսակն ամուր կապել իրանին՝ հակազազը պատրաստ վիճակի բերելու ժամանակ:

Ինչպես վորոշել սաղավարի կամ դիմակի հարկավոր չափեր

Հակազազ ձեռք բերելիս կամ ստանալիս, պետք է սաղավարտի կամ դիմակի այնպիսի չափս ընտրել, վոր համապատասխանի գլխի մեծությունը: Դրա համար նախորոք չափվում է



Նկ. 11. Գլխի չափումը

«Գլուխը և ըստ չափսի ստանում են հակազազի սաղավարտ կամ դիմակ»:

Գլուխը չափելիս (նկ. 11) ոգտվում են սանտիմետրով, վորի ոգնություններ կատարում են յերկու չափում: Առաջին չափումով վորոշում են այն գծի յերկարությունը, վորն անցնում է

կղակի յեզրով, այտերով և գլխի ամենաբարձր կետով («գագաթով»): Յերկրորդ չափումը կատարվում է այն դծով, վորը միացնում է ականջների անցքերը և անցնում է հոնքերի վերևով: Սաղավարտի (դիմակի) չափսը վորոշվում է այդ յերկու չափումներից ստացված թվերի գումարումով: Առաջին մեծության սաղավարտին ու դիմակին համապատասխանում է մինչև 95 սմ գումարը, յերկրորդին՝ 95-ից մինչև 99 սանտիմետր, յերրորդ մեծության սաղավարտին համապատասխանում է 99-ից մինչև 104 սանտիմետրը, չորրորդին (և յերրորդ մեծության դիմակին)՝ 104 սանտիմետր և ավելի:

Հակագաղի հավաքելը.— Նոր հակագաղից, վորով դեռ վոչ վոք չի ոգտվել, պետք է հանել հակագաղային տուփը պայուսակից և պոկել ստորին անցքը կամ ամբողջ հատակը փակող կարտոնը: Յեթե տուփը միացված չի խողովակին և տուփի բուկը փակված է խուփով, ապա պետք է խուփը բանալ (պահեստում պահելու ժամանակ կարտոնն կլորակը և խուփը պաշտպանում են կլանիչները խոնավանալուց): Դիմակավոր ԲՆ հակագաղը հավաքելիս, բացի դրանից, պետք է ռեզինե կլորակը (շնչառական կափարիչը) հեռացնել հակագաղային տուփից:

Նրանից հետո, յերբ խուփն ու կարտոնն հեռացված են, պետք է միացնող խողովակն ամրացնել տուփին այնպես, վոր պետքի վրադիր մասնակը մինչև վերջ պտուտակվի: Հետո հատուկ «մատիտի» ոգնությամբ քսել հակագաղի ակնոցների ապակիները:

Դրա համար ապակիները յերկու կողմից թաշկինակով կամ չոր վորով լավ սրբում են, իսկ հետո՝ թղթով, մինչև լրիվ թափանցիկ դառնալը: «Մատիտի» սրած ծայրով յուրաքանչյուր ապակու ներքին յերեսին մի քանի ուղղահայաց և հորիզոնական դծերով կազմվում է շախմատային դաշտի նման ցանց և ապա զգուշությամբ տրորվում է հարթ թղթի կտորով, մինչև վոր ապակին դառնա թափանցիկ, միաժամանակ պահելով քսածի նուրբ շերտը: Հետո ստուգում են, թե ճիշտ է արդյոք քսված: Դրա համար արտաշնչում—փչում են քսված ակնոցի վրա: Յեթե ապակիներն այդ դեպքում խոնավանում են, բայց չեն քրտնում, նշանակում է մատիտը ճիշտ է քսած:

Մատիտը հակագաղի ապակիները քրտնելուց պաշտպանում է 4—5 ժամ: Յեթե «մատիտ» չկա, կարելի չէ այն փոխարինել չոր սապնի կտորով: Սապնի գործածության ձևը նույնն է, ինչ վոր մատիտինը:

Ինչպես պահպանել հակագաղը

Հակագաղը խիստ խնամք է պահանջում: Ուժեղ ցնցումները՝ հարվածները, թափահարումները կարող են փնասել տուփը, փչացնել կլանիչները և այլն, դրանից հակագաղը փչանում է և կարող է դադարել ԹՆ պաշտպանելուց: Հակագաղը չի կարելի պահել շատ խիստ տաքացած տեղերում (վառարանների, խարույկների մոտ), կամ ձմեռը պահել չտաքացրած շենքերում: Շատ ֆուսակար է խոնավությունը: Հենց վոր կլանիչների մեջ խոնավություն է ընկնում, նրանց պաշտպանողական ընդունակությունը նվազում է, շնչառությունը հակագաղի մեջ դժվարանում է, տուփը ժանգով և պատվում: Յեթե հակագաղն անձրևի տակ է յեղել, հակագաղն անհրաժեշտ է հանել պայուսակից, պայուսակը չորացնել և նոր հակագաղը դնել մեջը: Ոգտագործելուց հետո պետք է սաղավարտը (դիմակը) և փողակը ներսից խնամքով սրբել, և չորացնել դիմակը, սաղավարտը դուրս շրջելով:

Յեթե հակագաղը սառնամանիքից ներս բերեն տաք շենքի մեջ, ապա տուփն ու մյուս մետաղյա մասերը ծածկվում են խոնավությամբ: Այն ժամանակ հակագաղը պետք է հանել պայուսակից և 30—60 րոպեից հետո բոլոր մետաղյա մասերը լավ, չոր սրբել:

Վոչ մի դեպքում պայուսակը կողմնակի իրեր դնել չի կարելի, մանավանդ աջնախի իրեր, վորոնք կարող են փնասել հակագաղի սաղավարտը (դիմակը), որինակ՝ տուփի բլի խուփը:

Յերևիսաներին չպետք է թույլ տալ խաղալ հակագաղով:

Մտադիչ հարցեր

1. Վճր գործիքն և հիմնական միջոց հանդիսանում ԹՆ անհատական պաշտպանության համար:
2. Ինչի՞ համար է ծառայում հակագաղը:
3. Ինչի՞ վրա չի հիմնված ԲՆ հակագաղի պաշտպանական գործողությունը:
4. Ի՞նչ մասերից է կազմված ԲՆ հակագաղը և ինչի՞ն են ծառայում տուփը, կափարիչները, միացնող խողովակը, սաղավարտը (դիմակը):
5. Ի՞նչպես են աշխատում կափարիչները շնչառության և արտաշնչման ժամանակ:
6. Ի՞նչու ձմեռը սաղավարտավոր ԲՆ հակագաղի արտաշնչման կափարիչի շրջանակի վրա պետք է մահուկե տուրակ հազցնել:
7. Ի՞նչպես դիմակի ակնոցները պաշտպանել քրտնելուց:
8. Ի՞նչ չափսի սաղավարտն (դիմակը) է համապատասխանում ձեր գլխի չափին:

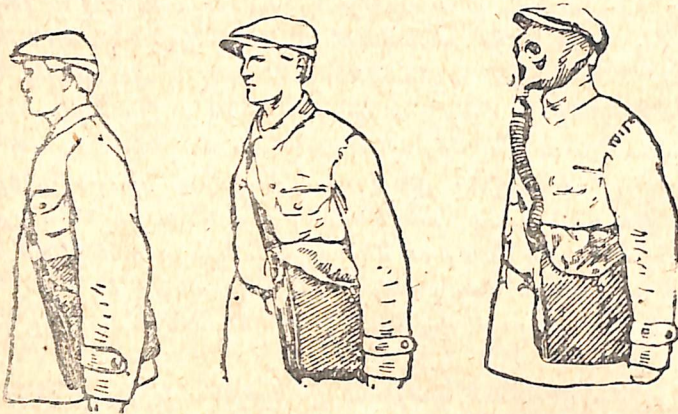
9. Ինչպես հավաքել նոր ԲՆ հակազգը:

10. Վերորդ են ԲՆ հակազգի հետ խնամքով վարվելու հիմնական կանոնները:

2. ԲՆ ՀԱԿԱԳԱԶԻՑ ՈԳՏՎԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Ոգտագործելիս հակազգը կրում են յերեք դրուժյամբ ա) «Երթային» (նկ. 12), բ) «Ատորաստ» (նկ. 13), գ) մարտական» (նկ. 14):

Հակազգը «յերթային» դուրքյամբ կրում են, յերբ քիմիական հարձակման վտանգ չկա (պատերազմի ժամանակ հակազգ-



Նկ. 12. «Երթային» դրուժյուն

Նկ. 13. «Ատորաստ» դրուժյուն

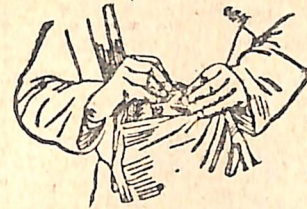
Նկ. 14. «Մարտական» դրուժյուն

զը շարունակ հետը պիտի ունենալ): Այդ դրուժյան ժամանակ հակազգը պետք է լինի ձախ կողքին: Փոկը՝ աջ ուսի վրայով անցկացրած: Պայուսակի վերին յեղը՝ դուռու մակարդակին: Պայուսակի կափարիչը պետք է կոճկած լինի և դարձրած դեպի դուռը՝ դաշտը: Հակազգի ականոցների ապակիները՝ «մատիտով» քսված: Սաղավարտի մասնաձև պտուկը պետք է խրված լինի սաղավարտի ներսը: Գուլը պետք է անցկացրած լինի ձախ ողակի միջով, կծկած և զրված պայուսակի մեջ: Չի կարելի հակազգը կրել վորեն հագուստի տակից, վորովհետև այդ դեպքում հակազգը հագնելը խիստ կդժվարանա և շատ ժամանակ կպահանջի:

Հակազգը «պատրաստ դուրքյան» է բերվում «ողային տագնապ» ազդանշանով և հակառակորդի ցամաքային քիմիական հարձակման անմիջական սպառնալիքի ժամանակ:

Այդ դրուժյամբ հակազգի պայուսակի կափարիչի կոճակը

պետք է քանդված—արձակված լինի, գլխարկը պատրաստված լինի արագ հանելու համար (կզակն աղատված լինի գլխարկի կապից, ինչպես նաև գզակի ականջների կապիչներից և այլն), քուլը պայուսակից հանված լինի, բացված իրանի շուրջը փա-



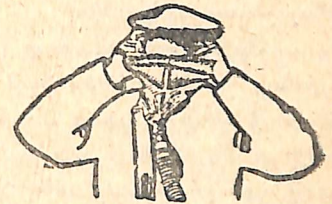
Նկ. 15. Հանել սաղավարտը պայուսակից, բռնելով նրա հաստացրած յեղերից



Նկ. 16. Սաղավարտը մոտեցնել դեմքին

թաթված և աջ ողակի վրա պինդ կապված լինի այնպես, վոր մարդու շարժման ժամանակ հակազգը չշարժվի:

«Մարտական» դուրքյունը հակազգը հագնված դրուժյունն է: Հակազգն այդ դրուժյամբ կրում են բոլոր դեպքերում, յերբ շրջապատող ոգում ԹՆ են յերևում, կամ գզացվում և արտասովոր հոտ. Հակազգն իսկույն եեթ «մարտական» դրուժյան է բերվում, հենց վոր հայտարարվում է հոտ (կամ գրգռող ազդեցություն), վորը թույլ է տալիս յենթադրելու, վոր ոգում ԹՆ կա, և «քիմիական տագնապ» ազդանշանով:



«Մարտական» դրուժյան ժամանակ սաղավարտը (գլխարկը) պետք է հագած լինի գլխին, գլխարկը՝ սաղավարտի վրա: Մնացածը պետք է լինի նույն դրուժյամբ, ինչ վոր «պատրաստ դրուժյան ժամանակ»:

Վորպես կանոն հակազգը պետք է «մարտական» դրուժյան բերվի «պատրաստ» դրուժյունից, և միայն հակառակորդի հանկարծակի քիմիական հարձակման դեպքում ստիպված են լինում հակազգը «Երթային» դրուժյունից հագնել:

Առաջին դեպքում պետք է ոգտվել հետևյալ ձևերով. ա) պահել շնչառությունը, բ) ազատել ձեռքերը, գ) հանել սաղավարտը (գլխարկը), բռնելով յեղերը կզակի մասին մոտ՝ բութ մատները

դըսից, իսկ մնացած մատները՝ ներսից (նկ. 15), դ) սաղավարտը (դիմակը) մոտեցնել դեմքին, առաջ բերել կզակը, այն կոխել սաղավարտի մեջ (նկ. 16) և, մատները սաղավարտի յեղրերով ցածից վեր շարժելով (դիմակի ստորին յերիզների տակով), բարձրացնել գլխարկը բթամատներով և ցուցամատներով (նկ. 17), մնացած մատներով սաղավարտը (դիմակը) քաշել գլխին, շարունակելով պահել գլխարկը գլխի վրա և հագնելով նրանից հետո:



Նկ. 18. Ուղղել սաղավարտը



Նկ. 19. Սաղավարտավոր հակադադիր ակնոցների սրբելը

յերբ սաղավարտը (դիմակը) հագնված լինի. ե) կատարել կըտրուկ արտաշնչում (սաղավարտավոր հակադադրում նախապես ձախ ձեռքով սեղմել միացնող խողովակը փողակի մոտ), վերսկսել նորմալ շնչառությունը:

Յեթե սաղավարտը (դիմակը) հագնելիս ակնոցները աչքերի դիմաց չգան, ակնոցների շրջանակները սեղմեն ձախատը, սաղավարտի վրա ծալքեր առաջանան կամ յերիզները սխալ դրության մեջ լինեն, պետք է ուղղել սաղավարտը (դիմակը), ձեռքի ամբողջ զգուշությամբ տեղաշարժելով ուստինը, փողակը կամ յերիզները (նկ. 18):

Յեթե ձեռքի ամբողջ ողնությամբ սաղավարտը (դիմակը) ուղղել չհաջողվեց (որինակ՝ խիստ ուժեղ թեքվածքի դեպքում), այն դեպքում պետք է շունչը պահել, սաղավարտը (դիմակը) արագ հանել և նորից հագնել:

Սաղավարտի ակնոցները քրտնելու դեպքում ձախ (աջ) ձեռքի բութ մատը մտցնել մատնաձև պտուկի մեջ և սրբել աջ (ձախ) ապակին:

Յեթե այդ դեպքում յերկու ձյուքն ել աղատ են, մեկով պետք է բռնել սրբվող ապակու շրջանակը (նկ. 19):

Հակադադր պառկած հագնելիս, կարելի չէ նախորոք շուտ գալ կողքի կամ մեջքի վրա: Վորպեսզի կարելի լինի սովորել հակադադր գիշերն ողտազործել և հակառակոր-

դի կողմից հանկարծակի արտասվաբեր ազդեցություն ունեցող թնդործադրելու դեպքում անհրաժեշտ է վարժվել ու սովորել հակադադր փակ աչքերով հագնվել:

Հագած հակադադր մեջ պետք է շնչել հավասարաչափ, խորը. շնչառումը կատարել քթով:

Հակադադր անմիջապես «յերթային» դրությունից հագնվելը



Նկ. 20. Հանել սաղավարտը



Նկ. 21. Սրբել սաղավարտը

Պատարվում է նույն ձևերի միջոցով, միայն ավելացվում է պայուսակի քանդելը և, — յերբ հակադադր արդեն հագնված է, — քուշով իրանին այն ամրացնելը:

Հակադադր հանում են այսպես. ա) աղատել ձեռքերը. բ)



ա



բ



գ

Նկ. 22. Ծալել սաղավարտը

ձախ ձեռքով բռնել փողակը, միաժամանակ բութ մատով և ցուցամատով բռնելով սաղավարտի (դիմակի) ստորին մասը. աջ ձեռքով բարձրացնել գլխարկը, իսկ ձախ ձեռքը փողակով քաշել առաջ և բարձրացնել վեր այնպես, վոր կզակն աղատվի սաղա-

վարտից (դիմակից) և սաղավարտը (դիմակը) հանել գլխից (նկ. 20). հազնել գլխարկը. դ) սաղավարտը (դիմակը) շուռ տալ հա-
կառակ յերեսով, թաշկինակով կամ շորով չորացնել նրա ներքին
մասը, ակնոցները, շրջանակները և փողակի վերին մասը (նկ. 21)
վորից հետո սաղավարտը (դիմակը) վորոշ ժամանակ թողնել
բաց դուրսում՝ վերջնականապես չորանալու համար (ձմեռը
դնել ծոցը). գ) աջ ձեռքով վերցնել սաղավարտը (դիմակը) ակ-
նոցներից, իսկ ձախով՝ վերին հաստացրած յեղրից (դիմակը ծոծ-
րակապահից), ծալել սաղավարտը (դիմակը) (նկ. 22)՝ յերկտակ
(յերկայնքով), փակելով աջ ապակին, լայնքով, սաղավարտի ռե-
զինով կամ դիմակի ծոծրակապահով փակելով ձախ ապակին, փո-
ղակի մոտ, դեպի դաշտը (երեսից), ե) միացնող խողովակը ձախ
ձեռքով դնել պայտուակի փոքր բաժանմունքը մինչև հատակը,
իսկ աջ ձեռքով վերից դնել փողակը սաղավարտով (դիմակով)
արտաշնչման կախարիչի նախապաշտպանական շրջանակը կամ
պաշտպանական տուփը պետք և լինի ձախ կողմից, իսկ սաղա-
վարտի (դիմակի) կլանային մասը՝ վերից այնպիսի դուրսում
վորպեսզի հազնելու ժամանակ հեշտ լինի յերկու ձեռքի մատ-
ները միանգամայն դնել նրա մեջ:

**Ինչպես ոգսվել հակազագով նրա հանկարծակի
փչանալու դեպքում**

Հնարավոր են այնպիսի դեպքեր, յերբ թունավորված ոգի
մեջ ոգտագործելու ժամանակ հակազագը հանկարծակի փչանում
է (պատուվում է սաղավարտը, կոտորվում են ակնոցները, պայ-
թած ուռմբի մանր բեկորներից ծակվում է տուփը և այլն): Այդ-
պիսի դեպքերում պաշտպանության լավ ձև ընտրելու համար
նախ և առաջ պետք և վորոշել, թե հակազագն ինչ վնասվածք է
ստացել:

Յերե պատուվել և սաղավարտը (դիմակը), պետք և պատ ուլած
տեղը մատներով սեղմել կամ ձեռքի ափով պինդ սեղմել դեմքին
(նկ. 23):

Իսկ յերե սաղավարտը (դիմակը) աչնպես և պատ ուլած, վո-
րպեսզի ձեռքով փակել հեռավոր չե (կամ յեթե ակնոց-
ները ջարդված են), ապա պետք է շուռնջը պահել, աչքերը փակել,
սաղավարտն արագ հանել, ծուկ ուղիղն փողակի մոտ, փողակը
սեղմել բերնին, քիթը փակել ձեռքով և շնչել բերնով՝ տուփի
բկի միջոցով (նկ. 24):

Կարելի չե դիմել նաև պաշտպանության ուրիշ ձևի՝ պահել
շնչառությունը, հանել սաղավարտը, միաժամանակ աչքերը փա-
կելով. միացնող խողովակը հանել տուփից, տուփը հանել պայտու-



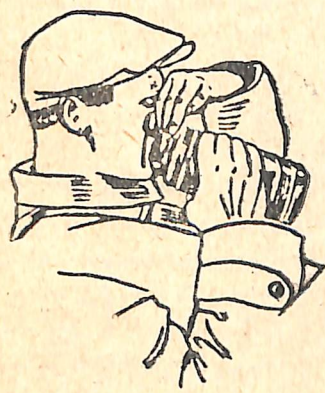
Նկ. 23. Ձեռքի ափով պինդ սեղ-
մել պատուված տեղը



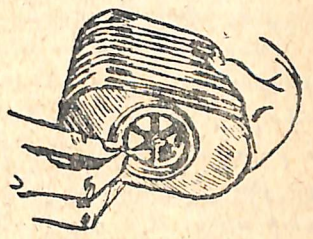
Նկ. 24. Փողակը սեղմել բերնին,
մատներով քիթը սեղմել և աչ-
քերը փակել

սակից, բուկն առնել բերանը, և, ձեռքով քիթը փակելով՝ բեր-
նով հանգարտ շնչել (նկ. 25): Յեթե տուփն ստորին անցքում

շնչառական կախարիչ ունի, ապա
թե առաջին և թե յերկրորդ ձևի
ժամանակ պետք է մատով բարձ-
րացնել կախարիչի ռեզինե կլո-



Նկ. 25. Բուկն առնել բերանը,
փակել քիթն ու աչքերը



Նկ. 26. Ռեզինե կլորակի տակ
մոցնել ձողիկ (լուցիկ)

րակը և հետագա ոգտագործելու ընթացքում հակազագը պահել
այդ դիրքով. փոխանակ մատով կլորակը բարձրացնելու, յեթե
հնարավոր է, կարելի չե կլորակը բարձրացնել նրա տակը վորեւ
ձողիկ, որինակ՝ լուցիկ մոցնելով (նկ. 26):

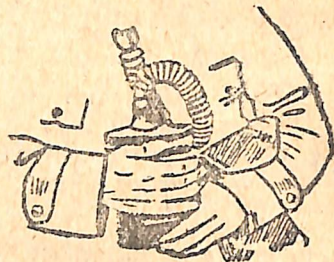
Յեթե շնչառության կախարիչը գտնվում է տուփի բլում, ապա այն նախորոք հեռացնում են (այդ դեպքում կարելի չէ ոգտվել միայն յերկրորդ ձևով, այսինքն՝ շնչել անմիջապես տուփի միջով):

Միացնող խողովակի փչանալու դեպքում գործադրում են անմիջապես տուփի միջով շնչելու արդեն նկարագրված ձևը:

Յերե սաղավարումը հակազգի արժանացման կախարիչը ԹՆ և ճեռն քողնում, պետք է պահել շնչառությունը, ձախ ձեռքի բթամատով փակել փողակի



Նկ. 27. Բթամատով փակել փողակի յելուստը, վորի վրա ամրացված է կախարիչը



Նկ. 28. Ձեռքի ափով փակել անցքը, հետո ձեռքի կափով կամ հացով

յելուստը, վորի վրա ամրացված է կախարիչը (Նկ. 27), խոր արտաշնչել և շարունակել հանգարտ շնչել (արտաշնչած ոգը դուրս կգա սաղավարտի տակից ականջների մոտով):

Յերե դիմակավոր հակազգի արժանացման կախարիչը ԹՆ և ճեռն քողնում, պետք է ձեռքի ափով պինդ փակել արտաշնչման կախարիչի պաշտպանական տուփը (տակից). այդ դեպքում ձեռքի բոլոր մատները պետք է ընդգրկեն կախարչային տուփի ծաված յեղրը. միացնող խողովակն ընկնում է ցուցամատի և միջամատի միջև: Այս դեպքում ել կարելի չէ ոգտվել անմիջապես տուփի միջով շնչելու ձևով:

Յեր Զուփն և ծակված բեկորով կամ գնդակով, պետք է տուփը հանել պայուսակից և ձեռքի ափով փակել անցքը (Նկ. 28), առաջին հնարավորության դեպքում պետք է անցքը ձեռքի կափով, ձմռած հացով և այլն:

Յեթե պաշտպանության վերոհիշյալ բոլոր ձևերը չեն ոգտնում և ԹՆ այնուամենայնիվ հակազգը մաղում է, նշանակում

է սարքին չե կլանիչը: Պաշտպանելու համար պետք է պահել շնչառությունը, թրջել թաշկինակը, փայտը և դենել քթի և բերնի վրա, նշաններով ընկերներին խնդրել պահեստի հակազգը:

Խնչպիսի քունավորված ողում տնտար հակազգը փոխել տարբերով

ա) Պահել շնչառությունը. բ) հանել նոր հակազգի սաղավարտը (դիմակը) պայուսակից. գ) փակել աչքերը յեղ ուղարական ձեղով հանել տնտար հակազգի սաղավարտը (դիմակը). դ) առանց աչքերը բանալու հագնել սարքին հակազգի սաղավարտը (դիմակը) և, ուժեղ արտաշնչելով (սաղավարտավոր հակազգողում նախորոք փողակի մոտ փակել միացնող խողովակը), վերսկսել շնչառությունը. ե) հանել վնասված հակազգի պայուսակը. զ) հագնել նոր պայուսակը և այն բերել «պատրաստ» դրության (փոխանակ պայուսակը հանելու, կարելի չէ պարզապես նոր հակազգի տուփը դնել անսարք հակազգի հագած պայուսակի մեջ:

Առաջին հնարավորության դեպքում պետք է ոգտվել ընկերով ողնությամբ, վորը պետք է հանի պայուսակից հակազգի սաղավարտը (դիմակը), մոտեցնի հակազգը փոխողի դեմքին և ոգնի նրան փոխել պայուսակը (դենել նոր հակազգը անսարք հակազգի պայուսակի մեջ):

Պատգի հարցեր

1. «Յերթային» դրությամբ հակազգն ինչպես են կրում:
2. Ինչպե՞ս հակազգը հագնում են տակից կրել չի կարելի:
3. Ինչպե՞ս հակազգը «յերթային» դրությունից փոխադրել «պատրաստ» դրության:
4. Ինչպե՞ս հակազգը «պատրաստ» դրությունից փոխադրել «մարտական» դրության:
5. Ինչպե՞ս պիտի շնչել հագած հակազգի մեջ:
6. Ինչպե՞ս օրել սաղավարտի թրանած ակնոցները:
7. Ինչպե՞ս հանել սաղավարտը (դիմակը), չորացնել, ծակել և դնել պայուսակի մեջ:
8. Հակազգի ինչպիսի անսարքությունները ժամանակ կարելի չէ այն ողտոգործել թունավորված ողում և ինչպիսի ձևերի ողնությամբ:
9. Յեթե հակազգի տուփը սարքին և, ապա ամենից հաճախ ինչպիսի յեղանակով կարելի չէ ոգտվել հակազգով, յեթե անսարքին են հակազգի մյուս մասերը:
10. Ինչպե՞ս թունավորված ողում փոխել անսարք հակազգը:

Բացի անձնական անհատական պաշտպանության միջոցներից, ՀԲՊ-ի նպատակով կարելի չէ ոգտվել խորհրդային պաշտպանության միջոցներով, այսինքն այնպիսի միջոցներով, վորոնց ոգնությամբ թունավոր նյութից միանգամից պաշտպանվում է մարդկանց մի ամբողջ խումբը և վոչ թե յուրաքանչյուր մարդ առանձին-առանձին:

Խմբակային հակաքիմիական պաշտպանության ամենապարզ միջոցը «պաշտպանական սենյակն» է հանդիսանում (սենյակապատարանը), վորի համար սովորաբար հարմարեցվում է բնակելի սենյակը կամ նկուղը: Հարմարեցումն աչն է, վոր սենյակը դրսի թունավորված ոգի համար դարձվում է անթափանցելի: Դրա համար փակում են ծխատուր անցքերը (ծխեղեղյզները) և բոլոր ճեղքերը (պատուհանների, դռների, հատակի, պատերի, վառարանների), դռներն ու ողանցքները պինդ (կիպ) տեղարկվում են, դռներին ու պատուհաններին կախվում են ԹՆ համար անթափանցելի վարագույրներ (որինակ՝ մոմլաթ, թարմ յուղած կամ ձյութած խիտ գործվածք, կամ թեկուզ ջրով թրջած վերմակ), պատուհանները ծածկում են ԹՆ չանցկացնող վահաններով և այլն:

Համարյա այս ամբողջ աշխատանքը պիտի կատարվի դեռևս խաղաղ ժամանակ այնպես, վոր «ոգային տազնապ» աղդանշանով մի քանի ըոպելյում կարելի լինի սենյակը լրիվ հարմարեցնել ԹՆ պաշտպանվելու համար:

Պաշտպանական սենյակում գլխավորապես պիտի թազնվեն այն մարդիկ, վորոնք հակադադերով ոգտվել են կարող (հիվանդները, ծերերը, փոքր՝ ծծկեր յերեխաները):

Բոլոր դեպքերում պաշտպանական սենյակի համար պիտի ընտրել այնպիսի շենքեր, վորոնք ամենից քիչ պատուհաններ, դռներ, վառարաններ ունեն և ունեն ամուր պատեր, առաստաղ և հատակ:

Փողոցի յեղքի և պաշտպանական սենյակի միջև պետք է անպայման լինի միջանկյալ բնակարան, թեկուզ մի փոքրիկ միջանցք կամ նախասենյակ (գավիթ, հաշա) պինդ փակվող դռներով: Միջանկյալ շենքը (այսպես կոչված «տամբուրը») մեծ չափով նվազեցնում է ԹՆ դռների միջով պաշտպանական սենյակ թափանցելը և առանձին մարդկանց թույլ է տալիս մտնել

պաշտպանական սենյակ նույնիսկ դրսի ոգում ԹՆ լինելու դեպքում:

Պաշտպանական սենյակի ներգործության տևողությունը կախված է սենյակում յեղած յուրաքանչյուր մարդուն հասնող ոգի քանակից: Ի նկատի ունենալով, վոր դրսից ոգ ներս չի գալու, պաշտպանական սենյակով ոգտվող մարդիկ ստիպված են շնչել միայն այն ոգը, վոր սենյակի ներսումն է գտնվում:

Պաշտպանական սենյակում թազնված յուրաքանչյուր մարդուն 1 ժամում մոտավորապես 2 խորանարդ մետր ոգ է պահանջվում: Այդպիսով, 20 քառակուսի մետր հատակ և 3 մետր բարձրություն ունեցող մի դատարկ սենյակ կարող է 3 ժամվա ընթացքում պաշտպանել 10 մարդ:

Խաղաղ ժամանակ կատարվում են պաշտպանական սենյակի սարքավորման հետևյալ աշխատանքները:

Կրախառն կալով լցնում են պատերի և առաստաղի բոլոր ճեղքերն ու ճաքվածները (հետո սպիտակացվում են կամ յուղաներկով ներկվում), խոշոր ճեղքերը վազորոք խծվում են ծայրահեղ դեպքում ճեղքերն ու ճաքվածքները փակցվում են մի քանի շերտ հաստ թղթով:

Հատակի և պատի միջև յեղած ճեղքերը լցվում են մածիկով, ձյութով, խծուծով, մամառ կալով, մածիկի վրայից փակցվում է 2—3 շերտ հաստ թուղթ:

Հյուսնի սոսնձով պատած փայտե ձողիկների ոգնությամբ լցվում են հատակի ճեղքերը:

Պատուհանների ջարգված և փակված ապակիները փոխվում են ամբողջական ապակիներով: Նորոգվում են պատուհանների ճաքճքոտած մածիկները: Խծծվում և մածիկով լցվում են պատուհանների շրջանակների, պատուհանների և դռների շրջանակների և դռների բոլոր ճեղքերը: Մածիկը ծածկվում է յուղաներկով կամ փակցվում է մի քանի շերտ հաստ թղթով:

Պատուհանների համար պատրաստվում են դնովի վահանափեղկեր, վահանները պետք է պինդ հավաքված լինեն, լավ խծուծված և ծածկված յուղաներկով: Ներկը՝ խծումը կարելի չէ փոխարինել մի քանի շերտ հաստ թուղթ փակցնելով: Վորպեսզի վահանները պատուհանների շրջանակներին ավելի կիպ միանան, պետք է վահանների յեղքերը պատել թաղիքով կամ մահուդով և վրան շինել սեղմիչ փականներ: Նկուղային հարկերի պատուհանները փակելու համար վահանների փոխարեն կարելի չէ պատրաստել ավազով կամ հողով լցված պարկեր:

Պինդ կախվում են և մի քանի շերտ հաստ թղթով փակցվում ավելորդ դռները, պատուհանները, կրակարանի և այլ անցքերը:

Պատրաստվում են փայտե խցաններ, վահանակներ, մահուղից և թաղիքից շինած՝ ձյուլած միջադիրներ՝ վառարանների անցքերն ու ողամուտները կախելու համար:

Պատրաստվում են նյութեր՝ դռներն ու լուսամուտների ողանցքները պինդ փակելու համար (շերտեր՝ մահուղից), թաղիքից կամ կեմից, գործվածքից և խծուծից՝ լուսամուտների թեփերը (փեղկերը) պատելու համար, փականներ՝ դռների համար, մեխեր, թուղթ, փայտե ձողաններ և այլն):

Ռազմական գործողություններն սկսվելու հետ կատարվում են վերջին նախապատրաստական աշխատանքները:

Լուսամուտի ապակիները փակցվում են թղթի խաչաձևող շերտերով (դա մի փոքր մեծացնում է ապակիների դիմադրությունը ողի հարվածին և ցնցումներին մոտակայքում ռումբերի պայթյունների ժամանակ, ինչպես նաև պահպանում է ճաքած ապակիները թափվելուց):

Պինդ մեխվում են բոլոր դռները, բացի մեկից:

Դռների փեղկերի կողերի վրա, կամ դռան շրջանակի վրա, ողանցքների կողերի վրա խփվում են պատրաստված կեմերը, միջադիրները և այլն, վորով ապահովվում են փեղկերի պինդ տեղակումը շրջանակներին:

Պատրաստվում են արագորեն ամրացնելու համար դռների սեղմիչ փականները:

Պատրաստվում են արագորեն կախելու համար դռների և լուսամուտների վարագույրները, վահանները և այլն: Պատրաստ պահվում են ոսլայի շրեշ և թուղթ:

Այսպիսի նախապատրաստության դեպքում «ոգային տաղնապ» աղդանշանով սենյակը կատարելապես պատրաստ դրության ընդհանուր համար մնում է ամրացնել դռների փականները՝ կախել դռների և լուսամուտների վարագույրները կամ վահանները, փակել ծխնելույզի դռակը, կափարիչը և վառարանի ողամուտը: Ծխնելույզի կափարիչի փակելը շատ հեշտ է լցնել թըշե կտրակը (ОЛИНОК) 4—5 սանտիմետր հաստության մոխրի շերտով: Ծխնելույզի դռակը փակցվում է 2—3 շերտ թղթով: Վառարանի ողամուտը կախվում է նախորոք պատրաստված փայտյա խցանով, թաղիքի կտորով և այլն: Կրակարանի դռակը փակել պետք չէ:

Մահամանվում են պաշտպանական սենյակով ոգավելու հետևից վաղ կոնցենցեր:

Պաշտպանական սենյակը զբաղեցնում են «ոգային տաղնապ» աղդանշանով, իսկ առանձին դեպքերում՝ «քիմիական տաղնապ» աղդանշանով (հակառակորդի ցամաքային քիմիական հարձակման ժամանակ): Միաժամանակ չի կարելի թույլ տալ, վոր սենյակը լցվեն վորոշված նորմայից ավելի մարդիկ (այդ բանին հետևում է հերթապահը): Սենյակը չբերել վոչ մի իր, բացի յերեխաների համար անհրաժեշտից, հիվանդների դեղորայքից և խմելու ջրից: Փակել պատուհաններն ու վառարաններն անցքերը նախապատրաստած հարմարեցումներով: Դուռը փակել միայն «քիմիական տաղնապ» աղդանշանով (յեթե դրանից առաջ «ոգային տաղնապ» աղդանշան տված է յեղել) կամ թե հոտ հայտարարելու դեպքում: Ձեռք առնել այն բոլոր միջոցները, վորոնք նպաստում են ողը մաքուր պահելուն և խնայողությամբ ծախսելուն՝ չծխել, կերոսինիկաներ և պրիմուսներ չվառել: Երկարորոհադրդադիծ չլինելու, երկարական լուսավորությունն անջատելու կամ փչանալու դեպքում պետք է գործածել ձեռքի լապտերներ կամ մոմ, ծայրահեղ դեպքում՝ փոքրիկ նավթի լամպեր (ամեն մի սենյակին մեկը): Ըստ հնարավորության խուսափել ամեն մի ավելորդ շարժումից, վորովհետև դա արագացնում է ողի ծախսումը և նրա փչացումը:

Նրանից հետո, յերբ պաշտպանական սենյակի դուռը փակված կլինի, սենյակ մտնելն ու դուրս գալը, վորպես կանոն, չի թույլատրվում մինչև իմաց կտան, թե քիմիական վտանգն անցել է: Բացառություն կարող է արվել նորմադկանց ներսմըտնելու համար միայն այն դեպքում, յեթե մուտքի առաջ շինված է հողմարդիկ, իսկ հողմարդիկում գտնվում է հակադադ հաղնված արտաքին հերթապահը և կոշիկները, հազուստն ու ողը թե մաքրելու համար կան միջոցներ:

Քիմիական վտանգն անցնելու մասին տեղեկացնելուց հետո սենյակն ողափոխվում է, դրա համար բացվում են դռներն ու ողանցքները, իսկ յեթե հարկավոր է, լրացուցիչ ողափոխության համար վառվում են վառարանները:

Վոչ միայն թե-ից, այլև ողդակի ճուղաստային տվիացիան ռուսեր կամ երեւոյնի սրկեր ընկնելուց պաշտպանող ապարատներ պաշտպանելու բարդ և մեծածավալ գործ է: Վորպես որինակ, բերենք ամենապարզ պեղանային (КОТЛОВЫЙ НОГО) տիպի ապարատ

աւարանի կառուցումը, վորն այնտեղ թաղնված մարդկանց ապահովում է մինչև 50 կգ քաշ ունեցող անխառնակներին: Ապաստարանն իրենից ներկայացնում է 3,5—4 մետր խորութեամբ գետնում փորված պեղան՝ յերկու մուտք-վայրեջքով: Մուտքերը սարքավորվում են վարագուրավոր հողմարգելներով, վորոնք թնհամար անթափանցելի յեն: Պեղանում գերաններից շինվում է կարկասածածկոց: Կարկասի վրա դարսվում են 25—30 սանտիմետր հաստութեան խաչաձև մի շարք գերաններ: Գերանները կիպ կպցնում են իրար և միացնում են պնդիչներով և յերկաթալարերով: Գերանների այդ շարքի վրա լցնում են 1 մետր հաստութեամբ հողաշերտ, իսկ այդ շերտի վրա դարսվում են ևս յերկու շարք 25—30 սանտիմետրանոց գերաններ: Շարքերը մեկը մյուսի նկատմամբ դասավորվում են խաչաձև, ըստ վորում գերաններն ամրացվում են պնդիչներով և յերկաթալարերով: Գերանների վերին շարքը ծածկվում է 1 մետր հաստութեամբ հողի շերտով: Հողից և գերանից շինված ծածկույթը պաշտպանում է վոչ միայն ապաստարանի պեղակը, այլև մուտքերի հողմարգելները: Գերանները պետք է լինեն վոչ պակաս քան բացված պեղանից 2—3 մետրով ավելի լայն և իրենց ծայրերով պետք է հենվեն վոչ թե պեղանի կարկասի վրա, այլ գետնի ձևը չտված դանդաղածի վրա:

Դաշտային պայմաններում ավիացիոն ուղիների կամ հեռաձայնի արկերի բեկորներից պաշտպանվելու համար կարելի չէ ոգտվել դաշտային ամենապարզ «ձեղնաձև» թաքստոցներով: Զեղքն իրենից ներկայացնում է գետնում փորված նեղ փոս 2—3 մետր խորութեամբ, 0,6 մետր հատակի լայնութեամբ, իսկ վերևում վոչ ավելի 1 մետրից: Փոսի յերկարութեան ամեն մի մետրի վրա կարող են թաղնվել յերկու մարդ: Փորելիս հողը դուրս են գցում փոսի յերկու կողմի վրա և պնդացնում են թմբի ձևով:

Այդպիսի ճեղքի հակաքիմիական սարքավորումը կաղմում է իսկ գործված կոշտ քաթանե ծածկույթը, ներծծված մեքենայի յուղի 85%-ի և կտավհատի ձեթի 15%-ի (կամ 65% հրացանի ճարպի և 35% կտավհատի յուղի) բաղադրութեամբ: Քաթաններն իբար միացվում են փայտերի ոգնութեամբ, վորոնց վրա փաթաթվում են կից քաթանների ծայրերը: Քաթանների վրա գտնված յեղքերն ամրացվում են ցցիկներով և ձմապատվում են: Զեղքը մտնելու համար փոսի ծայրերից մեկում շինվում է աս-

տիճանավոր կամ թեք վայրեջք և մեկ կամ յերկու թեք վարագույրներ՝ ձյութած կամ յուղածոված գործվածքից: Զեղքը և նրա ծածկույթը պետք է, ի հարկե, պատրաստել վոչ թե հակառակորդի հարձակման սկզբում, այլ վաղորոք:

Պեղի հարցեր

1. Ինչպես սարքավորել պաշտպանական սենյակը:
2. Ինչ կանոնների պիտի հետևել պաշտպանական սենյակում ողբմաքուր պանելու և խնայողաբար ծախսելու համար:
3. Ինչպես են պաշտպանվում ֆուգասային ուղիներից և արկերից և բեկորներից դաշտային պայմաններում:

4. ԻՆՋՊԵՍ ՊԱՇՏՊԱՆՎԵԼ ԿԱՅՈՒՆ ԹԻՆ ՄԱՇԿԻ ՎՐԱ ՆԵՐԳՈՐԾԵԼՈՒՑ

Ամբողջ ազգաբնակչութեանը չի կարելի հատուկ պաշտպանական հագուստ մատակարարել, վորը մաշկը պաշտպանում է կայուն թն-ի ներգործութեանից: Վորպես կանոն, այդպիսի հագուստ կուենա գորքը, ինչպես նաև այն խմբերը, ջոկատներն ու խմբակները, վորոնք ՀՈՒՅԻ ծառայութեան են կատարում: Մնաքան ընակչութեանը պետք է պաշտպանվի դանազան թագստոցներում և ապաստարաններում, իսկույն մտնելով նրանց մեջ ողային տաքնապի ազդանշանով:

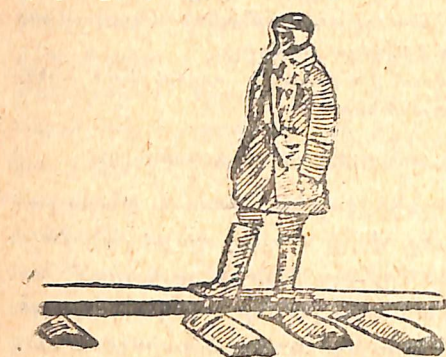
Ամեն մի շենք և նույնիսկ ամենահասարակ ծածկը կպաշտպանի կայուն թն կաթիլներից՝ ինքնաթիռներից վոչեցրելու ժամանակ: Շնչառական որգաններն ու աչքերն այդ թն գոլորշիներից և մշուշից պաշտպանելու համար պետք է հագնել հակազգ:

Բայց այնպիսի թն գոլորշիներն ու մշուշը, ինչպես իպրիտն է, կարող են ներգործել նաև մաշկի վրա, մանավանդ ամուսն շոգ ժամանակ: Ուստի հատուկ հագուստով չպաշտպանված և հակաքիմիական ապաստարաններում (պաշտպանական սենյակում) յերկար ժամանակ պաշտպանվելու հնարավորութեան չունեցող ազգաբնակչութեանը շատ դեպքում ստիպված է հեռանալու վարակված շրջաններից և նրանցից դուրս մնալու մինչև վարակված տեղանքն անվտանգ դարձնելու աշխատանքների (դեգազացման) ավարտելը: Այդ դեպքերում պետք է ոգտվել բոլոր մատչելի միջոցներով՝ վարակված հողի և դանազան վարակված տուրկաների հետ շփվելուց խուսափելու համար:

Ամենից առաջ պետք է աշխատել խուսափել վարակված տեղամասերից և, ըստ հնարավորութեան, հողմարեր կողմից: Յեթե դա հնարավոր չէ, ապա նրանց վրայով ջրքաշների ոգ-

նությամբ պետք է շինել անցումներ, վորոնց համար կարող են ողորդվել ոժանդակ միջոցներ տախտակներ փռել. աղյուսներ, շաբել (քարերը), նրանց վրա դնելով տախտակներ (նկ. 29), գերանները, փայտե կոճերը (շալնները), դարմանի, հաստ մոխրի, ավաղի շերտ փռել կայուն թն-ի լծակների վրա և այլն:

Կարելի չէ նույնպես վարակված տեղամասում շինել ճանապարհ չվարակված ավաղից (5—8 սանտիմետր հաստության շերտով), հողից, չոր աղբից, ցեխից, թեփից, պինդ ձյունից: Յեթե այդպիսի ճանապարհով շատ մարդիկ պետք է անցնեն, ապա ճանապարհը փշանալու դեպքում պետք է նույն մեկուսացնող նյութերն ափսոսանքով և շերտը հաստացնել:



Նկ. 29. Սրաքաշ փայտերից և տախտակներից

Վարակված տեղամասում անցկացնելու անհրաժեշտության դեպքում (անցումներով կամ առանց նրանց) յուրաքանչյուր քաղաքացի պետք է անձնականապես տախտակներ և հետևյալ միջոցները ձեռք առնի:

— Հագնի կոշիկներ, կրկնակոշիկներ չունենալու դեպքում կոշիկները փաթաթել փալաններով, կտորով կամ կոշիկների տակը կապել փայտե փոքրիկ տախտակներ:

— յեթե ժամանակ կա, հագուստի թևերն ու շալվարի ստորին մասերը կապել յերիզով կամ շալագատով: Վերը պինդ փաթաթել շարֆով կամ յերեսորբիչով: ձեռքի դաստակները պաշտպանել խիտ ձեռնոցներով կամ թաթմաններով:

— հագնել հակադադ, իսկ յեթե հակադադ չկա, մի քանի անգամ ծալել թաշկինակը (բարձի յերեսը), յերեսորբիչը և այլն, թուչեկ, սեղմել բերնին և քթին և շնչել այդպիսի ինքնաշեն դիմակով, ու անցնել փակված աչքերով հակադադ հագած ընկերով ողնությամբ:

— հագնել հակադադ, իսկ յեթե հակադադ չկա, մի քանի անգամ ծալել թաշկինակը (բարձի յերեսը), յերեսորբիչը և այլն, թուչեկ, սեղմել բերնին և քթին և շնչել այդպիսի ինքնաշեն դիմակով, ու անցնել փակված աչքերով հակադադ հագած ընկերով ողնությամբ:

— Վերցնել հետը մի քիչ բաժբակ, նավթ կամ բենզին (սրվակով) վարակված տեղամասում անցնելուց հետո մաքուր վայրում մարմնի բաց տեղերը լվանալու համար:

— Շարժվելու ժամանակ խտորեն պահպանել այն հերթականութունն ու ուղղութունը, վոր ցույց են տալիս վարակված ռայոնից դուրս գալը կազմակերպող անձինք, շարժվել առանց կանգ առնելու, արագ, բայց վոչ վազելով, վոչ մի դեպքում իրենից առաջ գնացողներից առաջ չանցնել և դուրս չգալ անցումի սահմաններից, վոր ցույց են տրված արգելային նշաններով: հետևել, վոր հագուստը վարակված շնքերի պատերին, թփերին, խոտին չդիպչի: գետնից վոչ մի առարկա չբարձրացնել:

Վարակված տեղամասից դուրս գալով, ղեկավարի ցուցմունքով հանել հակադադը և վոտքերը պաշտպանելու միջոցները: Դրանից հետո կոշիկի ներքանները խնամքով սրբել գետնին և բամբակի ու նավթի (բենզինի) ողնությամբ լվանալ մարմնի բաց տեղերը: Անհրաժեշտության դեպքում յենթարկվել սանիտարական մշակման (ամբողջ մարմնի լվացում)՝ հատուկ լողակայանում:

Սնուցիչ հարցեր

1. Ողային տագնապի աղգանշանով և ողային հարձակումը վերջանալուց հետո ի՞նչ պիտի անել կայուն թն մաշկային ներգործությունից պաշտպանելու համար:
2. Ի՞նչ միջոցներ օգնությամբ կարելի չէ անցարաններ շինել կայուն թն վարակված տեղամասերից դուրս գալու համար:
3. Նախադրուշական ի՞նչ միջոցներ և վարվելու ի՞նչ կանոններ պիտի պահպանել վարակված տեղամասով անցնելու:
4. Ի՞նչ պիտի անել վարակված տեղամասից դուրս գալուց հետո:

5. ԱՊԱԳԱՋԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐՆ ՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Ապագադացում—դեղադադիա ասելով հասկացվում է թն վարակված կառուցումները, տեղանքը, ողը, շնքերը, սննդամթերքները, ջուրը, հագուստը և զանազան առարկաներն անվնաս դարձնելու համար դործադրվող բոլոր միջոցառումները:

Կայուն թն (իպրիտ և այլն) անվնաս դարձնելու և հեռացնելու համար կատարվող ապագադացման աշխատանքների ժամանակ գործադրվում են հետևյալ հիմնական նյութերը:

Քլորալիլը (սպիտակացնող կիր) չոր կամ շփոթի վիճակում (ջրով բացված) ներկայումս փողոցների, բակերի, պատերի և շնքերի, շնքերի ներսի ապագադացման համար հիմնական նյութ:

և հանգիստանում: Կայուն ԹՆ (Իպրիտ և այլն) անփնաս են դարձնում նրա մեջ գտնված քլորը:

Նալցիումի հիպոկլորիտն արտաքինով նման է քլորակրին, բայց ավելի շատ է քլոր պարունակում:

Ցեռացրած ջուրը, ջրագոլորիկն, քառ օդը գործածվում է հագուստների, տնային իրերի ապագազագման համար:

Զանազան վառելիքային (նավթ, կերոսին, բենզին) գործածվում են տեղանքի փոքրիկ տեղամասեր, կառուցվածքների առանձին մասեր և այլն անփնաս դարձնելու համար, վարակված մակերեսի վրա այդ նյութերը վառելու միջոցով: Նրանց պակասութունն այն է, վոր վտանգավոր են հրդեհի տեսակետից:

Կայուն ԹՆ լուծիչներն ողորդագործվում են վարակված առարկաներից ԹՆ դուրս հանելու և հեռացնելու համար: Լուծիչները ԹՆ անփնաս չեն դարձնում, այլ միայն նրանց լուծում են, ուստի ողորդագործած լուծիչները վտանգավոր են և պետք է վոչնչացվեն (նրանք պետք է այրել կամ թաղել հողի մեջ): Լուծիչները գործածվում են գլխավորապես մետաղյա առարկաներն ապագազագման յենթարկելու համար: Իպրիտի լուծիչներն են բենզինը, կերոսինը, գազոլինը, սպիրտը:

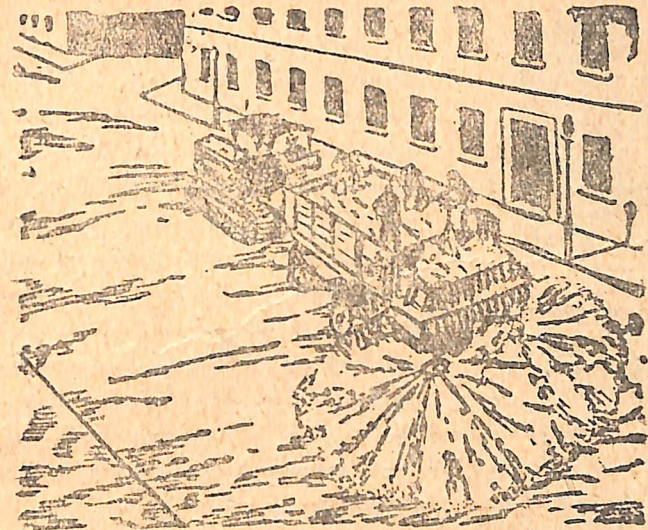
Ապագազագման գործիքներ յեվ սեղակայումներ

Տրակտորային կցորդ—ապագազացնողը (կրճատ ԱՊՏ (նկ. 30) ծառայում է տեղանքի մեծ տեղամասերի ապագազագման համար: Գյուղատնտեսության մեջ կարող է գործածվել հողի կրայման համար: Գործիքի հիմնական մասը շաղ տալու հարմարանքն է թրթուրավոր տրակտորի սովորական յերեք տոննանոց կցորդի հետևի պատի վրա: Այդ հարմարանքը շաղ է տալիս քլորակիր, վոր ստացվում է կցորդի թափքից: Շաղ տվող հարմարանքը կառելի յե ամրացնել նաև բեռնատար ավտոմոբիլի կամ սայլակի թափքին: Սայլակն ամրացվում է սովորական անիվավոր տրակտորին:

Ջեռֆի շաղմական ապագազացման գործիք (ՎՊՊ—1) (նկ. 31) ծառայում է տեղանքի փոքրիկ հարթ տեղամասերի ապագազացման համար: Այդ գործիքի հիմնական մասն անիվների վրա գրված մետաղյա սակառն է, վորի մեջ լցվում է քլորակիրը: Ստեղծի ներսում կա թավալող թմբուկ, վորը սարքի աշխատելու ժամանակ սակառն միջից առնում է քլորակիրը և սարքի ստո-

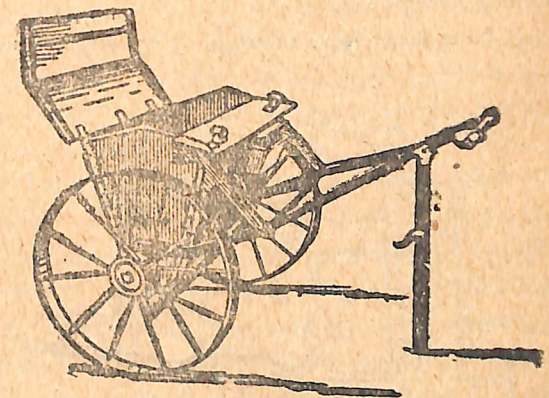
րի մասի ցանաճեղքից շաղ է տալիս ապագազացվող մակերեսի վրա:

Ջեռֆոլ սեղակայվող՝ շաղ օվող ապագազացման գործիք (ՌՊՊ—1) (նկ. 32) գործածվում է մետաղյա առարկաները, գյուղատնտեսական գործիքները, տրակտորները, ավտոմեքենաներն



Նկ. 30. Տրակտորային կցորդ—ապագազացնող ԱՊՏ—1

ա և կառուցվածքների առանձին փոքրիկ տեղահատաց տեղամասերը լուծիչներով ապագազացնելու համար:

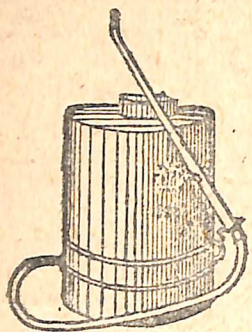


Նկ. 31. Մարք ՎՊՊ—1

բաց թողնված տեղերը, վոր մնացել են (ՎՊՊ—1) գործիքից և տրակտորային կցորդի (ԱՊՏ—1) աշխատանքի ժամանակ: Մաղ

պատգարակն իրենից ներկայացնում է հետծալովի բռնակներով և ծակոտկեն մետաղյա հատակով փայտյա արկղ:

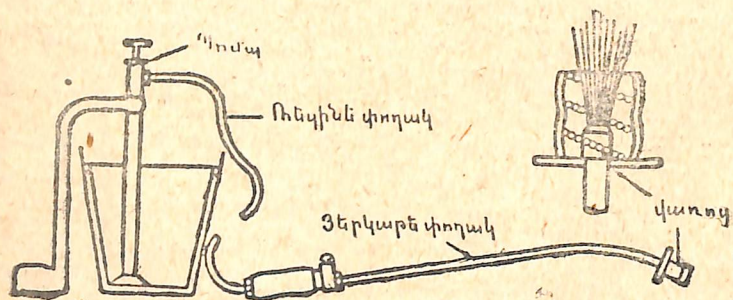
Հրագործիքը (նկ. 33) ծառայում է վարակված տեղանքի փոքրիկ տեղամասերը վարակված շերտի ալյուման միջոցով ապագազագման համար:



Նկ. 32. Ձեռքով տեղափոխվող ապագազագման սարք՝ Ռ.Բ.Պ.—1 (խուլիը հանած է)

Լուսավորումը համար ոգտագործվում են դուլեր, ներկարարական և ճիւղայի վրձիններ և այլն: Լուծիչներով ապագազագումը կարելի չէ կատարել այգեգործական և բանջարանոցային զանազան ցողիչներով, ցնցուղներով, վերջապես, պարզապես ավելներով և դուլերով: Տաք հեղուկներ թափելու համար կարելի չէ ոգտագործել պարտեզի ցնցուղ, տակառ-ջրիչներ և այլն:

Հագոռատները, տնային գործածության իրերը և զանազան



Նկ. 33. Ապագազագման հրագործիքի սխեման

ապարատները (հեռախոսները, մոտոռները և այլն) տաք ողով և գոլորշով ապագազագման համար կան հատուկ ապագազագման

Վառակներ: Կամերաների համար կարող են հարմարեցվել բազմաբնակի շրջանի շրջու ըստանմունքները:

Պարտեզով կամ օրի մեջ յեռացնելու միջոցով բամբակեղեն հյուսվածքների, ինչպես և ռեզինե գործվածքների ապագազագման համար գործածվում են կարտուցներ (նկ. 34):

Տեղանքի յեղ զանազան կառուցումների ապագազագումը

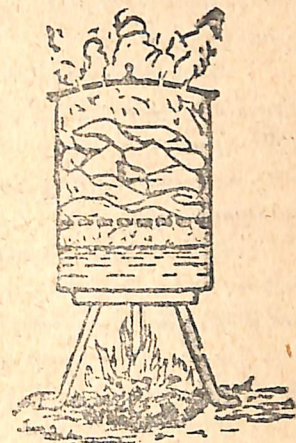
ԹՆ վարակված տեղանքը սովորաբար անփաս և դարձվում չոր քլորապրի ոգնությամբ, ցանելով միջին նորմայով—400 գրամ 1 քառակուսի մետրին կամ 300 գրամ կալցիումի հիպոքլորիտ: Վորոշ դեպքերում կարելի չէ պարզապես բահով կտրել—շուտ տալ վարակված շերտը (5—8 սանտիմետր խորությամբ):

Թփերով (մացառներով) կամ բարձր խոտով ծածկված տեղանքի ապագազագումը և հրե յեղանակով կամ քլորապրի ցանելով, նախորդ հեռացնելով բուսականությունը (հնձել, կտրել, կրակով վռնչացնել):

Ձյունապատ տեղանքի ապագազագումը և փայտե թիակներով, քերիչով, սառցակտրիչով վարակված շերտը կտրելով: Կտրված ձյունը տարվում է հատուկ նշանակված տեղեր, վորտեղ նա վարակման աղբյուր ծառայել չի կարող:

Կայուն ԹՆ լցված ուղիներից առաջացած փոսերը լցնում են հողով (ավաղով), խոնած փոքր քանակությամբ քլորակիրով (3—4 կիլոգրամ ամեն մի փոսի համար): Վրայից լցնում են 20—30 սանտիմետր հաստությամբ չվարակված հողի շերտ, իսկ նրա վրա՝ սովորական նորմայով քլորակիր, շրջապատող տեղանքին համահավասար: Անկայուն ԹՆ լցած ավիտուսների առաջացած փոսերը լցվում են միայն հողով, ավելի լավ է՝ խոնավ հողով:

Վարակված ծառերն ու քիւրեր հրդեհաշիջ խողովակով լվացվում են ջրով և դրանից հետո ծառերի բները 2 մետր բարձրությամբ ծածկվում են քլորակիրով: Ծառերն ու թփերն այդ ձևով ապագազագում են հողն ապագազագման հետո (քլորակիրով):



Նկ. 34. Կարտու, կայուն ԹՆ վարակված տեղանքերը գործող մշակելու համար

Մարտածով յեվ աստուած մայրերը հետեյալ կերպ են ապագագացվում. նախ՝ մայրերն առատորեն ջրվում են, հետո նրանց վրա ցանվում է քլորակիր, վորից հետո (1—1 $\frac{1}{4}$ ժամից հետո) յերկրորդ անգամ ջրվում են և ապագագացնող նյութը արժրվում են խոզանակներով և ցախավեղներով, և հետո այդ բոլորը ջրով լվացվում է:

Զֆուրած փողոցները, բակերն ու ձանապարհներն ապագագացվում են քլորակիր շաղ տալով (մեկ քառակուսի մետրին 500—600 գրամ): Այնտեղ, վորտեղ գործիքներ հնարավոր չի գործածել, ապագագացնող նյութը շաղ է արվում բահերով ուղղակի տակառներից:

Տախտակյա վրախաւներն ու ձանապարհների փայտե մասերը ապագագացվում են քլորակիր շփոթով վոչ պակաս, քան յերկու անգամ, լվանալով շփոթը ջրով քսելուց 30—40 րոպե հետո: Փայտե կամուրջները վրաքաշը ջրով լվացվում է, ապագագացվում է քլորակիր շփոթով, չվարակված հող, ավազ ցանելով:

Շենքերի յերկարե կտուրներն ավելներով և կոթավոր խոզանակով սրբվում են խոնավ հողով, թեփով, մոխրով, հետո կեղտաշորով լվացվում են ջրով (ավելի լավ է տաք ջրով): Նրբասառ տախտակներից յեվ կավարեպատ կտուրներն ապագագացվում են յերկու անգամ քլորակիր շփոթ քսելով: Շենքերի պատերը (փայտե և աղյուսե) ապագագացվում են քլորակիր շփոթով:

Յեթե շենքերը ներսից են վարակված, ապա նրանց ապագագացումը կատարվում է այսպես. նախորոք շենքերից հեռացվում են տնային գործածության առարկաները. պատտառները պոկվում են և այրվում, վարակված սվաղը պոկվում է. պատերը, հատակներն ու առաստաղն ապագագացվում են քլորակիր շփոթ քսելով (մի քանի անգամ), մինչև վոր թն հոտը բոլորովին վերջանա: Վարակված առաստաղն ավելի հարմար է լվանալ հեղուկ ապագագացնող նյութերով, շաղ տալով ձեռքի փոշեցիրների ոգնությամբ: Շենքի մանր մետաղյա մասերը (գունքի և լուսամուտների բռնակները, փականների լեզվակները, ծխնիները և այլն) և ապակիները սրբվում են քլորակիր շփոթով, լվացվում են տաք ջրով և չորացվում են:

Շենքերից դուրս հանված առարկաները տեսակավորվում են վարակված առարկաները բաժանվում են չբաժանվածներից: Միտ վարակված տնային կահկարասիքը, բարձերը, ինչպես նաև ապագագացման չենթարկվող փայտյա ամանեղենն այրվում են:

Մնացած առարկաները զանազան ձևերով, նայած թե ինչ նյութից են պատրաստված, ապագագացվում են:

Այն շենքերը, վորոնց մեջ մնացել են թն գոլորշիներ կամ թունավոր ծուխ, ողափոխվում են մինչև վոր թն հոտն անհետանա:

Մեծադյա իրերի ապագագացումը

Ապագագացումից առաջ քսուկը վրայից հանվում է (լավ սրբելով):

Մեծադյա կոպիտ օինվածքներն ապագագացվում են այրումով, կամ քլորակիր շփոթով, հետո ջրով լվացվում է:

Դազգյահները գանազան գյուղասեռետիան մեքենաները, մեծադյա խոռո օինվածքներն ապագագացվում են հեղուկ լուծիչներով ՌԴՊ—1-ի միջոցով կամ լուծիչով թրջած և քամած լաթերով սրբելով (կաշվե շարժափոկերը հանվում են և ապագագացվում են 60%-ից վոչ ավելի ջերմաստիճան ունեցող տաք ողով):

Մանր մեծադյա օինվածքներն ապագագացվում են ջրի մեջ յեռացնելով (մեկ ժամ) կամ լվանալով մանգանաթթվի կալիումի լուծույթով և սովորական լուծիչներով:

Ապագագացումից հետո առարկաները պետք է լավ չորացվեն:

Հագուստի, կոսիի ևնային գործածության

առարկաների ապագագացումը

Հագուստի, կոշիկի և տնային գործածության առարկաների ապագագացումը գյուղում կարող է կատարվել, գլխավորապես, յերկու ձևով՝ ողափոխությամբ և յեռացմամբ:

Ողափոխումը կատարվում է բաց ողում, ձեղնահարկերում (չարդախներում), կտուրների վրա, մինչև վոր թն հոտը բոլորովին անհետանա: Կայուն թն գոլորշիներով վարակված առարկաների համար ողափոխման ժամկետն է 2 ժամ և ավելի. կայուն թն մշուշով կամ հեղուկ թն վարակվածների համար՝ 7—40 օր:

Թն գոլորշիների ներգործության տակ յեղած առարկաները յեթե նրանց վրա կա թն հոտը, միայն ողափոխման են յենթարկվում:

Յեռացման են յենթարկվում (բաց ողում և լվացքատներում) հեղուկ մաշկապալարայի թնով վարակված հագուստը, սպիտակեղենը, ամանեղենը և տնային գործածության այլ առարկաներ:

վորոնք յեռացման դիմանում են (յեռացման չեն դիմանում կոչա-
բրդե և բամբակե հագուստը, վոշխարի մորթուց կարած հա-
գուստը, կաշվե կոշիկներ): Յեռացման համար ոգտագործում են
սովորական կաթսաներ, վորոնց մեջ յեփում են սպիտակեղենը:
Հեղուկ կայուն թն վարակված սեղանները, աթոռները և
փայտե մահճակալներն ապագազացվում են քլորակրի շփոթով և
հետո լվացվում են տաք ջրով ու ոգտափոխվում են:

Ձեռն ապագազացվում յեվ պեճ և սյրվեմ հեղուկ կայուն թն
վարակված փայտե ամանեղենը և մանկական խաղալիքները:

Պարենի, ջրի յեվ անառնի կերի ապագազացումը

Գաղանման (գոլորշանման) վիճակում թն սննդամթերքներ
և անասնի կերը քիչ են վարակում: Ապագազացման համար, սո-
վորաբար, բավական է մթերքներն ոգտափոխել մինչև թն հոտը
վոշնչանալը: Զրով լվանալը, յեփելն ու տապակելը նույնպես լի-
վին անվնաս են դարձնում թն գոլորշիների ազդեցությանը յեռ-
թարակված մթերքները:

Վտանգավոր են այն մթերքները, վոր վարակված են մշու-
շանման կամ հեղուկ կայուն թն: Այստեղ պետք է հատուկ մշա-
կումն (գլխավորապես պետք է հեռացնել վրայի շերտը), իսկ ու-
ժեղ վարակվելիս շատ զեպքերում ստիպված ենք նույնիսկ վա-
րակված մթերքները վոշնչացնել:

Թն վարակված ձավարը, ալյուրը, խոտը, վարսակն անվնաս
են դարձվում վերին շերտերը հեռացնելու միջոցով, իսկ մնացած
մասը թն հոտ չպետք է ունենա:

Անկայուն թն վարակված ջուրն ապագազացվում է յեռաց-
մամբ: Հեղուկ կայուն թն վարակված ջրի ապագազացումը կա-
տարվում է այսպես. թողնում են վոր ջուրը պարզվի. հետո
անցկացնում են 20—25 սանտիմետր հաստությամբ գետի ավա-
զի կամ մանրացրած փայտածխի միջով, զրանից հետո նորից
1—3 ժամ թողնում են, վոր ջուրը նստի (պարզվի): Յեթե ջուրը
վարակված է քիչ քանակությամբ հեղուկ կայուն թն, ապա այդ-
պիսի ապագազացումից հետո այդ ջուրը խմելու համար պիտանի
յե անալիզը լաբորատորիայից ստանալուց հետո: Ուժեղ թունա-
վորման զեպքում այդպիսի ջուրը պիտանի յե միայն տնտեսա-
կան և տեխնիկական նպատակների համար:

Թն ազդեցության տակ գտնված պարենը, ջուրը և անասնի
կերն ոգտագործել և այս կամ այն ձևով ապագազացնել, վորպես

կանոն, կարելի յե միայն բժշկական և անասնաբուժական աշ-
խատողների թույլտվությամբ և ցուցումներով: Նույնը վե-
րաբերում է նաև այն շենքերին, վոր վարակված են հեղուկ կա-
յուն թն:

Բոլոր մարդիկ, վորոնք ապագազացման վորեն աշխատանք
են կատարում, պետք է պաշտպանված լինեն հակազաղերով և
մաշկի պաշտպանման այս կամ այն միջոցներով (հատուկ զգես-
տով, կամ կտավհատի ձեթով ձյութած գոգնոցով, ռեզինե հաստ
ձեռնոցներով, ռեզինե յերկարավիզ կոշիկներով կամ կրկնակե-
շիկներով և այլն), նայած ապագազացման աշխատանքների
բնույթին:

Փնդից հարցեր

1. Խնչ և ապագազացումը:
2. Թվեք այն հիմնական նյութերը, վոր գործածվում են կայուն
թն վարակված տեղանքն ապագազացնելու համար:
3. Խնչ նյութեր են գործածվում հագուստն ու զանազան առաք-
կաներ ապագազացնելու համար:
4. Խնչով են վտանգավոր իսրիտի ոգտագործված լուծիչները և
գրանք ինչ պետք է անել:
5. Խնչ հիմնական գործիքներ և ոժանդակ միջոցներ են ծառա-
յում տեղանքի ապագազացման համար:
6. Խնչպես են ապագազացվում բուսազուրկ տեղանքը, բուսակա-
նությամբ պատած տեղանքը, ձյունե ծածկոցը, պայթած ավիուումբերի,
վորոնք կայուն թն են լցված, առաջացրած փոսերը:
7. Խնչպես են ապագազացվում սալարկած և անսալարկ ճանա-
պարհները, փայտե կամուրջները, շենքերը (գրանից և ներսից):
8. Խնչպես են ապագազացվում մետաղյա իրերը, գործիքները,
մեքենաները:
9. Խնչպես են ապագազացվում հագուստը, կոշիկները և անային
գործածության առարկաները:
10. Խնչպես են ապագազացվում պարենը, անասնի կերը:

6. ԻՆՉՊԵՍ ՍՆԴԱՄԹԵՐՆԵՐԸ, ԱՆԱՍՆԻ ԿԵՐԸ, ՋՈՒՐԸ ՅԵՎ ՏՆԱՅԻՆ
ԳՈՐԾԱՄԻՅՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ ՊԱՇՏՊԱՆԵԼ ԹՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Խնչպես յերևում է հենց նոր քննած հարցերից, սննդա-
մթերքի, ջրի և մի քանի առարկաների ապագազացումը բարդ
գործ է, շատ ժամանակ է պահանջում, իսկ հաճախ ել գյուղա-
կան պայմաններում հնարավոր չէ: Ուստի նրանց թն ներգոր-
ծությունից պաշտպանվելու վրա հատուկ ուշադրություն պիտի
դարձնել:

Բնակելի կամ արտադրական շենքերում գտնված սննդամթերքները պաշտպանելու համար հարկավոր ե փակել լուսամուտները, դռները և մյուս անցքերը, մթերքները դնել մեծ արկղերի, սնդուկների, պահարանների, կիպ փակվող խուփերով արկղերի մեջ:

Պաշտպանվող առարկաներն ու սննդամթերքները կարելի չե դնել ծածկի տակ, ծածկել բրեզենտով, ճիլպով, պարկերով, մոմլաթով, դարմանե վրաքաշով, թղթով: Բրեզենտի, ճիլպի և պաշտպանվող առարկաների միջև պետք է դնել մի շերտ խոտ, դարման կամ տաշեղ՝ 5—10 սանտիմետր հաստությամբ: Նույն ձևով են պաշտպանվում խուրձ կապված հացաբույսերը, խրձերով դեղ դները, հացահատիկները բուրգ անելը, նույնը և անասնակերի վերաբերյալ:

Հեղուկ մթերքները, յուղը, ճարպերը, խմելու ջուրը պետք է լցնել լավ պաշտպանված տակառների, մետաղյա կամ ապակյա ամանեղենի մեջ, խցաններով ու փակիչներով կիպ փակել:

Սննդամթերքները սալյերով և ավտոմոբիլներով ֆոխադրելու ժամանակ այսպես են անում. թափքի հատակի վրա փռում են 3—5 սանտիմետր հաստությամբ խոտի կամ դարմանի շերտ, հետո դարսում են մթերքները սովորական փաթեցավորումով, վերևից և կողքերից նույնպես պաշտպանելով 10 սանտիմետր հաստությամբ խոտի կամ դարմանի շերտով. սալը (ավտոմոբիլը) ծածկվում է բրեզենտով (ճիլպով) այնպես, վորպեսզի նրա ծայրերը կախվեն սալի յեղրերից. դարսված մթերքները բրեզենտի վրայից պարաններով պինդ կապվում են:

Սովորական ջրհորները պաշտպանվում են ԹՆ վարակվելուց՝ ջրհորի շուրջը (չորս կողմից) 0,5 մետր լայնությամբ և 0,6 մետր խորությամբ առու փորելով: Առուն լցվում է պինդ տորփած կավով (0,5 մետր շերտով): Ջրհորը փակվում է լավ փակվող խուփով և ջրհորի վրա պատրաստվում է փայտե ծածկ:

Մեծ ջրամբարները (լճակները, գետերը) նրանց մեջ ԹՆ ընկնելուց պաշտպանելը հնարավոր չե:

Մուգիչ հարցեր

1. Ի՞նչ միջոցներ են ձեռք առնվում բնակելի կամ արտադրական շենքերում գտնված սննդամթերքները պաշտպանելու համար:

2. Նույնը—բաց ողում պահպանվողների համար:

3. Ի՞նչպես պաշտպանել ԹՆ ներգործությունից հեղուկ մթերքները, յուղը, ճարպերը:

4. Ի՞նչպես պաշտպանել ԹՆ սալերով և ավտոմոբիլներով փակվող սննդամթերքները:

5. Ի՞նչպես պաշտպանել սովորական ջրհորները նրանց մեջ ԹՆ ընկնելուց:

7. ԿԵՆԴԱՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

Մուգիչ պաշտպանությունը կայուն ԹՆ ներգործությունից

Մարտական պարագայում հակառակորդի կողմից ԹՆ գործադրելու դեպքում ամենից շատ վնասվում է կենդանիները՝ մաշկը և վոտքերը, գլխավորապես կայուն ԹՆ անասունների վրա ընկնելու ժամանակ:

Շրթունքների, աչքերի, սեռական օրգանների, հոդերի ծավալող մակերեսի շուրջը յեղած մաշկը կարող է յերբեմն վնասվել նաև մաշկապարարային ԹՆ-ի մշուշով և գոլորշիանման ներգործությամբ ժամանակ:

Ձիու մաշկի վրա հեղուկ իպրիտ ընկնելուց 10—15 րոպե հետո (լուրիզիտն ընկնելուց 1—2 րոպե հետո) կենդանին սկսում է անհանգստանալ: Ձին չորս կողմն է նայում, պոչը թափ է տալիս, մի վոտից մյուսն է փոխվում, վնասված տեղերն աշխատում է ատամներով քորել, վնասված տեղերով քսվում է ամեն մի առարկայի: Ձին յերբեմն շատ ուժեղ գրգռված է լինում, վոտքերով գետնին է խփում, աշխատում է կապը կտրել:

Անհանգստությունը շարունակվում է մի քանի ժամ: Հետո ձին հանգստանում է, կանգնում է (պառկում է) գլուխը կախ, կերից և ջրից հրաժարվում է: Վնասված տեղերում մաշկն սկսում է ուռչել, գոյանում են թմբիկներ այտուցային հեղուկով (կենդանիների վրա բշտիկներ չեն գոյանում) (նկ. 35): Որվա վերջին այտուցային հեղուկը գլխավորապես կուտակվում է փորի շրջանում: 3—4 օր հետո վնասված տեղերում յերևում են մաշն դեղնավուն կաթիլների ձևով արտաթորություններ: Հետո կաթիլները չորանում են և գոյանում են չոր կեղևներ, մաշկն առանձին տեղերում մեռնում է: 15—20-րդ օրը մեռած մասերը թափվում են, նրանց տակից դուրս են գալիս վերքեր: Լավանալը յերկար է տևում (6—8 շաբաթ և ավելի):

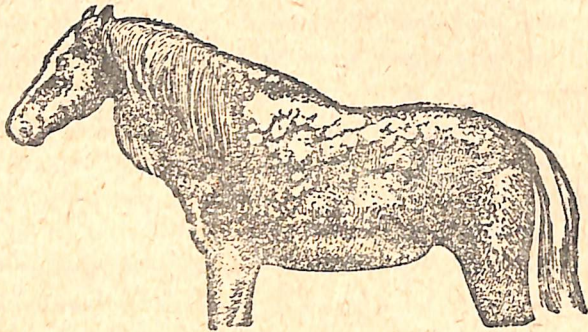
Ձիու մաշկի վրա մեծ քանակությամբ իպրիտ կամ լուրիզիտ ընկնելու դեպքում ձին կարող է սատկել առաջին յերկու օրվա ընթացքում:

Ձիու վոտները կարող են ֆլաավել միայն սմբակներից վեր։ Առանձնապես զգայուն են դեպի իպրիտը ձիու կապի վոսկրե (մատի առաջին վոսկրի) մակերեսը՝ խոզանի տակ, սմբակի պսակը և փափկանները։

Վոտների ֆլաավելը ձիուն դարձնում է անաշխատունակ 4—6 շաբաթով և ավելի։

Շները ֆլաավում են գլխավորապես վոտների մատներին։

Կենդանիների մաշկը պաշտպանելու համար գործածվում են հատուկ ծածկոցներ և գուլպաներ, իսկ յեթե դրանք չկան, ապա



Նկ. 35. Մեջքի շրջանում իպրիտով ֆլաաված ձի

առաջակներ (попони), բրեղենտ, ձիուպ, պարկեր և այլն իրերով ծածկվելով։

Ողբային սպառնալիքի պայմաններում պետք է, ըստ հնաբավորության, կենդանիներին թաղցնել ախոռներում, ցախատներում, ծածկերի և ծառերի տակ։ Վարակված տեղամասերով կենդանիները պետք է անցկացնել զգուշությամբ, խուսափելով բուսականություն ունեցող և փխրուն տեղերից։ Շներին և ուրիշ մանր կենդանիներին ավելի լավ է փոխադրել ձեռքերի վրա։

Կենդանու (ձիու, կովի) մաշկի վրա խալիտ ընկնելու դեպքում պետք է կենդանուն արագ վանալ քլորակի կաթով (9 լիտր ջրին խառնում են 1 կիլոգրամ քլորակի) կամ սապնաշրով (շներին և կատուներին վանալ միայն սապնաշրով)։ Մաշկի և վերջավորությունների առանձին տեղամասերը կարող են մշակել այսպիսի յեղանակներով. կերոսինի կամ բենզինի մեջ թրջած և թեթևորեն քամած փալասը կամ բամբակը դնել մաշկի վրա, կամ թե չե՝ խոզանակով կամ պարզապես ուղինե ձեռնոցներով պաշտպանված ձեռներով քսել մաշկին քլորակի շփոթ (3 լիտր ջրին՝ 1 կիլոգրամ քլորակի), 2—3 ժա-

մից հետո չորացրած շփոթը մաշկի վրայից հեռացնել խոզանակով, դարմանի կեմով կամ կենդանուն ջրով լվանալով։ Գլորակի շփոթով կարելի չէ մշակել միայն խոշոր կենդանիներին՝ ձիերին, խոշոր յեղջյուրավոր անասուններին։

Կենդանիներին վանալու ժամանակ անհրաժեշտ է հետևել վորպեսզի սապնաշրի, կերոսինի լուծույթը, կամ քլորակի կաթը կենդանու աչքերի մեջ չընկնեն։ Մշակման սկզբին ձիու (կովի) գլխին հազցնել տոպրակ կամ կենդանուն կապել կարճ կապով։ Անհրաժեշտ է կապել նաև պոչը։

Կենդանիներին մաշկը լուրջիտով ֆլաավելու ժամանակ անհրաժեշտ է կենդանիներին վանալ սողայով և սապնով տաք ջրի մեջ լուծված։

Շնչառության որգանների պաթոսաբույությունը

Կենդանիների շնչառությունը որգաններն ամենատեղի չափով ֆլաավում են այնպիսի թՆ, ինչպիսին ֆոսֆենն է։ Ֆոսֆենով ֆլաավելու նշանները սովորաբար յերևում են 2—6 ժամից հետո շնչարգելության, հազալու ձևով. կենդանին կանգնում է գլուխը կախ, կերից հրաժարվում է։ Ծանր թունավորված ձիերը 7—8 ժամից հետո ուռնգներից առատորեն փրփուր է հոսում։ Դա ցույց է տալիս, վոր թոքերի այտուցը սուր կերպով զարգացել է և սովորաբար վկայում է, վոր թունավորումը մահացու չէ։ Մահը կարող է վրա հասնել փրփուրը յերևալուց 1—2 ժամ հետո։ Յեթե առաջին յերևու ուրվա ընթացքում ձին չստուկեց, ապա կարելի չէ հուսալ, վոր նա կառողջանա։ Առողջանալը միջին հաշվով տևում է 10—12 օր։

Կենդանին ուրիշ խեղդող թՆ — քլորով — վարակվելու ժամանակ, ֆլաավելու առաջին նշանները համարյա յերևում են անմիջապես հազի ձևով, հետո նկատվում է կոպերի թարթում և արցունքի հոսում։ Վերջին հաշվով քլորով ֆլաավելը կարող է նաև առաջ բերել թոքերի այտուց և մահ։

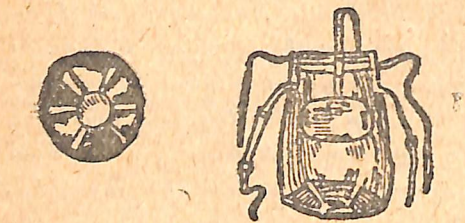
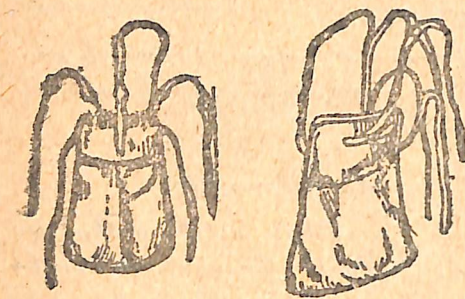
Գրգռող թՆ ձիու շնչառության որգանների վրա շատ թույլ են ներգործում։ Շները փռշտում են հազում ու փսխում։

Կենդանիների շնչառության որգանները կարող են ֆլաավել նաև մաշկային ներգործման թՆ մշուշով և գուրլշիներով։ Առանձնապես վտանգավոր է այդպիսի թՆ մշուշը։ Նրանցով վարակվելու դեպքում կենդանին ծանր շնչում է, գառնում է քնկոտ, 5—6 ժամ հետո յերևում է հազը։ Ձիերի ուռնգներից հոսում է թա-

քախալից, վատ հոտող արտաթորանք: Շատ հաճախ մի քանի որից հետո կենդանին սատկում է:

Կենդանիներին պետք է պաշտպանել նաև ընդհանուր թունավոր թն, վորոնք ներգործում են շնչառության որգանների միջոցով:

Այգալիսի թն մեծ քանակով փնտվելու նշաններն են՝ սկզբում մի փոքրիկ անհանգստություն, շնչառությունն արագանում է, կենդանին դողում է, հետո ընկնում, սկսվում են ջրա-



Նկ. 36. Ձիու խոնավ հակադադ. վերևում՝ տեսքն առջևից և կողքից, ներքևում՝ տեսքը տակից և հետևից

Առաջին նվագ հանել հակադադը պատյանից, ձախ ձեռքով բռնել ձակատի յերիզի մոտից, մոտենալ ձիու գլխին և աջ ձեռքով բռնել սանձը լիամների մոտ:

Յերկրորդ (նկ. 37)՝ աջ ձեռքի չորս մատը (ցուցամատից մինչև ձկուլթը) դնել ձիու քթի վրա, իսկ բութ մատը կոխել ձիու բերանն անասամ մասի մոտ, մատով սեղմելով պինդ քիմքը՝ հակադադի մի մասը քիմքի բարձիկով դնել ձիու բերանը և արագ քաշել ձիու քթի վրա:

Յերրորդ՝ պինդ ձգել ձակատի յերիզը և ամրացնել սանձի ձակատի փոկին:

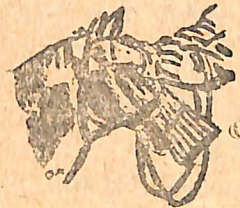
Չորրորդ՝ ձգելով հակադադի ծոծրակի յերիզները, արագ գցել ձիու տկանջների յետևը (նկ. 38):

Հինգերորդ՝ պինդ ձգել շրջանային յերիզները և կապել (նկ. 39), ստուգել, թե արդյոք հակադադը ձիշտ է հագցրած և, յեթե հարկավոր է, ուղղել յեղած պակասությունները:

Հակադադը ձիու շնչառության որգանները պաշտպանում է բոլոր հայտնի թն 1—1½ ժամվա ընթացքում, բացի ամխածինոքսիդից: Հակադադը չի պահում թունավոր ծխերը (գրգռող թն), բայց, ինչպես արդեն մատնանշվեց, այգալիսի թն ձիու շնչառության որգանների վրա շատ թույլ են ազդում:

Հակադադ չլինելու դեպքում ձիու շնչառության որգանների պաշտպանության ոժանդակ լու յերրորդ միջոց կարող են հանդիսանալ յերկու միմյանց պրիոմը մեջ գրված տոպրակներ: Տոպրակների միջև դրվում է խոտ, խծուծ կամ մամուլ, թրջած ջրով կամ սոդայի լուծույթով:

Տոպրակների միջոցով կարելի յե պաշտպանել նաև յեղջու-



Նկ. 38. Ձիու հակադադը հագցնելու չորրորդ պրիոմը



Նկ. 39. Ձիու հակադադը «մարտական» դրությամբ

քավոր անասուններին, ինչպես նաև ուղտերին, ջորիներին և ալանալներին:

Շան շնչառության որգանները պաշտպանվում են հատուկ հակադադի ոգնությամբ, վորն ունի դիմակ և թն կլանիչներով զցված տուփ:

Յեթե կենդանին պաշտպանված չի յեղել և օտայել է շրն-

չառութեան որդաններն վնասվածք, պետք է նրան նախ և առաջ հեռացնել թունավորված տեղամասից, հետո հանել սարքը (հեծելասարքը, լծասարքը) տանել չոր և տաք շենք (ախոռ ցախատուն), ծածկել ձիածածկով, տալ մաքուր տապաստ և աղաւտել ամեն օր աշխատանքից: Թունավորման մասին վորքան կարելի չի շուտ իմաց տալ անասնաբուժին կամ բուժակին:

Վնասված շներին և մյուս մանր կենդանիներին թունավորված տեղանքից հեռացնելու դեպքում դուրս բերել ձեռներով վրա:

Աչքերի պաշտպանությունը

Մարդու աչքերը գրգռող ԹՆ (որինակ՝ քլորացնետֆենոնը) ձիու աչքերի վրա շատ թույլ են ազդում, և նրանցից ձին իր աշխատունակութունը չի կորցնում: Շան աչքերը դեպի այդ ԹՆ նույնքան զգայուն են, վորքան և մարդու աչքերը: Բոլոր կենդանիների մոտ ել աչքերի ծանր վնասվածքներ առաջանում են մաշկային ներգործման ԹՆ:

Այդ թունավոր նյութերից ձիու աչքերի պաշտպանութեան համար ծառայում են հատուկ ակնոցներ: Յեթե ակնոցներ չկան, աչքերը կարելի չի կապել վորեւ շորի կտորով: Շան աչքերը պաշտպանվում են հակազաղի գլիմակի մեջ հազցրած ակնոցները:

Կենդանու աչքերը վնասվելու դեպքում պետք է լվանալ սո՛դալի կամ բորակթթի լուծույթով (1 մաս 100 մաս ջրին), կամ պարզապես մաքուր ջրով:

մարտողայրյան որգարների միջոցով կենդանիներին

բուժավորումից պաշտպանելը

Կենդանիների մարտողութեան որգանները ԹՆ վնասվել կա՛րող են թունավորված կերից և ջրից, ինչպես նաև զանազան առարկաների կամ իրենց սեփական մարմնի վրայից ԹՆ լիզելու ժամանակ:

Այդ տեսակետից ամենաուժեղ, հաճախ մահացու վտանգ ներկայացնում են մաշկային ներգործման ԹՆ: Այդպիսի վնասվածքի նշաններն են՝ հաճախակի ծամելու շարժումները, կենդանու անհանգստութեանը, բերնի լայն բանալը, գլխի վեր քաշելը, շրթունքների ու բերնի խոռոչը կարմրում են և այտուցվում, կենդանին հրաժարվում է կերից և ջրից որվա վերջին յեւրեւում ե՛ւ առաջ՝ մածուցիկ թքահոսութեան, բերնից՝ դարձելի հոտ:

Այդպիսի վնասվածքները բուժելը շատ դժվար է: Հետևաբար, պետք է ձեռք առնել այնպիսի միջոցներ, վորոնք բացառում են մարտողութեան որգանների վնասվելու հնարավորութեանը: Դրա համար անհրաժեշտ է.

— պաշտպանել կերն ու ջուրը նրանց մեջ ԹՆ բնկնելուց.

— ԹՆ ներգործման տակ յեղած կերը տալ միայն վարակման մասը հեռացնելուց, ապազազացնելուց և անասնաբուժական մարմինների կողմից հետազոտվելուց հետո.

— թողնել արածելու և ջրափոսների մոտ միայն պարզելուց հետո, վոր նրանք վարակված չեն:

— կանխել ԹՆ-ի լիզելը, վորի համար հազցնել տոպրակ և կարճ կապով կապել կենդանուն:

Կենդանիների խմբակային պաշտպանության միջոցները

Ախոռները, խոզանոցները և կենդանիների մյուս մշտական շենքերը պետք է ըստ հնարավորութեան, ԹՆ համար դարձնել անթափանցելի: Այդ նպատակով լցվում են կտուրի, առաստաղի, հատակի, պատերի, դռների, լուսամուտների ձեղքերը՝ կավի, քսուքի, խճուժի, փալասների, թուղթ կպցնելու ոգնութեամբ: Փոխարինվում են դռների և լուսամուտների վնասված ապակիները: Բրեղնափայլից, ձիածածկից, նոսր ու կոշտ կտավից պատրաստվում են վարագույրներ դռների և պատուհանների համար: Արժեքավոր կենդանիները—արտադրողները—ապահովվում են ԹՆ անցկացնելու տեսակետից առավել հուսալի առանձին կացոցներով:

Յերը կենդանիները գտնվում են դաշտում, արածելու վայրում և այլն, առաջին հերթին ոգտադրվում են զանազան բնական թագստոցներ՝ պուրակներ, այգիներ: Ողային և քիմիական հարձակման սպառնալիքի ժամանակ պետք է արածեցնել այդպիսի թագստոցների մոտ:

ԹՆ վարակված արոտավայրերը փակվում և ցանկապատվում են մինչև նրանք կատարելապես անվնաս դարձվեն:

Մտուգիչ հարցեր

1. Ի՞նչպես են ԹՆ ներգործում կենդանիների մաշկի վրա:
2. Ի՞նչ միջոցներ են գործածվում կենդանիների մաշկը ԹՆ պաշտպանելու համար:
3. Ի՞նչպես առաջին ոգնութեան ցույց տալ այն կենդանուն, վորը մաշկը վնասված է իպրիտով կամ լուիզիտով:
4. Ի՞նչպես են ազդում կենդանիների վրա ֆոսֆենը, քլորը, իպրիտի դոլորշիներն ու մշուշը, բնդհանուր թունավոր ԹՆ:

5. Ինչպիսի միջոցներ են գործածվում կենդանիները շնչառության որգանները ԹՆ վնասվելուց պաշտպանելու համար:

6. Յուրյց ավեր, թե ինչպես ե հագցվում ձիու հակադաղը:

7. Ինչպես առաջին ոգնություն ցույց տալ կենդանուն շնչառության որգանները ԹՆ վնասվելու դեպքում:

8. Ինչպիսի դեպքերում կարող ե կենդանիները մարսողական որգանները վնասվել ԹՆ:

9. Ինչպիսի միջոցներ պիտի գործադրել, վորպեսպի կենդանիները մարսողության որգանները ԹՆ վնասվելու առաջն առնվի:

10. Կենդանիներին ԹՆ խմբակային պաշտպանության ինչպիսի միջոցներ կարելի յե գործադրել այն դեպքում, յերբ կենդանիները մըշտական շնչերուամն են գտնվում ե այն դեպքերում, յերբ նրանք դաշտում են գտնվում:

ԲԺՇՎԱ-ՍԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՆՔՆՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԹՆ ՎՆԱՍՎԵԼՈՒ ԴԵՊՔՈՒՄ

Յերբ սուրդ վնասվում ե հեղուկա-կաթիլ իպրիսով, ամենից առաջ հարկավոր ե իպրիտի կաթիլները մաքրել մաշկի վնասված տեղերից: Այդ կատարվում ե անհատական հակաիպրիտային ծրարի (եջ 70) կամ բամբակի, մաուլայի, ծծան թղթի, մաքուր լաթի կտորները ոգնությամբ (մաշկի վրա նրանցով չքսման, այլ զգուշությամբ կաթիլը ծծեցնել, ինչպես թղթի վրա թանաքի կաթիլն են չորացնում): Այնուհետև վնասված տեղերը լվանում են լուծիչով (եջ 50): Առաջին հնարավորության դեպքում վնասվողն սպասարկվում ե տաք ջրցանի տակ լողանալով ե կանաչ ռճառով առատորեն սապնվում ե:

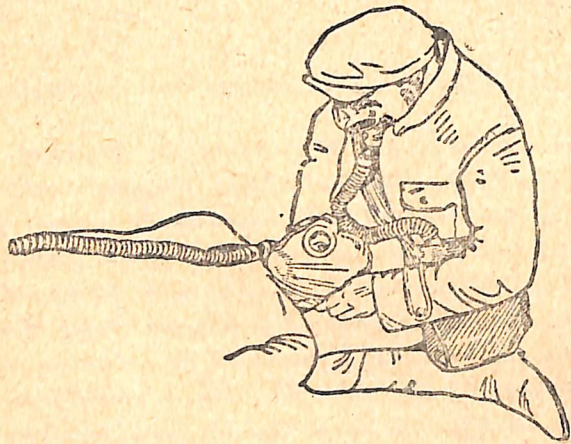
Աչքերը լվանում են սողայի 1—2 տոկոսային կամ բորաթթվի 3 տոկոսային զոլ լուծույթով: Նույնպիսի լուծույթներով խնամքով պետք ե վողողել բերանը, կոկորդը ե քթածակերը:

Իպրիտի գալուցիներից յեվ մսոսխուզից վնասվելու դեպքում ամենից առաջ պետք ե լվանալ աչքերը ե վողողել բերանը, կոկորդն ու քթածակերը ե ապա ջրցանի տակ լողանալ: Յեթե մաշկը վնասվել ե լյուիդիտից, ապա վերջինս նույնպես, ինչպես ե իպրիտը, զգուշությամբ մաքրում են մաշկից բամբակի, մաուլայի կտորներով ե այլն, այնուհետև մաշկը լվանում են կծու նատրոնի 5%-ային ջրալուծույթով ե առատորեն ջրով լվանում են: Աչքերը, բերանը ե քթածակերը լվանում են նույն ձևով, ինչպես վոր իպրիտից վնասվելու դեպքում:

Գլուխից յեվ ճոռգեցից վնասվելու դեպքում ամենից առաջ անհրաժեշտ ե անմիջապես դադարեցնել ԹՆ ներգործությունն որդառնիլով վրա, այսինքն՝ վնասվածին հագցնել սարքին հակադաղ

և նրան դուրս տանել վարակված վայրից մաքուր ոգի մեջ, յեթե նա ինքն ի վիճակի չէ այդ անելու:

Ծանր բուժավորվածին կամ վիրավորվածին հակազաղը հազգուսում եմ այսպես (նկ. 40). ա) հակազաղը պայուսակից հանել և դնել ֆլասկոդի կրծքին կամ նրա կողքին. բ) բարձրացնել ֆլասկոդի գլուխը և դնել իր ծնկին, հանել նրա գլխարկը. գ) ձեռքերով բռնել դիմակի ծնոտի մասի հաստ տեղերից այնպես, վոր բուժ մատները դուրս մնան, իսկ մնացած մատները լինեն դիմակի ներսը. դ) դիմակը հազցնել ֆլասկոդի ծնոտին, ապա դիմակը



Նկ. 40. Վնասվողին հազցնել դիմակը և պայուսակն այնպես ամրացնել, վոր խողովակն ամբողջ յերկարությամբ ձգված լինի

քաշել նրա գլխին. ե) ֆլասկոդի գլխարկը դնել նրա գլխին և հակազաղի պայուսակը պատյանով ամրացնել նրա իրանին այնպես, վոր միացնող ծալքավոր խողովակն ամբողջ յերկարությամբ ձգված լինի:

Բլորից կամ ֆոսֆենից ֆլասկոդին հեռացնելով թունավորված վայրից՝ առաջին հնարավորության դեպքում նրան պետք է թթվածին տալ (թթվածնի բարձից) ներշնչելու, բերանը վողողել սողայի 2 տոկոսային լուծույթով և աչքերը լվանալ (սողայի մեկ տոկոսային կամ բորաթթվի 1—2 տոկոսային լուծույթով): Յեթե այդ լուծույթներից ձեռքի տակ չկա, ապա ոգտադրածել ջուրը: Վնասվածին պետք է լիակատար հանգիստ տալ, պառկեցնել նրան, տաք ծածկել, տաքացրած խմելիք տալ (թեյ, կաթ, սուրճ), ծխե-

լու թույլ չտալ: Հազալու դեպքում տալ ներշնչելու սողայի յերեք տոկոսային լուծույթի գոլորչիները կամ յեթերի մեջ թրջած բամբակից հոտ քաշել:

Յերեք չդիմել սրհեստական շնչառության:

Ընդհանուր բուժավորում պատճառով ԹՆ վնասվելու դեպքում ոգնությունը պետք է ցույց տրվի արագ կերպով, այլապես Թունավորումը կարող է վերջանալ մահով: Հիվանդին պետք է հանել մաքուր ոգի մեջ, կիրառել գրգռիչ միջոցներ (փաթաթել սառը ջրում թրջած սավանի մեջ, սառը ջուր լցնել վրան, թաց կտորով շփել, տաք սուրճ): Մաքրել քթածակերն ու կոկորդը լորձից և փխած նյութերից: Յեթե ֆլասկոդը գիտակցությունը կորցրել է և չի շնչում, դիմում են արհեստական շնչառության (տես 74—75 եջերը), այնուհետև վարակվածին լիակատար հանգիստ են տալիս, տաք ծածկում են, առատ խմելիք են տալիս:

Գրգռող ներգործություն ունեցող ԹՆ վնասվելու դեպքում՝ վարվում են նայելով ԹՆ ներգործող բնույթին: Յեթե ԹՆ առաջացնում է արտավարերություն, որինակ՝ բորացնածեցնում ֆլասկելիս, այն ժամանակ հարկավոր է աչքերը լվանալ և բերանը վողողել սողայի յերկու տոկոսային լուծույթով (յեթե սողա չկա՝ ջրով): Վոչ մի դեպքում չի կարելի աչքերը ձեռքով տրորել և թաշխինակով սրբել: Դա գրգռոն ուժեղացնում է:

Բթածակերն ու կոկորդը գրգռող ԹՆ ֆլասկելիս, որինակ՝ աղամսիսով, պետք է՝ ա) քթածակերն ու կոկորդը, բերանն ու աչքերը լվանալ սողայի յերկու տոկոսային կամ բորաթթվի 2—3 տոկոսային լուծույթով. բ) ներշնչել անուշադրի սպիրտ, յեթե, գինու սպիրտ:

Պետզից հարցեր

1. Ի՞նչպես առաջին ոգնություն ցույց տալ իրեն՝ մաշկապալարային կայուն ԹՆ կաթիլները մաշկի վրա ընկնելիս:
2. Ի՞նչ անել իսթիտից աչքը ֆլասկելու և այդ ԹՆ գոլորչիներով կամ մոտախուզով թունավորվելու դեպքում:
3. Ի՞նչ նյութերով լվանալ մարդու մաշկը՝ նրա վրա լյուիզիտի կաթիլներ ընկնելու դեպքում:
4. Ի՞նչպես ոգնություն ցույց տալ իրեն և ընկերները՝ քլորից ու ֆոսգենից ֆլասկելու դեպքում:
5. Թունավորվածին ի՞նչպես հակազաղը հազցնել, յեթե նա ինքն անկարող է այդ անել:

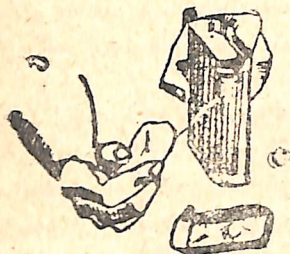
6. Գլուխը ու փոսքենից մնասվելու դեպքում արդյոք կարելի՞ չէ գործադրել արհեստական շնչառություն:

7. Ի՞նչպես ոգնություն ցույց տալ ընդհանուր թունավորում պատճառով թՆ վարակվածին:

8. Ի՞նչպես ոգնություն ցույց տալ իրեն և ընկերոջը՝ աղամսիախից և քրքրացնող ֆենոնից մնասվելու դեպքում:

2. ԱՆՉԱՏԱԿԱՆ ՀԱԿԱՊՐԻՏԱՅԻՆ ՅԵՎ ՎԻՐԱԿԱՊԱԿԱՆ ԾՐԱՐԻՑ ՈԳՏՎԵԼԸ: ԱՐՅՈՒՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԱԴԱՐԵՑՆԵԼԸ ՅԵՎ ՎԵՐՔԵՐԻ ԿԱՊԵԼԸ: ՈՒՍՅԻՆ ՅԵՎ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՀԱՐՁԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ՏՈՒԺԱԾԻՆ ՓՈԽԱԴՐԵԼԸ: ԱՐՇԵՍՏԱԿԱՆ ՇՆՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆ:

Հակաիպրիտային ծրարը ծառայում է մարդու մաշկի նախնախան մաքրման համար, մաշկի վրա մաշկա-պալարային թՆ ընկնելուց անմիջապես հետո:



Նկ. 41. Կարելի թելը

Ներսի կողմից հայելի կա, վորից պետք է ոգտվել դեմքը կայուն թՆ կաթիլներից մաքրելիս:

Ծրարից պետք է ոգտվել այսպես՝ ա) բանալ կախարիչը և դուրս քաշել վերին տամպոնը:

բ) վերին տամպոնը մյուս տամպոնների հետ միացնող թելը կտրել մեաաղյա կտրիչի ոգնությամբ (նկ. 41), և թեթևակի մզել տամպոնը լուծիչից: դ) ծծացնել զգուշությամբ, սրբել թՆ կաթիլը մզված տամպոնով (նկ. 42):

դ) դնել մի կողմ տամպոնը և հանել հետևյալը: ե) առանց մզելու լուծիչը, խնամքով տրորել մնասված տեղը նոր տամպոնով:

զ) այս ձևով մաշկի մնասված մասի մաքրելը պետք է շարունակել 5—10 րոպեյի ընթացքում՝ ծախսված տամպոնները փոխելով:



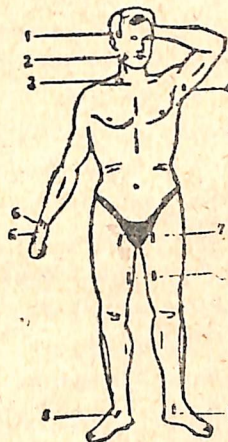
Նկ. 42. Սրբել թՆ կաթիլը մաշկի վրայից

նորերով, ծախսելով ամեն մի կաթիլի վրա 6—8 տամպոն: Մաշկա-պալարային կայուն թՆ մնասված աչքերը հակաիպրիտային ծրարից հանած տամպոններով լվանալ չի կարելի:

Արյունահոսությունը դադարեցնելը չեմ վերի կապելը

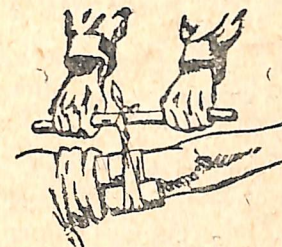
Վերավորվածին ոգնություն հասցնելիս արյունահոսությունը դադարեցնելն անհետաձգելի խնդիր է:

Արյունահոսությունը կարելի չէ դադարեցնել հետևյալ միջոցներով: ա) վեր բարձրացնել վերավոր ձեռքը կամ վոտքը՝



Նկ. 43. Զարկերակը սղմելու տեղերը

1 — ֆուսֆի զարկերակը, 2 — ծնոտի, 3 — յեմքանրակային, 4 — քեկատակի, 5 — ֆաֆանց-ոսկրի, 6 — արմնկային, 7 — 8 — ագրային, 9 — մեծ վոլոգի:



Նկ. 44. Վերավոր ձեռքի կապելը թաշկինակի վրա

այն տեղը, վորտեղ արյունը խփում է և զարկերակն ուժեղ սղմել վոտկը (նկ. 43): դ) վերավոր վերջավորու-

թյունը վերքից ամելի վերի մասում պինդ կապել բավթայով, փոկով, թոկով, թաշկինակի ոլորով (նկ. 44) և այլն (արյունահոսությունը յերակից լինելիս, յերը մուգ արյուն է հոսում, կապը գցում են վերքից ներքև): Կապի տակը պետք է դնել փափուկ կտոր (թաշկինակ, բինա), վոր մաշկը չճգմվի:

Առաջին ոգնության վիրակապակաճ ծրարից ոգսվելը

Վիրակապակաճ ծրարը հնարավորություն է տալիս կապելու իր կամ ընկերոջ վերքը, մինչև բժշկից ոգնություն ստանալը:

Ծրարը բաղկացած է բամբակի մաուլայի յերկու կոմպրե-
սից (իրար վրա պինդ դարսված մաուլայի յերկու քառակուսի
կտոր, վորի ծալերի միջև բամբակ է դրված), մաուլայի բինտից
և անգլիական քորոցից: Ծրարի մեջ չեղածը փաթաթված է ամուր
թղթի մեջ և դնվում է ռետինացված կտորից կարած ծածկոցի մեջ
և դրված է բարակ կտորից կարած տոպրակի մեջ: Յերբեմն ծրարի մեջ
դրված է լինում նաև յողի լուծույթ պարունակող ապակե սրվակ:
Ծրարից ոգտվում են հետևյալ ձևով. ա) ծրարը պետք է վերցնել
ձախ ձեռքը, իսկ աջով՝ դուրս քաշել այն թելը, վորով կարված
է տոպրակը. բ) տոպրակը հանել, պատռել ռետինացված կտորից
կարած ծածկոցը՝ սկսելով ծածկոցի յեզրին յեղած կտրվածքից,
և գնդ գցել. գ) թղթե փաթեթի ծալի միջից հանել անգլիական



Նկ. 45. Բինտը բռնել աջ
ձեռքում

քորոցը. բաց անել թուղթը և վերց-
նել վիրակապական իրերը. դ) բինտը
վերցնել աջ ձեռքը, իսկ ձախով բռնել
բինտի ազատ ծայրից, վորին կարված
է մաուլայի—բամբակի անշարժ կոմպ-
րեսը (նկ. 45) (պետք է հետևել, վոր
ձեռքերը կամ հագուստը չդիպչեն կա-
պի այն յերեսին, վոր դրվում է վեր-
քի վրա. կապի այն կողմին, վորին
կարելի չէ դիպչել, կարմիր թել է
կարված). ե) յեթե վերքը միայն մի
անցք ունի, այն ժամանակ վերքի վրա դնում են չերկու կոմպ-
րեսը և դրանք ամրացնում են բինտով, իսկ յեթե վերքը մի-
ջանցիկ է, ապա յուրաքանչյուր անցքի վրա դնում են մեկական
կոմպրես. ընդվորում շարժական կոմպրեսը բինտի վրա շարժում
են հարկավոր հեռավորությամբ. գ) յերկու կոմպրեսները բին-
տով ամրացնելուց հետո բինտի ազատ ծայրն անգլիական քո-
րոցով ամրացնում են կապին:

Բինտը փաթաթելիս հարկավոր է պահպանել հետևյալ կանոն-
ները:

— կոմպրեսը վերքի վրա պահել ձախ ձեռքով, իսկ աջով
բինտը փաթաթել վիրավորի մարմնի վրայով այնպես, վոր բին-
տը բերվի դեպի իր ձախ ձեռքի կողմը (բինտով 2—3 փաթ տա-
լուց հետո կոմպրեսը վերքի վրա պահելու պետքությունը վերա-
նում է, և բինտը փաթաթել կարելի չէ յերկու ձեռքով).

— բինտը պետք է պինդ կաշի մարմնին, բայց վիրավորին
պետք է ցավ չպատճառի և չխանգարի արյան շրջանառությունը
(այդ իմացվում է բինտից ներքև մաշկի կապտելուց կամ սառ-
չելուց):

— չի կարելի վերքը փաթաթել հագուստի կամ սպիտակե-
ղենի վրայից.

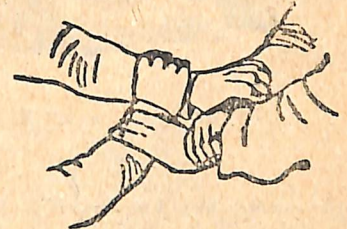
— ձեռքերը կամ այլ առարկաներ չդիպչեն վերքին, վերքը
ջրով կամ ուրիշ հեղուկներով չլվանալ.

— չփորձել վերքից հանելու նրա մեջ մնացած գնդակի բե-
կորները.

— յեթե ծրարի մեջ դրված է յողի լուծույթ պարունակող
սրվակ, ապա պետք է մատներով սղմել սրվակի վերին մասը
բամբակի միջով, վորը հազցրած է սրվակի վրա. այդ բամբակով
առանց հանելու սրվակի վրայից, զգուշությամբ քսել վերքի չորս
կողմի մաշկը:

Ցուծածին սեղափոխելը

Յեթե պատգարակներ չկան, կամ նրանցից ոգտվել չի կարելի,
այն ժամանակ տուժածին տեղափոխելու համար նրան նստեց-
նում են նստարանի ձևով պա-
հած ձեռներին (նկ. 46), կարճ
տախտակի, փայտի վրա և
այն: Յեթե վիրավորը կորցրել
է իր գիտակցությունը, ապա
յերկու հոգով առանց պատգարա-
կի նրան տեղափոխելու համար,
տեղափոխողներից մեկը կանգ-
նում է վիրավորի գլխի մոտ և
բռնում է նրան այնպես, վոր արմունկներում ծալած իր ձեռ-
քերը տուժածին բռնեն կոնատակերից: Մյուսը՝ կանգնում է
մեջքը դեպի վիրավորը բռնում է նրա վուտքերից՝ ծնկներից քիչ
ներքև:



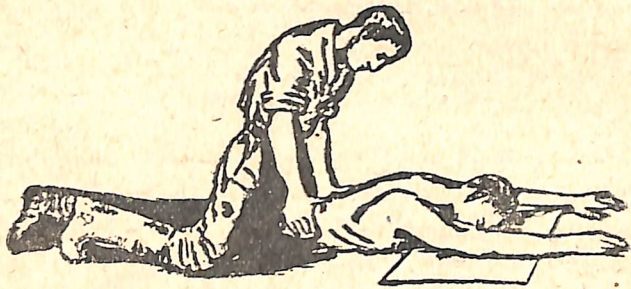
Նկ. 46. Ձեռքերը պահել նստարանի
ձևով

Արհեստական շնչառություն

Ողալին հարձակման ժամանակ տուժածներին առաջին ոգ-
նորթյուն ցույց տալու դեպքում արհեստական շնչառություն
կատարելու կարիք կլինի ամենից առաջ ընդհանուր թունափո-

ըում առաջացնող թն՝ ծանր վնասվածքներ ստացողները համաբ-
խնչպես նաև գիտակցությունը կորցնելու դեպքում, յերբ այս-
կամ այն պատճառով շնչառությունը ժամանակավորապես դա-
դարել է կամ խիստ թուլացել:

Արհեստական շնչառության յեղանակներից մեկը ԵՆՃՃԵՐԻ
յեղանակն է: Տուժածին փորի վրա պառկեցնում են գետնին,
ձեռքերը ձգելով առաջ և դուրսը ծռելով կողքի վրա (նախապես
տուժածի վրայից հանում են խանգարող, կաշկանդող հագուստը):
Արհեստական շնչառություն կատարողը չոքում է այնպես, վոր-
ւժածի կոնքը գտնվի նրա ծնկների միջև. մեկնում է իր ձեռ-
քերը և դնում է տուժածի մեջքի վրա այնպես, վոր ձեռքի
ափերը գտնվեն տուժածի վորդնաշարի յերկու կողմում, նրա ներ-
քևի կողերին մոտիկ: Արմունկներն առանց ծռելու կռանալով



Նկ. 47. Դեպի առաջ թեքվելն առաջացնում է տուժածի
արտաշնչումը

դեպի առաջ նա իր մարմնի ծանրությամբ ընկնում ձեռնափերի
վրա, տուժածի կրծքի վանդակի ճնշման հետեանքով առաջացնե-
լով նրա արտաշնչումը (Նկ. 47): Իրանից հետո դադարեցնում է
ճնշումը և մի քիչ ուղղվում է՝ չնեղացնելով իր ձեռքերը տու-
ժածի մեջքի վրայից (Նկ. 48): Այդ ժամանակ տուժածի կրծքի
վանդակն ուղղվում է և ող է ներծծում: Հաջորդաբար ճնշելով և
ճնշումը դադարեցնելով (մի րոպեյում 16—20 անգամ), արհեստա-
կան շնչառությունը շարունակում են այնքան, մինչև վոր տու-
ժածն սկսում է ինքը շնչել:

Սիլվեստրի յեղանակով արհեստական շնչառությունը կատար-
վում է հետևյալ ձևով՝ տուժվածի հագուստից գունդ են
կապում և դնում են տուժածի մեջքի կորուսթյան տակ: Չոքում
են (մի կամ յերկու չոքի վրա) տուժածի գլխի մոտ և բռնում

են տուժածի դաստակներից: Առանց շտապելու («մեկ-յերկու»
հաշվելով) տուժածի ձեռքերը բարձրացնում են դեպի նրա գլխա-
վերևը և քաշում դեպի արհեստական շնչառություն կատարողը
(Նկ. 49): Սպասում են յերկու վայրկյան: Ապա «յերեք-չորս»
հաշվելով՝ տուժածի արմունկները հետ են տանում և 2 վայրկյա-



Նկ. 48. Հետ ընկնելն առաջացնում է տուժածի ներշնչումը

նով արմունկները կայցնում են կրծքի վանդակի ներքևի մասին
(Նկ. 50): Այդպիսի շարժումներ պետք է կատարել մեկ րոպեյում
16—20 անգամ, մինչև վոր տուժածը կսկսի ինքնուրույն կեր-
պով շնչել:

Արհեստական շնչառություն կատարելիս անհրաժեշտ է հե-



Նկ. 49. Արհեստական շնչառություն
Սիլվեստրի յեղանակով: Ներշնչում

Նկ. 50. Արհեստական շնչառություն
Սիլվեստրի յեղանակով: Արտաշնչում

տեղ, վոր տուժածի լեզուն հետ չընկնի և չփակի շնչափողը:
Դրա համար հարկավոր է լեզուն դուրս քաշել և այն փաթաթե-
լով թաշկինակով, պահել այդ դրության մեջ (այդ անում է ար-
հեստական շնչառություն կատարողի ողնականը) կամ լեզուն
դուրս քաշել և թաշկինակով կապել տուժածի կզակից:

Այն դեպքում, յերբ արհեստական շնչառությունը հարկ

յեղած արդյունքը չի տալիս, այն դադարեցնում են յերկու ժամից վոչ շուտ և միայն այն ժամանակ, յերբ արդեն վոչ մի կասկած չկա, վոր տուժածը մեռել է: Մահը հաստատում են մի շարք նշաններով՝ շնչառության ու սրտի բաբախման բացակայութեամբ. տուժածի բերնին ու քթածակերին մոտեցրած սառը, փայլուն առարկան չի քրտնում, բերբերը չեն նեղանում, յեթե աչքերին մոտեցնում ենք վառած լուցկին, պինդ կապաց մատը չի կապտում. աչքի յեղջերաթաղանթին թղթով կպչելիս կուպերը չեն փակվում:

Պատգիչ հարցեր

1. Ինչպե՞ս և գործածվում և ինչպե՞ս և կազմված հակախարիտային ծրարը:
2. Հակախարիտային ծրարի ոգնութեամբ ինչպե՞ս մաքրել մաշկը, վոր փնտրված և մաշկա-պալարային կայուն թն-ով:
3. Ինչպե՞ս դադարեցնել արյունահոսութիւնը (ձեռքի, վոքքի վրա):
4. Ինչի՞ համար և ծառայում առաջին ոգնութեան վերակապական ծրարը և ինչպե՞ս և կազմված:
5. Ինչպե՞ս բանալ վերակապական ծրարը:
6. Ինչպե՞ս կապ ել ձեռքի վերքը (միանցքանի վերքը և միջանցիկ վերքը):
7. Յերկու հոգով առանց պատգարակի ինչպե՞ս տեղափոխել վերա-վառքին:
8. Ինչպե՞ս և կատարվում արհեստական շնչառութիւնը Շեֆֆերի և Սիլվեստրի յեղանակով:

ՀԱԿԱՅՐԴԵԱՅԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐ ՏԱՆԸ, ԴԱՇՏՈՒՄ ՅԵՎ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՇՐԴԵՆԵՐԻ ԱՌԱՋԱՏՄԱՆ ՈՒ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՎՏԱՆԳԸ ՆՎԱՋԵՑՆԵԼՈՒ շԱՄԱՐ ԻՆՉ ՊԵՏԲ Ե ԱՆԵԼ

Ողային հարձակման դեպքում շատ տեղերում միաժամանակ կարող են հրդեհներ ծագել:

Կրակի արագ տարածվելու վտանգը նվազեցնելու և պայ-արը հրդեհի դեմ հեշտացնելու համար վաղորոք հարկավոր է մի շարք նախազգուշական միջոցառումներ անցկացնել: Հարկավոր է տանիքները, նախասենյակները, միջանցքներն ազատել հեշտ բռնկվող առարկաներից, որինակ՝ ծղոտից, խոտից, խոռոչներից վշի քուրքից, տնտեսական խմելատարից և այլն: Բնակելի շենքե-րի տանիքների առաստաղների վրա չլցնել փայտի թեփ, փշա-տերև ծառերի տերևներ, բույսերի չոր կեղևներ: Տանիքների ձեղ-նալուսամուտների ապակիները պետք է գցված լինեն: Տանիքա-յին շենքերի դռները պետք է ամուր հագցված լինեն շրջանակ-ների մեջ և միշտ փակված պալհեն:

Յերբ ձյունը կհալվի, պետք է հավաքել ծղոտի, բույսերի չոր կեղևի և այլ ծածկապատումները, վորոնք ձմեռը դրված եյին շենքը տաք պահելու համար: Պետք է հետևել, վոր բնակելի և բակի շենքերի միջև յեղած ճանապարհները չբռնվեն ծղոտով, խոտով, ջախով, փայտով և այլն: Բոլոր այդ վառվող նյութերը պետք է այնպե՞ս դարսված լինեն, վոր նրանց ու շենքերի միջև ազատ տարածութիւններ լինեն, վորպեսզի դյուրավառ հրդեհի դեպքում դյուրավառ նյութերը չնպաստեն հրդեհին: Պետք է վորոշել մարդկանց ու կենդանիներին շենքերից դուրս բերելու կարգը՝ առաջուց նշված յեղքի հարմար ճանա-պարհով: Պետք է պատրաստել հրամարիչ միջոցներ (հրշեջ պոմ-

յեղած արդյունքը չի տալիս, այն դադարեցնում են յերկու ժամից վոչ շուտ և միայն այն ժամանակ, յերբ արդեն վոչ մի կասկած չկա, վոր տուժածը մեռել է: Մահը հավաստում են մի շարք նշաններով՝ շնչառության ու սրտի բարխման բացակայութեամբ. տուժածի բերնին ու քթածակերին մոտեցրած սառը, փայլուն առարկան չի քրտնում, բիբերը չեն նեղանում, յեթե աչքերին մոտեցնում ենք վառած լուցկին, պինդ կապաց մատը չի կապտում. աչքի յեղջերաթաղանթին թղթով կպչելիս կոպերը չեն փակվում:

Պետքիչ հարցեր

1. Ինչպե՞ս է դործածվում և ինչպե՞ս է կազմված հակապրիտային ծրարը:
2. Հակապրիտային ծրարի ոգնությամբ ինչպե՞ս մաքրել մաշկը, վոր ֆնատված է մաշկա-պալարային կայուն ԹՆ-ով:
3. Ինչպե՞ս դադարեցնել արյունահոսութիւնը (ձեռքի, վոտքի վրա):
4. Ինչի՞ համար և ծառայում առաջին ոգնութիւն վերակապական ծրարը և ինչպե՞ս է կազմված:
5. Ինչպե՞ս բանալ վերակապական ծրարը:
6. Ինչպե՞ս կապ ել ձեռքի վերքը (միանցքանի վերքը և միջանցիկ վերքը):
7. Յերկու հոգով առանց պատգարակի ինչպե՞ս տեղափոխել վերա-վորքն:
8. Ինչպե՞ս է կատարվում արհեստական շնչառութիւնը Շեֆֆերի և Սիլվեստրի յեղանակով:

ՀԱԿԱՅՐԳԵԱՅԻՆ ՊԼԵՏՊԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐ ՏԱՆԸ, ԴԱՇՏՈՒՄ ՅԵՎ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ՝ ՄԵԶ ՀՐԴԵՆԵՐԻ ԱՌԱՋԱՏՄԱՆ ՈՒՍԱՐԱԾՄԱՆ ՎՏԱՆԳԸ ՆՎԱԶԵՑՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԻՆՉ ՊԵՏՔ Ե ԱՆԵԼ

Որպային հարձակման դեպքում շատ տեղերում միաժամանակ կարող են հրդեհներ ծագել:

Կրակի արագ տարածվելու վտանգը նվազեցնելու և պայ-արը հրդեհի դեմ հեշտացնելու համար վաղորոք հարկավոր է մի շարք նախազգուշական միջոցառումներ անցկացնել: Հարկավոր է տանիքները, նախասենյակները, միջանցքներն աղատել հեշտ բռնկվող առարկաներից, որինակ՝ ծղոտից, խոտից, խոռոչներից՝ վշի քուրքից, տնտեսական ինվենտարից և այլն: Բնակելի շենքե-րի տանիքների առաստաղների վրա չլցնել փայտի թեփ, փշա-տերե Ժառերի տերեւներ, բույսերի չոր կեղևներ: Տանիքների ձեղ-նալուսամուտների ապակիները պետք է զգված լինեն: Տանիքա-յին շենքերի դռները պետք է ամուր հագցված լինեն շրջանակ-ների մեջ և միշտ փակված պավհեն:

Յերբ ձյունը կհալվի, պետք է հավաքել ծղոտի, բույսերի չոր կեղևի և այլ ծածկապատումները, վորոնք ձմեռը դրված եյին շենքը տաք պահելու համար: Պետք է հետևել, վոր բնակելի և բակի շենքերի միջև յեղած ճանապարհները չբռնվեն ծղոտով, խոտով, ջախով, փայտով և այլն: Բոլոր այդ վառվող նյութերը պետք է այնպե՞ս դարսված լինեն, վոր նրանց ու շենքերի միջև աղատ տարածութիւններ լինեն, վորպեսզի դյուրավառ հրդեհի դեպքում դյուրավառ նյութերը չնպաստեն հրդեհին: Պետք է վորոշել մարդկանց ու կենդանիներին շենքերից դուրս բերելու կարգը՝ առաջուց նշված յեղքի հարմար ճանա-պարհով: Պետք է պատրաստել հրամարիչ միջոցներ (հրդեհ պոմ-

պեր՝ փողրակները հետ միասին, հրամարիչներ, պարկերում և արկղներում լցրած ավազ, ջուր, լինգեր, կարթածողեր, կացիններ, բահեր, դույլեր) և դրանք նախապես դասավորել վորոշված տեղերում (որինակ՝ հրամարիչներն ու ջրով լցված տակառները տներին, ախոռներին, խոզանոցներին, գյուղատնտեսական ինվենտարի պահեստների, հացահատիկների պահեստների մուտքի մոտ)։ Լիակատար սարքին վիճակի մեջ դնել երկտրահաղորդման գիծը։ Տներում չպետք է պահել վառվող հեղուկների (բենզին, նավթ) զգալի պաշարներ։ դրանք պետք է պահվեն լավ հագցրած խցաններ ունեցող մետաղե ամաններում։

Ամբողջ բնակչությունը պետք է սովորի, թե ինչպես պետք է վարվել հրամարիչի հետ, հրձիգ ուժերից առաջացած հրդեհն ավազով հանգցնելու, ջրով կրակի դեմ պայքարելու, բռնկված՝ վառվող հեղուկները (նավթի, բենզինի) հանգցնելու ձևերի հետ։ Յեթե կոլտնտեսություն, խորհրդային, ՄՏ կայանի մեջ հրդեհ խուժել չկա, պետք է ստեղծել կամավոր հրդեհ դրուժինա։

Նոր շինարարության դեպքում փայտի և ծղոտի փոխարեն պետք է լայնորեն կիրառել հրակայուն նյութեր (քար, ավազ կամ հող)։ Փայտե պատերը պետք է շրջափակվեն կամ սվաղվեն կավով։ Ամեն տեղ, տախտակե, ծղոտե և յեղեղնե կուռերները պետք է փոխարինել յերկաթե կամ կղմինդրե (կավե և ցեմենտ-ավազային) կուռերներով։ Ծայրահեղ դեպքում շինել կավա-ծղոտային կուռերներ։

Հրդեհի տարածումը կանխող իրական միջոցներից մեկը բակերի, փողոցների, կառանցքերի և շենքերի միջև ընկած տարածությունների վրա 2—3 շարք ծառ տնկելն է։ Տնկելու համար ամենից լավն է կիրառել խտատերև և արագ աճող տեսակները (բարդի, կաղամախի, արոսենի, լորենի, ուռենի, կնձենի, թթենի, սպիտակ սկաղիա) կամ մրգատու ծառեր (տանձենի, խնձորենի, սալորենի)։ Ծառերը պետք է տնկել շենքերից 4 մետրից վոչ մոտ և 10 մետրից վոչ ավելի հեռու։ Ծառերի միջև յեղած տարածությունը 1 մետրից ավելի մոտ չպետք է լինի, իսկ յերեւո կամ յերեք շարք տնկելիս՝ 2—3 մետր։

Ձեռնարկություններում կիրառում են մոտավորապես նույն միջոցառումները, բայց ավելի մեծ չափերով։ Բոլոր բաժիններում ու ցեխերում ջրամատակարարումը կառուցվում է ի նկատի ունենալով ջրմուղի հնարավոր ավերումը։ Հրդեհի տեսակետից առանձնապես վտանգավոր շենքերը սարքավորվում են տեղակայումներ

դով, վորոնք հրդեհի դեպքում ավտոմատ կերպով ջուր են մատակարարում։ Ուժեղացվում է սովորական հրդեհային ազդանշանումը։ Հրշեջային յենթաբաժանումներ են ստեղծվում յուրաքանչյուր ցեխում, արտադրական շենքի յուրաքանչյուր բաժնում։ Բացի դրանից, կազմակերպվում են հրշեջ խմբեր (ջոկատներ), վորոնք ունեն զգալի հրդեհները հանգցնելու ունակություն և ինվենտար։

Վառվող և կրակից բռնկվող նյութեր պարունակող պահեստները տեղավորվում են մեկը մյուսից հնարավորին չափ հեռու տարածության վրա և ապահովվում են անհրաժեշտ հրամարիչ միջոցներով։

Անուգիչ հարցեր

1. Թվեք, թե հրդեհի վտանգը նվազեցնող ինչ միջոցներ պետք է կիրառել ա) տներում և նրանց շուրջը, բ) արտադրություն մեջ։

2. ԻՆՁՊԵՍ ՊԱՅՔԱՐԵԼ ՀՐԶԻԳ ՌՈՒՄԲԵՐԻ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑԻՑ ԾԱԳԱՍ
ՀՐԴԵՂՆԵՐԻ ԴԵՍ

Ինչպես արդեն մատնանշվել է, հրձիգ ուժերը սովորաբար ցվում են տերմիտային, ֆոսֆորային և երկտրոնային խառնուրդով, վորն այրվելիս մինչև 3000 աստիճան ջերմություն և արգացնում։

Ուժերի ընկնելուց 15 — 30 վայրկյան հետո տերմիտային հրձիգ մասսան սկսում է այրվել, հալվում է և դուրս գալով ուժեղ թաղանթի ձեղքերից և վառված տեղերից, բռնկեցնում է շրջապատող առարկաները։ Հալված տերմիտը կարող է այրել շենքի հատակը, վորտեղ ուժեղը պայթել է։ Հատակի միջով ներքև կաթած տերմիտը կարող է ներքևում գտնված շենքի մեջ հրդեհի նոր ոջախ առաջացնել։

Տերմիտային ուժերը հանգցնելիս պետք է հաշվի առնել այն, վոր տերմիտը կարող է վառվել առանց թարմ ոդի հոսանքի դեպի իրեն։

Հապա ինչպես պայքարել տերմիտի ուժերից ծագած հրդեհի դեմ։

Ամենից առաջ հարկավոր է բռն ուժերը՝ ոջախը հանգցնել ավազով։ Վառվող տերմիտը ջրով հանգցնելը զժվար է և վտանգավոր։ Դրա համար պետք է վառվող ուժերի վրա միանգամից շատ մեծ քանակությամբ ջուր լցնել, այլապես կարող են պայթյուններ առաջանալ։

Ամենից լավ ե տերմիտը հանգցնել կոշտեր և աղբ չպարու-
նակող՝ չոր, մանր մաղված ավազով: Սկզբում ուռմբի հիմնական
մասսայի վրա գցում են առաջուց պատրաստած ավաղ պարու-
նակող տոպրակներ (ամենից լավ ե՝ թղթե 3—5 կիլոգրամանոց),
իսկ հետո՝ վառվող տերմիտի առանձին ոջախները, վորոնք ուռմ-
բի թաղանթից դուրս են ցայտել: Բավական թվով մարդ լինե-
լու դեպքում ուռմբի հիմնական մասսան և վառվող տերմիտի
առանձին ոջախները միաժամանակ են մարվում: Յեթե տոպրակ-
ներ չկան, ապա ավաղ տերմիտի վրա լցնում են թիեքով: Ավա-
ղի շերտը ուռմբի թաղանթին պետք ե ծածկի, ըստ հնարավո-
րին, ամեն կողմից, վոր հրձիգ բազադրությանը թույլ չտրվի ար-
տահոսելու և դուրս ցայտելու: Յեթե տերմիտի աղբեցությունից
ավաղն ինքը կակսի հալվել, թանձրանալ ու նստել՝ բաց անելով
ուռմբի թաղանթի այս կամ այն տեղերը, այն ժամանակ պետք
ե այդ տեղերի վրա նորից ավաղ լցնել:

Տերմիտի ուռմբի հիմնական մասսան հանգցնելիս չպետք ե
նրան 5—6 քայլից ավելի մոտենալ, վորպեսզի հանգցնողի հագուստն
ու կոշիկները չբոցավառվեն: Վառվող տերմիտի մանր ոջախներին
կարելի չե ընդհուպ մոտենալ:

Ուռմբը հանգցնելու հետ միաժամանակ պետք ե հսկողու-
թյուն կարգել այն շենքում, վորտեղ ուռմբը պայթել ե, վոր-
պեսզի հալված տերմիտի հնարավոր կաթոններն իր ժամանակին
հայտաբերվեն և պաշտպանության հարկավոր միջոցներ ձեռք
առնվեն: Առաստաղի այն տեղի տակ, վորտեղ այրում ե նկատ-
վում կամ սպասվում, հատակի վրա պետք ե ավաղից վամ աղյուս-
ներից պատրաստել հրակայուն բարձ. հրդեհի սպառնալիքի տակ
գտնված շենքում պետք ե կենտրոնացնել հրամարիչ միջոցներ և
շենքը դատարկել տնային կահավորության հեշտ բռնկվող առար-
կաներից: Առաստաղի վառվելու և հալված տերմիտի ներքին հարկը
թափանցելու դեպքում տերմիտը դարձյալ հանգցնում են ավա-
ղով, իսկ առաստաղի վառված մասերը՝ ջրով կամ հրամարիչներով:

Այն բանից հետո, յերբ ուռմբի հիմնական մասսան և վառվող
տերմիտի առանձին ոջախները հանգցված են, սկսում են հանգը-
նել բռնկվել սկսող շրջակա առարկաներն ու շենքի մասերը: Դրանք
հանգցնում են սովորական միջոցներով, այն ե՝ ջրով, հրամարիչ-
ներով և այլն: Ընդվորում առաջին հերթին պետք ե վերացնել
կրակը միջանցքներում և սանդուխների վրա, վորտեղով պետք
ե դուրս բերվեն շենքերում մնացած մարդիկ, ինչպես նաև վեր-

նածածկերի, սյուների և շենքի այն մասերի կրակը, վորոնց
քանդվելն սպառնում ե փլվածքներ առաջացնելու:

Վրան ավաղ լցրած տերմիտն առանց հսկողության չպետք
ե մնա, վորովհետև ավաղի շերտի տակ կարող ե շարունակվել
ածխացումն ու մարմանդ վառվելը, և յեթե այն դադարեցվի, կա-
րող ե դարձյալ բոց առաջանալ և հրդեհի նոր ոջախ ծագել:

Ուռմբի աղբեցությունը վերջանալուց հետո հարկավոր ե
նրա մնացած մասերն ավաղի հետ միասին խնամքով հավաքել և
դուրս տանելով բակը՝ հողի մեջ թաղել: Պայթուելի շրջանը պետք
ե ուշի ուշով զննել և ջուր լցնել այն տեղերում, վորտեղ դեռ
մարմանդ այրում ե նկատվում: Հրդեհի դեմ պայքարելիս հար-
կավոր ե պահպանել նաև հետևյալ կանոնները. լուսամուտների
ապակիները չջարգել և աշխատել դռներն ու լուսամուտները չբա-
նալ, վորպեսզի հրդեհի ծավալմանը նպաստող ողի հոսանք
չստեղծվի:

Վորքան կարելի չե, արագությամբ անջատել ելեկտրակա-
նությունն ու գազը բոլոր այն շենքերում, վորտեղ ելեկտրա-
կան հաղորդում կամ լուսատու գազ կա:

Հրդեհը հանգցնելու համար ջուր գործադրելիս հարկավոր ե
հնարավորին չափ մոտենալ կրակին և ջրի հոսանքը վերեից ներ-
քե ուղղել կրակի ոջախի մեջ:

Ջրով չպետք ե հանգցնել այնպիսի հեղուկները, ինչպես
որինակ՝ նավթը, կերոսինը, բենզինը, գազովինը, սկիպիդարը,
բենզոլը, լիգրոինը, յեթերը և այլն (այրվող սպիրտը կարելի չե
ջրով հանգցնել): Դրանք պետք ե հանգցնել հրամարիչների, ավա-
ղի, հողի ոգնությամբ, կամ կրակի վրա քաշել բրեզնտներ, վեր-
մակներ և խիտ գործվածքներից ուրիշ ծածկոցներ (վորպեսզի
վառվող ոջախը զրկվի այրմանը նպաստող ողի հոսանքից):

Տներից դուրսը պետք ե դուրս բերել կազմակերպված կար-
գով, ընդվորում միայն այն շենքերից, վորոնց իրոք կրակն
սպառնում ե: Դուրսի դուրս տանելը պետք ե կատարվի վերևի
հարկերից սկսած. նույնպիսի կարգով հեռացվում են նաև մար-
դին պետք ե դարսել շենքի այրվող մասերի հողմաբեր կողմը:

Վառվող շենքի կամ հրդեհի սպառնալիքի տակ գտնվող շեն-
քից յեթե հարկավոր ե ձի դուրս բերել, ապա ամենից լավ ե
հանձնարարել այն մարդուն, վորը մշտական խնամում ե այդ
ձիուն: Նախապես հարկավոր ե նրա վրա հագցնել լծասարքը,

թամբը: Ձին դգալով ծանոթ մարդու ներկայությունը, լսելով նրա ձայնը և տեսնելով մեկնելու սովորական պատրաստությունները, հեշտությամբ հնազանդում է և թողնում իրեն դուրս բերելու: Յեթե սովորական պատրաստությունների համար ժամանակ չկա, հարկավոր է ձիու գլխին գցել մի վորևե ծածկոց:

Մյուս կենդանիներին (կովերին, վոշխարներին, խոզերին և այլն) դուրս հանելն ավելի ևս դժվարին է, վորովհետև նրանք մարդուն հպատակվելու ավելի քիչ են վարժված: Սովորաբար ստիպված են լինում ուժ գործադրել, դիմելով նույնիսկ վրտները կապելուն և քաշ տալով դուրս հանելուն:

Դուրս բերված կենդանիներին հարկավոր է հրդեհից հեռու տեղ հատկացնել և այնտեղ անպայման կապել, այլապես նրանք կարող են վերադառնալ վառվող իրենց սովորած շենքը:

Խոտի կամ ծղոտի վառվող դեզերի ու բարդոցների վրա հարկավոր է ամեն կողմից ջուր լցնել, իսկ յերբ բոցը հանգի, քանգել դրանք (սկսելով վերեից), խոտը կամ ծղոտն այս ու այն կողմ տանել յեղաններով, փոցխերով և այլն: Դեռ-դեն տարված ծղոտը (կամ խոտը) վերջնականապես հանգչնում են ավելների կամ ցախավելների ողնությամբ. այդ բանի համար ավելները (ցախավելները) մտցնում են ջրի մեջ և հետո նրանցով ջուր են ցանում վառվող կամ մլմլացող ծղոտի վրա (խոտի վրա):

Հացահատիկների վառվող խրճերը հարկավոր է սկզբում դեռ-դեն տանել, իսկ հետո քանգել ու նրանց վրա ջուր լցնել:

Անտառանյութեր պարունակող պահեստներում հրդեհները հանգչնելու ժամանակ ամենից առաջ հարկավոր է աշխատել կրակն իջեցնել, դարսակների վրա վերեից ջուր լցնելով: Յերբ կրակն իջնի, հարկավոր է վառվող դարսակները քանգել և ցրել տված անտառանյութերը ջրով հանգչնել: Յեթե սկսում է այրվել դյուրավառ աղբ (փայտի թեփ, տաշեղ և այլն), վորով պատված է լինում սովորաբար պահեստի տերիտորիան, այն ժամանակ պետք է կրակի ծավալվելը կասեցնել, կրակի շարժման ճանապարհին ջրով լցված առուներ սարքելով:

Տրակտորներ, յեմ ավտոմոբիլներ գաւաժում յեղած ժամանակ հրդեհ ծագելիս ամենից առաջ հարկավոր է այնտեղից դուրս հանել դեռ չվառվող մեքենաներն ու բեռնգիրն, գաղովինն, կերոսինն և յուղի պաշարները: Վառվող մեքենաներն ու դյուրավառ հեղուկները պետք է հանգչնել ավազով և փրփրահոս հրամարիչներով, իսկ գարաժի շենքը՝ ջրով:

Անտառում հրդեհի հանգցնելը մեծ դժվարություններ է ներկայացնում: Յեթե կրակը բռնել է չոր խոտը, դեռնին թափված փշատեղերն ու տերեւները, ջախերը, մանր թփուտները, այն ժամանակ հրդեհը կարելի չէ դադարեցնել վառվող տեղի շուրջը վոշխոթ առու փորելով, առվի մոտի շերտը (մինչև 2 մետր լայնությամբ) դյուրավառ նյութերից մաքրելով, կրակի վրա հող լցնելով և ջրում թրջած ձյուղերով նրան խփելով:

Յեթե կրակը բռնել է վոշ միայն հողի վրայի դյուրավառ նյութերն ու թփուտը, այլև ծառերը, այն ժամանակ հրդեհի ծավալումը դադարեցնելու համար պետք է 20 մետրից վոշ պակաս լայնությամբ բացատ բանալ Բացատը կտրելիս ծառերը պետք է տապալել դադաթներով դեպի հրդեհի կողմը, իսկ յեթե ժամանակը ներում է, ապա դրանք պետք է բացատից մի կողմի վրա քաշել: Բացատի յեղրին մինչև 1 մետր լայնությամբ առու յեն փորում (վորպեսզի կրակն անտառային փովածքով բացատի վրայից չանցնի):

Տափաստանային հրդեհի դեպքում կրակի տարածման ճանապարհի վրա խզումներ են սարքում, վորի համար 10 մետրից վոշ պակաս լայնությամբ շերտի վրայի խոտը քաղում են: Դադված խոտը պետք է տարվի հրդեհի հակադիր կողմի վրա:

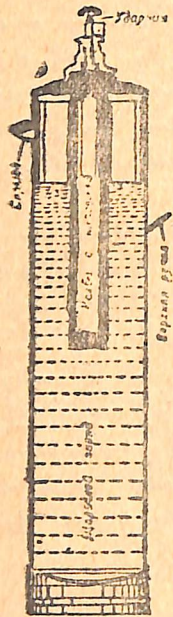
Ձեռքով հացահատիկների հրդեհի դեպքում կարելի չէ հանգչնել նրա վրա ավազ կամ հող լցնելով, ջրում թրջած ավելներով խփելով: Յեթե այդ չհաջողվեց, հարկավոր է հրդեհը խզող տարածության վրա 20 մետրից վոշ պակաս լայնությամբ հացաբույսերը հնձել և փոցխելով հեռացնել հրդեհի հակադիր կողմի վրա:

Վերջին հարցեր

1. Վճրն է ամենալավ միջոցը հրձիգ ումըը հանգչնելու համար:
2. Ի՞նչ հետևողականությամբ և ի՞նչ ձևերի ու միջոցների ողնությամբ կարելի չէ հանգչնել այն հրդեհը, վոր առաջացել է հրձիգ ումըը:
3. Ի՞նչպես հանգչնել բռնկված դյուրավառ հեղուկները (կերոսին, բենզին, սպիրտ):
4. Ինչպես հանգչնել վառվող ծղոտի և խոտի դեզերն ու բարդոցները, հացահատիկի խրճերը, անտառանյութեր պարունակող պահեստները, տրակտորների գարաժները, անտառի և տափաստանի հրդեհները, չքաղված՝ վառվող հացահատիկը:

Ձեռքի հրամարիչները լավ միջոց են հրդեհի վոչ մեծ ոջախներն արագորեն հանգցնելու համար, առավելապես հանգցնելու համար բռնկված դյուրավառ հեղուկները (կերոսինը, բենզինը, նավթը, դանազան դյուրավառ յուղերը): Տարբերում են հրամարիչները հետևյալ հիմնական տեսակները՝ հեղուկափրփուրներ, թանձրափրփուրներ և փոշեցայտներ:

Ամենից ավելի տարածված հեղուկափրփուր հրամարիչը «Բոգատիր-Տրեմաս № 1» հրամարիչն է (նկ. 51): Նա կազմված է



Նկ. 51. Հեղուկափրփուր հրամարիչ

յերկաթե հեղուկանոցից (резервуар) և նրա պտուտակած կափարիչից: Կափարիչի միջով անցնում է մետաղե զարկան ձողը: Հեղուկանոցի վերին մասում գտնվում է մի անցք, այսպես կոչված՝ «հոսանքք»: Հեղուկանոցի վրա շինված են յերկու բռնակ՝ մեկը վերևի մասում, մյուսը՝ հատակին: Հեղուկանոցի մեջ դրվում է մի մետաղե ցանցանման խողովակ, վորն ամրացվում է հեղուկանոցի վզիկին: Այդ խողովակի մեջ դետեղվում է ծծմբաթթվու լցրած մի ապակե անոթ: Հեղուկանոցը լցնում են սողայի ջրային լուծույթով՝ հետը խառնելով լակրեցիտմի փոշի (лакричный порошок՝ փրփուր առաջացնող նյութ):

Հրամարիչը լցնում են հետևյալ կերպով. քանալու ոգնությամբ կափարիչը հետ են պտտում զարկանի հետ միասին և հանում են ցանցանման խողովակը, վորից հետո հեղուկանոցն ու խողովակը խնամքով վողողում են մաքուր ջրով:

— Բաց են անում սողայի և լակրեցիտմի փոշու տուփը և տուփի պարունակածը լուծում են կես դույլ մաքուր գոլ ջրի մեջ, լուծույթը խառնելով լցնում են ձագարի միջով (բարակ մաղ կամ մառլա ունեցող քամիչի միջով) հեղուկանոցի մեջ:

— Լուծույթի վրա ջուր են ավելցնում մինչև հոսանքից մալարդակը (այնպես, վոր ջուրը հոսանքից հոսի):

— Ծծմբաթթվով լցրած ապակե անոթն զգուշությամբ տեղա-

վորում են ցանցանման խողովակի մեջ. ապակե անոթի սուր ծայրը պետք է ուղղված լինի դեպի վեր:

ցանցանման խողովակն ապակե անոթի հետ միասին դնում են հեղուկանոցի վզիկի մեջ:

— վզիկի վրա պտուտակում են (բանալիով) կափարիչը՝ վերև բարձրացրած զարկանի հետ միասին:

Հրամարիչը գործողության մեջ դնելու համար հարկավոր է աջ կամ ձախ (ինչպես ավելի հարմար է) ձեռքով բռնել վերևի բռնակը, իսկ ձախ (աջ) ձեռքով՝ ներքևի հատակի բռնակը, հրամարիչը գլխավոր շուռ տալ, զարկանի կոճակը խփել հատակին, պետքին կամ մի վորես պինդ առարկայի: Զարկանը կշարդի ծծմբաթթվով լցրած ապակե անոթը: Ծծմբաթթվի և սողայի լուծույթի փոխադեցության հետևանքով, փրփրանման հեղուկը հոսանքքի միջով դուրս է ցատում՝ փրփուրային հոսանքը մի քանի մետր յերկարությամբ: Հոսանքը պետք է ուղղել բոցի ոջախի ներքևի մասի մեջ, հրդեհի արմատին:

Հրամարիչի աշխատանքի տևողությունը մոտավորապես 1 րոպե յե:

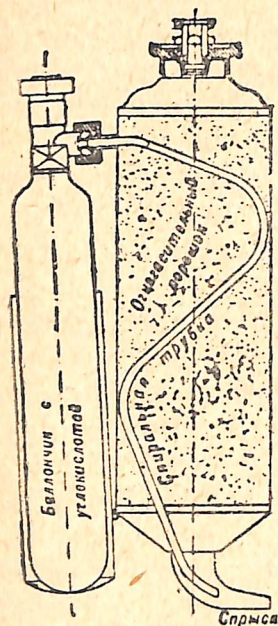
Յեթե հրամարիչի գործողության ժամանակ հոսանքքը կաշնվում է, ապա այն պետք է յերկաթալարով արագորեն մաքրել: Ձեռքի տակ յերկաթալար չլինելու դեպքում պետք է հրամարիչը շուռ տալ, խիստ թափահարել և իսկույն ևեթ հակառակ դրության մեջ դնել:

Հրամարիչի նկատմամբ պետք է զգուշավոր խնամք լինի: Վոչ պակաս քան տասնորյակը մի անգամ պետք է հոսանքքը զննել և մաքրել: Շորով պետք է սրբել փոշին հեղուկանոցի, կափարիչի և զարկանի վրայից: Պետք է հետևել, վոր հրամարիչն ուղղածից կերպով կախված լինի: Հեղուկանոցն ուժեղ տաքացումից պաշտպանել, վառարանի մոտերքում չպետք է պահել, արևի ճառագայթների ազդեցությունից պետք է պահպանել և այլն, ձմեռը հրամարիչը պետք է պահել տաքացվող շենքում:

Թանձրափրփուր հրամարիչներից է «Բոգատիր Տրեմաս № 3» հրամարիչը: Նրա դերը գլխավորապես բռնկված դյուրավառ հեղուկներ հանգցնելն է:

Իր կառուցվածքով «Բոգատիր-Տրեմաս № 3»-ը տարբերվում է № 1 տիպարից ավելի լայն վզիկով և այն բանով, վոր հոսանքքը տեղավորված է վոչ թե վերին մասում, այլ վզիկում: Ցանցանման խողովակը յերկու բռն ունի՝ յերկու անոթների տե-

շափորելու համար, մեկը ծծմբաթթու սխառունակող անոթի, մյուսը՝ ալումինիում սուլֆատ պարունակող անոթի համար: Սողալի և լակրեցիումի փոշու լիցքն ավելի շատ է, քան № 1 տիպարին: Գործողութայն տեղությունը մինչև 1 րոպե 30 վայրկյան է: Գործողութայն մեջ դնելու յեղանակը նույնն է, ինչ վոր № 1 տիպարինը:



Նկ. 52. Փոշեցայտ հրամարիչի ներքինի մասը, սրսկման հոսանքը ուժեղացնող զուրս և շարտում հրամարիչ փոշին:

Փոշեցայտ հրամարիչի հիմնական առանձնահատկությունն այն է, վոր հրամարիչ փոշին երկտրահաղորդիչ է: Այդ պատճառով այդպիսի հրամարիչը գլխավորապես բռնկված ելեկտրոմատորների փաթեթանները, ավտոմոբիլային և տրակտորային շարժիչները, ելեկտրակաբեղները և այլն հանդցնելու համար է կիրառվում:

Ստուգիչ հարցեր

1. Ի՞նչում է «Բողատիր-տրեմաս» և փոշեցայտ հրամարիչների հիմնական դերը:
2. Ի՞նչպես են 'կառուցված «Բողատիր-տրեմաս» № 1 և № 3 հրամարիչները:
3. Ի՞նչպես լցնել «Բողատիր-Տրեմասի» հրամարիչը:
4. Ի՞նչպես գործողութայն մեջ դնել «Բողատիր-Տրեմաս» և փոշեցայտ հրամարիչը:
5. Բողատիր-Տրեմաս» հրամարիչի գործողութայն ժամանակ ի՞նչպես վերացնել հոսանքի կախվելը:
6. Վճրոնք են «Բողատիր-Տրեմաս» հրամարիչի խնամքի հիմնական կանոնները:

**ՀՈՔՊ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԿՈԼՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ,
ԽՈՐՀՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՅԵՎ ՄՏ ԿԱՅԱՆՆԵՐՈՒՄ**

1. ՀՈՔՊ-ի ԻՆՁ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ ԵՆ ԿԻՐԱՌՎՈՒՄ «ՍՊԱՌՆԱԼԻ
ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ» ՄՏՏՆԵԼԻՍ (ՀԱՅՏԱՐԱՐԵԼԻՍ)

Ռազմական դործողությունների սկզբից այս կամ այն վայրը, վորը կարող է յենթարկվել հակառակորդի ողային հարձակմանը, խորհրդային իշխանություն համապատասխան տեղական որդանի հատուկ վորոշումով հայտարարվում սպառնալի դրության մեջ: Այդ վորոշումով նախատեսվում են առանձին ՀՈՔՊ-ի միջոցառումներ, վորոնք պարտագիր են տվյալ վայրում բնակվողների կամ գտնվողների համար:

Ամբողջորյա հերթապահություն և կարգվում բոլոր ձեռնարկություններում, հիվանդանոցներում, պահեստներում, խոշոր տներում, փողոցներում, դաշտային աշխատավայրերում: Այդ արվում է բնակչության իր ժամանակին ողային հարձակման մասին նախազգուշացնելու համար, լուսաբողարկման կանոնների կատարմանը հսկելու և հեղափոխական կարգի պաշտպանություն ուժեղացնելու համար:

Մշտական հերթապահություն և նշանակվում յեղած ներքին ու արտաքին երկտրական լուսավորություն բոլոր ընդհանուր անջատիչների մոտ, վորպեսզի կարելի լինի ողային տագնապի ազդանշանի համաձայն լույսն անմիջապես անջատել, լուսաքողարկվելու համար և երկտրոհոսանքից հրդեհները նվազեցնելու համար:

Տվյալ վայրում գտնված բոլոր ռադիոընդունիչները, բարձրախոսները և հեռախոսները պետք է ամբողջ որ ու գիշեր աշխատեն:

Հակադադեր ունեցող բնակչությունը դրանք միշտ պետք է իր վրա կրի:

Վոչ արտադրական բնույթի հիմնարկներում, դպրոցներում և առևտրական ձեռնարկներում աշխատանքը թույլատրվում է ցերեկով՝ մինչև միջնաշաղը: Ցուցումներ են տրվում պատրաստի վիճակի մեջ դնելու պաշտպանություն զանազան միջոցները և մարդկանց ու կենդանիների համար խմբակային ապաստարան ծառայող շենքերը:

Սահմանվում են «ողային տագնապի», «քիմիական տագնապի» և «ավարտի» ազդանշանները տալու կարգն ու յեղանակները:

Հասարակական ոգտագործման վայրերում, հիմնարկներում և փողոցներում կախում են ողային հարձակման ժամանակ բնակչության վարքին վերաբերյալ կանոնները և տուժածներին առաջին ոգնություն ցույց տալու ամենամոտիկ բժշկասանիտարական կայանների հասցեները:

Կոլտնտեսությունների հակողային և հակաքիմիական պաշտպանության լիակատար պատրաստվածություն համար պատխանառու յեն կոլտնտեսային վարչությունը և վարչությունների նախագահները, իսկ խորհտնտեսությունների և ՄՏԿ-ների պատրաստվածության համար՝ նրանց ղերեկտորները:

Հակառակորդի ողային և քիմիական հարձակումից գյուղական վայրերի բնակչության պաշտպանությունը, ինչպես և քաղաքի բնակչության պաշտպանությունը բնակչություն ինքն և իրագործում՝ դեկավարություն բոլոր իշխանության որդանների, կուսակցական, կոմյերիտական և հասարակական կազմակերպությունների (Պաշավիաքիմի, Կարմիր խաչի ընկերություն և այլն):

Գյուղատնտեսական ինվենտարի, կենդանիների, ցանքսի հողամասերի և տնտեսական շենքերի պաշտպանությունը կատարվում է Պաշավիաքիմի գյուղական քիմիական ջոկատների և կոլտնտեսության (խորհտնտեսություն) ստորին արտադրական ողակների՝ դաշտավարական, անասնարուծական բրիգադների միջոցով:

Բնակչության ամենից ավելի ակտիվ մասը նախորդ պետք է կազմակերպված լինի քիմիական ջոկատներում, վորոնք ՀՈՔՊ-ի հիմքն են գյուղում (տես հետևյալ գլխում):

Դրա հետ միասին գյուղի հիմնարկների և արտադրական

ձեռնարկներում՝ կոլտնտեսություններում, ՄՏԿ-ներում, վերանորոգման արհեստանոցներում, դարածներում, ելեկտրակայաններում վերամշակվող ձեռնարկներում՝ բոլոր բրդագլուխների անդամները, բանվորները և ծառայողները պետք է նախորոք սովորեն հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանություն չունենան վերաբերյալ բոլոր անհրաժեշտ միջոցառումներին և հանձնեն ՀՈՒՓ-ի նորմաները:

2. ԻՆՋ ՊԵՏՔ Ե ԱՆԵԼ ՈՂԱՅԻՆ ՏԱԳՆԱՊ «ՈՏ» ԱԶԴԱՆՇԱՆԻ ԴԵՊՔՈՒՄ

Ողային տաղնապի աղգանշանը տրվում է հատուկ պոստերի կողմից՝ կամ նախապես տեղեկացում ստանալով (ռադիոյի, հեռախոսի միջոցով) հակառակորդի սավառնակները մոտենալու մասին, կամ ողում հակառակորդի սավառնակներ հայտաբերելու դեպքում: Վորպես աղգանշանի միջոցներ կարող են ոգտագործվել արտադրական ձեռնարկների շնակները, դանդերը, հզոր ելեկտրական կամ շոգու շփոթներ (սիրեններ) և այլն: Կարևոր է, վոր «ՈՏ» աղգանշանը նախապես ծանոթ լինի վողջ բնակչությանը, և վոր այն անկարելի լինի շփոթել ուրիշ աղգանշանների հետ (հրդեհ, աշխատանքի հավաքվելու, քիմիական տաղնապ և այլն):

Ողային տաղնապ աղգանշանով պետք է կատարվի հետևյալը:

1. Յերեկոյան և գիշերվա պահին ամենից առաջ պետք է հանգցնել արտաքին ու ներքին լուսավորությունը: Այն տեղերում, վորտեղ աշխատանքի պայմանների պատճառով ներքին լուսավորությունն անջատել չի կարելի, լուսամուտները ծածկում են առաջուց պատրաստած՝ լույս չթափանցող վարագույրներով, կամ վերմակներով:

2. Բոլոր այն անձիք, վորոնք մտնում են քիմիկատների, կարգ պաշտպանելու պոստերի, հրշեջ և սանիտարական դրուժինաների կազմի մեջ, անհապաղորեն ազատվում են աշխատանքից և ներկայանում են իրենց հավաքման կետերը:

3. Արտադրական ձեռնարկներում և հիմնարկներում, վորպես կանոն աշխատանքը չի դադարում: Բանվորներն ու ծառայողները, բացառությամբ քիմիկատների, կարգ պաշտպանելու և այլնի կազմի մեջ մտնողների, մնում են իրենց տեղերում, յեղած հակադադերը դնում են «պատրաստ» դրություն մեջ և աշխատանքը շարունակում են, խստիվ պահպանելով այն կարգը,

վոր սահմանված է հակառակորդի ողային հարձակում կատարելու ժամանակի համար:

4. Դպրոցների աշակերտները պարապմունքները դադարեցնում են: Յերեխաներն ապաստանում են դպրոցի շրջանում՝ համաձայն դպրոցի վարչության ցուցումների: Հակառակորդի հարձակման ամբողջ ժամանակաշրջանում ուսուցիչները մնում են յերեխաների հետ միասին, բացատրական աշխատանք են տանում և վարչության հետ միասին պատասխանատվություն են կրում յերեխաների անվտանգություն համար: Ծնողների անձամբ ներկայանալու դեպքում՝ յերեխաներին կարելի չեն նրանց հետ տուն ուղարկել:

5. Ողային տաղնապի պահին ձեռնարկների և դպրոցների շենքերում գտնվող այցելուներն ապաստանում են վարչության ցուցումներով:

6. Դաշտային աշխատանքները, վորպես կանոն, ընդհատվում են: Դաշտում աշխատող մարդիկ բրդագլուխների ցուցումներով ապաստանում են այդ բանի համար մերձակա հարմար վայրերում (ձորակներում, հատուկ փորված ձեղքերում): Բանող և արածող անասուններին թազցնում են մոտակա անտառում, ձորակում և այլն:

Տրակտորային բրդագլուխների բրդագլուխներն ողային աղգանշանի դեպքում ներկայանում են դաշտային տեղամասերի բազաները և ստուգում են դյուղատնտեսական մեքենաների և ինվենտարի պաշտպանության միջոցառումները, ջրի, ավազի, հըրշեջ գործիքների պաշարները, վառելանյութի պահպանումը նկուղներում, գետնատներում:

Դաշտային աշխատանքների բազաներն ողից մնալով, դաշտում հրդեհ ծագելու և այլ դեպքում՝ դաշտավարական և տրակտորային բրդագլուխների բրդագլուխները հավաքում են իրենց բրդագլուխներին (աղգանշաններով) մնալների հետևանքը վերացնելու համար և սուժածներին առաջին ոգնություն են ցույց տալիս:

7. Փողոցներում գտնված բնակչությունն անմիջապես պատրաստվում է մերձակա տներում, նկուղներում, նախապատրաստված ապաստարաններում:

8. Տներում գտնվող բնակչությունը պետք է.

— պինդ փակի դռներն ու լուսամուտները, իսկ վորտեղ հնարավոր է՝ ծածկի խիտ վարագույրներով (վերմակներով, ջրով

թրջած սավաններով), փեղկերը փակի, դռներում և պատուհաններում յեղած անցքերին 2—3 շերտ թուղթ կպցնի և խաչաձև թուղթ կպցնի ապակիների վրա՝ պայթման ալիքից ապակին պահելու համար:

— կրակը հանգցնի, վառելը դադարեցնի, պրիմուսներն ու կերոսինկաները հանգցնի:

— յեղած հակազաղերը բերի «պատրաստ» դրուժյան մեջ, փակ յեթե հակազաղ չկա, ջրում թրջի թաշկինակ, մաքուր լաթ, յերեսսրբիչ և իրենց մոտ դնի, վոր հարկավոր պահին արագորեն կարողանա ոգտվել թրջված գործիքներից շնչառության որգանները թՆ-ից պաշտպանելու համար:

— փակի ողափոխման անցքերը, ծխնելույզները:

— հավաքի բոլոր սննդամթերքները լավ ծածկվող արկղներում, լավ կափարիչ ունեցող ամաններում և ալյն:

— խմելու ջրի պաշար լցնի պինդ խցանով ծածկվող անոթները:

— յեթե տանն ընդհանուր սենյակ կա, սարքավորված վորպես ապաստարան (պաշտպանության սենյակ), այնտեղ են ուղարկվում յերեխաներն ու հիվանդները և հակազաղ հագնել չկարողացող ծերունիները:

— հագուստը, սպիտակեղենը, ամանեղենը, ըստ հնարավորության, հավաքի պատուհաններում, սնդուկներում՝ հացը:

— անասուններին և ընտանի թռչուններին թազցնի ախոռներում, գոմերում, թռչնանոցներում, ծածկերի տակ, այգիներում:

9. Խանութները, շուկաները, բազարներն ընդհատում են իրենց աշխատանքը. առևտրական կազմակերպություններն ու կոլանտեսականները միջոցներ են ձեռք առնում պահպանելու ապրանքները, սննդամթերքները թՆ ներգործությունից:

Շուկաների հրապարակներում մեծ քանակությամբ սայլեր կուտակելու դեպքում անհապաղ միջոցներ են ձեռք առնվում սայլերը մոտակա փողոցներում և բակերում տեղավորելու և թազցնելու համար:

10. Ճաշարաններում և հանրային սննդի ուրիշ ձեռնարկներում հաճախորդների ներս ու դուրս դնալը, մթերքների վաճառքը դադարեցվում է:

Շենքերում մնացած հաճախորդները պատասպարվում են վարչության ցուցումներով:

11. Խնայողամարկղներն աշխատանքը դադարեցնում են: Դրամարկղները փակվում են, հաճախորդները հեռացվում և պատրասարվում են մերձակա տներում, գանձապահները մնում են տեղերում. միջոցներ են ձեռք առնվում արժեքների պահպանումն ու ժեղացնելու համար:

12. Կուլտուրայի տներում, ակումբներում, կինոներում, պուրակներում զվարճալիքը դադարեցվում է: Հաճախորդները պատասպարվում են վարչության ցուցումներով:

13. Սայլային և ավտոմոբիլային տրանսպորտն իր շարժումը դադարեցնում է և, ըստ հնարավորության, պատասպարվում է մոտակա բակերում ծածկերի տակ, այգիներում և ալյն: Հրշեջ, քիմիկատներ, կարգ պահպանելու որգանների, սանիտարական ոգնության տրանսպորտն իրավունք ունի յերթեկելու բոլոր իրեն հարկավոր ուղղություններով:

14. Բոլոր դեպքերում անպայման հանգստություն պահպանել, ամեն կերպ պայքարել խառնաշփոթության, դուլս կորցնելու, խուճապի դեմ:

Խուճապն ամենավստեղծոր թգումին և ողային հարձակումների ժամանակ:

3. ԻՆՁ ՊԵՏԲ Ե ԱՆԵԼ «ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՏԱԳՆԱՊ» («ՔՏ») ԱԶԴԱՆՇԱՆԻ ԴԵՊԶԻՄ

Հակառակորդի կողմից քիմիական միջոցներ գործադրելու դեպքում քիմիկատի կազմից նշանակված հատուկ պոստերը կամ կարգ պաշտպանելու պոստերը քիմիական տազնապի ազդանշան են տալիս (հարվածներ մետաղե տախտակներին, վազոնների հին բուֆերներին, ուրի կտորներին և ալյն): Այս ազդանշանը ցույց է տալիս, վոր այն տեղամասը, վորտեղից ազդանշանը տրված է, յենթարկվել է քիմիական հարձակման: Քիմիական վարակման շրջանում յեղած բնակչությունը պետք է անմիջապես ձեռք առնի պաշտպանության հետեյալ միջոցները.

1. Հազնել հակազաղերը և չհանել մինչև քիմիկատի կազմին պատկանող անձնավորություններից կամ կարգ պահպանելու պոստերից ցուցումներ ստանալը, կամ մինչ քիմիական վտանգի ավարտը:

2. Յեթե հակազաղ չկա, շնչառությունը պահել, քիթ ու բերանը ծածկել թաշկինակով՝ հագուստի վեշով և արագորեն պատրասարվել մոտակա շենքում:

3. Կենդանիներին հազցնել ձեռքի տակ յեղած հակազաղերը:

4. Պինդ փակել տներին, ախոռներին և այլնի դռներն ու լուսամուտները՝ յեթե առաջուց այդ չեն արված:

5. Հագուստի, կոշիկի, մարմնի մաշկի վրա թ՛ն կաթիլներ (ցայտեր) ընկնելու դեպքում անհապաղ հեռացնել թ՛ն՝ վարակված տեղերի վրա դնելով բամբակի, մաուլայի, մաքուր շորի և այլնի կտորներ (տես եջ 67): Աշխատել վորժան կարելի չե ավելի արագ հանել վարակված հագուստն ու կոշիկը: Յեթե ձեռքի տակ շուր կա (ավելի լավ է տաքացրած), ապա նրանով լվանալ մարմնի փնամված տեղը: Առաջին հնարավորության դեպքում ուղևորվել ամենամոտ գտնվող լողակայանը: Յեթե հեղուկ թ՛ն է ընկել կենդանիների վրա, վարվել այնպես, ինչպես մատնանշված է 60 եջում:

6. Չմոտենալ այն տեղերին, վորտեղ դրված են հատուկ արգելիչ նշաններ՝ փայտե սլաքներ, լապտերներ, դեղին դրոշակներ: Այդ նշանները ցույց են տալիս, վոր տվյալ վայրը վարակված է թ՛ն-ով:

7. Հրդեհներ ծագելու, հարձակումից տուժած քաղաքացիներ լինելու դեպքում անմիջապես, առանց սպասելու սանիտարների, հրշջ դրուժինայի և այլոց գալուն, պետք է բոլոր անհրաժեշտ միջոցները ձեռք առնել փնամվածքները վերացնելու և տուժողներին ոգնություն ցույց տալու համար (թե ինչպես է այդ կատարվում, ցույց է տրված նախորդ գլուխներում):

4. Ինք ՊԵՏՔ Ե ԱՆԵԼ «ՈՂԱՅԻՆ ՏԱԳՆԱՊԻ ԱՎԱՐՏԻ» («ՏԱ») ԱԶԴԱՆՇԱՆԸ ՏԱԼՈՒ ԴԵՊՔՈՒՄ

Յերբ հակառակորդի սավառնակները հեռանում են, հատուկ պոստերն «ավարտի» ազդանշան են տալիս: Այդ ազդանշանով սովորական կյանքը վերսկսվում է կոլտնտեսություններում, խորհատնտեսությունում, ՄՏԿ-ում՝ բացառությամբ այն տեղամասերի, վորոնք վարակված են թ՛ն-ով, և տեղերի, վորտեղ դեռ շարունակվում է հրդեհների հանգցնելը, ավերմունքների վերացնելը, հարձակումից տուժած մարդկանց ու կենդանիներին առաջին ոգնություն հասցնելը:

Ոգային տագնապի ավարտի ազդանշանից հետո կարող է կարելք զգացվի բնակչությանը պարտադրելու դանազան աշխատանքներին՝ ոգային և քիմիական հարձակման հետևանքները վերացնելու համար:

Յուրաքանչյուր քաղաքացու պարտքն է առանց առարկե-

լու և ակտիվորեն կատարել հարձակման հետևարքների վերացման վերաբերյալ բոլոր առաջադրանքները, վոր կտրվեն խորհրդային իշխանության տեղական որդանների, կարգ պաշտպանելու որդանների, կոլտնտեսությունների, խորհատնտեսությունների և ՄՏԿ-ների դեկավարությունների կողմից:

Պետդիչ հարցեր

1. Ո՞վ է կազմակերպում բնակչության ՀՈՔՊ-ը գյուղական վայրերում:
2. Յերբ և ո՞վ է մոցնում «սպառնալի դրությունը» և ինչու՞ն է այն:
3. Ի՞նչ միջոցներն ոգնությամբ է տրվում ոգային տագնապի ազդանշանը:
4. Ի՞նչ պետք է անել ոգային տագնապի ազդանշանի դեպքում:
5. Ի՞նչ է նշանակում «քիմիական տագնապի» ազդանշանը և ի՞նչ միջոցներով է նա տրվում:
6. Ի՞նչ պետք է անել «քիմիական տագնապի» ազդանշանի դեպքում:
7. Ի՞նչ պետք է անել «ավարտ» ազդանշանի դեպքում:

**ԳԻՄՆԱԿԱՆ ԶՈՎԱՏԻ ԴԵՐԸ, ԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ՈՒ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՅՈՒՂՈՒՄ**

Վերջին տարիների ընթացքում Պաշտպանության նախարարի կողմից շատ քիմիական ջոկատներ են կազմակերպել կոլտնտեսություններում և խորհրդատեսություններում: Քիմիական ջոկատը կամավոր կազմակերպություն է, վորը կազմվում է Պաշտպանության լավագույն ակտիվիստներից — կոլտնտեսականներից, կոլտնտեսուհիներից, խորհրդատեսությունների և ՄՏԿ-ների բանվորներից և ծառայողներից — սոցիալիստական դաշտերի հարվածայիններից: Վորպես կանոն, ջոկատներում ընդունվում են «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ-ի» առաջին աստիճանի նորմաները հանձնողները: Այսպիսով՝ քիմիական ջոկատը գյուղի աշխատավորների հակոդային և հակաքիմիական նախապատրաստման յերկրորդ աստիճանն է հանդիսանում:

Ջոկատի հիմնական խնդիրն է՝ նախապատրաստել իր մարտիկներին հակառակորդի ոդային քիմիական հարձակման կամ գետնի վրա նրա քիմիական հարձակման հետևանքները վերացնելու վերաբերյալ կազմակերպված գործողությունները կատարելու համար: Այդ գծով քիմիատի աշխատանքը գլխավորապես վարակված տեղի ապագադպումն է և հրձիգ ուսմաններից առաջացած հրդեհների հանգցանելը:

Իրա հետ միասին, քիմիատները պետք է իրենց կոլտնտեսությունների, խորհրդատեսությունների, ՄՏԿ-ների հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանություն վերաբերյալ միջոցառումների նախամարտիկն ու տարածողը հանդիսանան, նրանք պետք է ամենաակտիվ մասնակցություն ունենան ամբողջ գյուղական բնակչությանը ՀՈՒՔՊ-ի համար նախապատրաստելու: Պետք է ձգտել հասնելու, վոր յուրաքանչյուր կոլտնտեսական, խորհրդատեսություն և ՄՏԿ բանվոր ու ծառայող, ինչպես նաև

մենատնտես գյուղացի, հանձնի «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի առաջին աստիճանի նորմաները և լավ գիտենա, թե ինքն ինչ է անելու հակառակորդի ոդային և քիմիական հարձակման ժամանակ:

Քիմիատներին մյուս, վոչ ավելի պակաս կարևոր խնդիրը գյուղատնտեսության քիմիզացիայի վերաբերյալ միջոցառումներին մասնակցելն է, այսինքն՝ մեր դաշտերի բերքատվություն բարձրացման համար քիմիան ոդտագործելուն մասնակցելն է: Այդ միջոցառումների պրոպագանդը պետք է դուզակցել ՀՈՒՔՊ-ին աշխատանքի հետ: «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի նորմաների մեջ մտցված են պարարտանյութերի գործադրություն, գյուղատնտեսական բույսերի ֆնասատուների և հիվանդությունների դեմ պայքարելու վերաբերյալ համառոտ տեղեկություններ (այդ հարցերը քննվում են մեր գրքույկի հաջորդ յերկու գլուխներում): Քիմիատներն այդ հարցերի վրա լուրջ ուշադրություն պիտի դարձնեն:

Գյուղատնտեսության ֆնասատուների և բույսերի հիվանդությունների դեմ պայքարելու մեջ մասնակցություն, հողի կրացման և արհեստական պարարտանյութեր գործադրելու և տարածելու պրակտիկ աշխատանքների մասնակցություն, «պաշտպանություն հեկտարների» մշակելուն ոգնություն, «խրձիթ լաբորատորիաների» քիմիական աշխատանքներին մասնակցություն, կոլտնտեսական կուլտուրական բնակարանի համար պայքար (պարադիսների վոչնչացումը, մաքրություն պահպանելը), քիմիական գիտելիքների տարածում — ահա հասարակական և արտադրական աշխատանքի այն հարցերը, վորոնցով պետք է դրադվի քիմիական ջոկատը:

Այսպիսով ջոկատի աշխատանքում պաշտպանական աշխատանքը հաջողությամբ զուգակցվում է բուն գյուղատնտեսական արտադրական, տնտեսական և հասարակական շահերի հետ:

Ջոկատներում գտնվելով, կոլտնտեսականները (խորհրդատեսությունների և ՄՏԿ-ների բանվորներն ու ծառայողները) հնարավորություն են ստանում իրենց դաշտերի բերքատվության բարձրացմանն ոժանդակելու և դրա հետ միասին ծանոթանալու ուղմական գործի հետ, մասնավորապես հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանության գործի հետ:

Ջոկատներում աշխատելով, Պաշտպանության կոլտնտեսային-խորհրդատեսային ակտիվը միաժամանակ մեր սոցիալիստական հայրենիքի հակոդային և հակաքիմիական պաշտպանության

ամրացման և բերքատվութեան բարձրացման վերաբերյալ կարե-
վորագուէն տնտեսական ու քաղաքական խնդիրներ և կատարում:

Հարկավոր և ձգտել, վոր յուրաքանչյուր խորհրդատեսու-
թյունում, կոլտնտեսութեանում, ՄՏԿ-ում քիմիական շուկաւի-
նէ: Այդ խնդրի կատարումն ամբողջապէս կախված է նրանից,
թէ վորքան լավ, բոլշեիկյան յեռանդով ու հաստատակամու-
թյամբ հանձն կառնեն այս գործը Պաշտօնաքիմի գյուղական
կազմակերպութեաններն ու կոլտնտեսութեանները, խորհրդատե-
սութեանները և ՄՏԿ-ների վողջ հասարակայնութեանը:

ՀՈՒՔՊ-ն գյուղում պետք է բարձրացվի ու հասցվի քաղա-
քի մակարդակին՝ մանաւանդ սահմանամերձ շրջաններում: Դրա-
ճանապարհը քիմիական շուկաներն են:

Առաջիկ հարցեր

1. Ինչո՞ւն է գյուղական քիմիկատների դերը յերկրի պաշտպա-
նութեան և բարձր բերքի համար մղվող պայքարի մէջ:
2. Վորո՞նք են քիմիկատների հիմնական խնդիրները՝ պաշտպա-
նական, արտադրական, կուլտուրական:
3. Ո՞վ է կազմակերպում քիմիկատները:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՊԱՐԱՐՏԱՆՅՈՒԹԵՐ ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Պ. ԻՆՁՈՒ ՇՈՂԸ ՊԱՐԱՐՏԱՆՅՈՒԹԵՐԻ ԿԱՐԻՔ Ե ԶԳՈՒՄ ՅԵՎ ԻՆՁ Ե ՀԱՐԿԱՎՈՐ
ԻՄԱՆԱԼ ՆՐԱՆՑ ՀԱՁՈՂ ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Պարարտանյութերը բերքատվութեան բարձրացման հիմնա-
կան միջոցներից մեկն են:

Ամեն տարի բերքի հետ միասին հողից վերցվում են ահա-
դին քանակութեամբ ազոտ, ֆոսֆոր և կալիում, վորոնք բույսե-
րի սննդառութեան ու աճման համար անհրաժեշտ են: Այդ պատ-
ճառով, վորպէսզի հողը շարունակ լավ բերք տա, անհրաժեշտ է
այդ նյութերը պարարտանյութերի ձևով հողին վերադարձնել:
Բացի այդ, վորոշ հողեր այդ նյութերից հարկավոր քանակու-
թեամբ ընդհանրապէս չունեն:

Ինչպէս հայտնի յէ, հողն առաջանում է քամու և ջրի ազ-
դեցութեամբ քայքայված ապաւոներից (քարերից), ընդվորում
հողառաջացման գործում մասնակցում են բույսերն ու միկրոբ-
ները, վորոնք բուսահող են տալիս: Հետևաբար հողերը չա-
փազանց տարբեր են լինում: Մեր Խորհրդային Միութեան մեջ
հողերի այդ զանազանակերպութեանը խիստ մեծ է:

Մեր յերկրի հյուսիսային մասում, Սառուցյալ ովկիանոսի
ափերում, տեղավորված են ճահճուտ տափերային հողերը, վորոնք
բուսականութեամբ աղքատ են:

Տունդրայից ավելի հարավ ձգված են պտղաբեր հողերի
հսկայական տաքածութեաններ, վորոնք գլխավորապէս անտառ-
ներով են ծածկված: Այդ հողերն այդպէս կոչվում են այն պատ-
ճառով, վոր իրենց սպիտակ-գորշավուն գույնով նմանում են
մոխրի: Պողպտային հողերը ԽՍՀՄ-ի յեվրոպական մասի համա-

ըյա կեսն են բռնում: Դրանք շատ են նաև Սիբիրում: Պողոթնային թթու հողերն աղքատ են սննդարար նյութերով: Առանց պարարտանյութեր մտցնելու, մանավանդ կիր (կրպցում)՝ պողոթնային հողերից բարձր բերք չի կարելի ստանալ: Ըստ պողոթնային հողերի մեջ յեղած ավազի և կավի քանակություն, տարբերում են ավազային, ավազակավային, կավային և կավավազային հողեր:

Պողոթնային հողերից հարավ ընկած են, այսպես կոչված, գործ-անհառային հողերը, վորոնք իրենցից ներկայացնում են անցողիկ հողեր՝ պողոթններից դեպի սևահողերը: Գորշ-անտառային հողերի վրա պարարտանյութերը լավ արդյունքներ են տալիս:

Այդ հողերից հարավ գտնվում են սևվահողերը, վորոնք հարուստ են սննդարար նյութերով: Ամենից ավելի լավ են հող սևահողերը, վորոնք բուսահողով հարուստ են, և ընկած են սևահողային գոտու միջին մասում:

ԽՄՀՄ-ի յեվրոպական մասի հարավ արևելքում և Կազախստանում գերակշռում են ռազանակագույն և դարչնագույն հողերը: Նրանք շատ սննդարար նյութեր են պարունակում, բայց նրանցից բերք ստանալը կախված է թափվող մթնոլորտային տեղումների (անձրևների) քանակից:

Միջին Ասիայի և Անդրկովկասի անապատային տափաստաններում ընկած են այն հողերը, վորոնք կոչվում են գործ-անհողեր: Նրանք արհեստական վոսոգման կարիք ունեն և պարարտարյութեր կիրառելիս բարձր բերք են տալիս:

Հողերը միատեսակ չեն վերաբերվում դեպի պարարտանյութերը: Պարարտանյութերն ամենից ավելի մեծ բերքի բարձրացում տալիս են պողոթնային հողերի վրա: Ծայր հարավում, ինչպես նաև գորշահողերի վրա պարարտանյութեր կիրառելը նպաստում է բերքատվության զգալի բարձրացմանը: Սևահողերի վրա պարարտանյութերն ավելի թույլ են ազդում:

Բոլոր հողերն ամենից առաջ կարիք ունեն ազոտային պարարտացման, յերկրորդ հերթին՝ ֆոսֆորային և, ապա՝ կալիումական: Կալիումական պարարտանյութերն առանձնապես լավ են ազդում պողոթնային (ավազային և ավազակավային), ճահճային և մարգագետնային հողերի վրա:

Դրանից արդեն յերևում է, վոր պարարտանյութերի հաջող կիրառումը պահանջում է մի շարք պայմանների կատարում: Առաջին հերթին պետք է ճիշտ լինի պարարտանյութերի ընտրությունը՝ նայած այն բանին, թե ինչ բույսերի տակ և ինչ

հողի մեջ են մտցվում: Հետո անհրաժեշտ է վորոշ ժամկետներ պահպանել՝ և հողի մեջ պարարտանյութերը մտցնելու ճիշտ ձևեր կիրառել, պարարտանյութերի քանակություն հաշվումը ճիշտ կատարել և այլն:

2. ԻՆՁՊԻՍԻ ՊԱՐԱՐՏԱՆՅՈՒԹԵՐ ԵՆ ԼԵՆՈՒՄ

Պարարտանյութերը յերկու հիմնական խմբի յեն բաժանվում: Առաջին խմբին են պատկանում գոմաղբը, տորֆը, կոմպոստը¹⁾, կանաչ պարարտանյութը: Բոլոր այդ պարարտանյութերը բուսական ծագում ունեն: Յերկրորդ խումբն արհեստական (հանքային) պարարտանյութերն են: Նրանք պատրաստվում են հատուկ քիմիական գործարաններում:

Հիմնական սննդարար նյութեր պարունակելու տեսակետից արհեստական պարարտանյութերը բաժանվում են ազոտայինների, ֆոսֆորայինների և կալիումայինների: Բացի դրանից, կա «անուղղակի» պարարտանյութերի խումբ, վորոնցից են՝ կիրը, գիպսը և այլն:

Յեթե պարարտանյութը պարունակում է բոլոր հիմնական նյութերը, վորոնք հարկավոր են բույսերի սննդառության համար, այսինքն՝ ազոտը, ֆոսֆորը և կալիումը, ապա այդպիսի պարարտանյութը կոչվում է լրիվ: Գոմաղբը լրիվ պարարտանյութերից է.

3. ԱՐՇԵՍԱԿԱՆ ՊԱՐԱՐՏԱՆՅՈՒԹԵՐԻ ՃԱՆԱԶԵԼԸ

Արհեստական պարարտանյութերը կարելի յե ճանաչել արտաքին տեսքից, հոտից, համից (զգոշը): Հաճախ դա բավական չի լինում, վորովհետև շատ պարարտանյութեր չափազանց նման են իրար: Այդ պատճառով պետք է փորձել, թե ինչ է լիցում պարարտանյութը, յեթե նրա վրա ջուր լցնենք, յեթե պարարտանյութը լցնենք շիկացած ածխի վրա և այլն: Մենք կըն-

1) Կոմպոստը հավաքական պարարտանյութ է, կազմված՝ տորֆից, հումուսային (բուսահողային) հողից և տնտեսության զանազան թափթփուկներից (մոխիր, փչացած կերեր, կարտոֆիլի ցողուններ, տերևներ, մոլախոտեր և այլն): Դրանք քայքայման են յենթարկվում կույտի մեջ, վորի վրա ժամանակառժամանակ կեղտաջուր, սապնաջուր, գոմաղբահյութ են լցնում: Յերբ կոմպոստը միակերպ փափուկ զանգված է դառնում, նրան կարելի յե գործադրել բանջարանոցների և այգիների պարարտացման համար:

կարագրենք մի քանի պարզ փորձեր, վորոնցով ճանաչվում են ներկայումս ամենից ավելի գործածվող պարարտանյութերը:

Առաջին փորձ—սուպերֆոսֆատի վրա (սուպեր): Սուպերֆոսֆատը **ԽՍՀՄ**-ում ամենից ավելի տարածված ֆոսֆորային պարարտանյութն է:

Արտաքինից սուպերֆոսֆատը քիչ է տարբերվում մյուս ֆոսֆորական պարարտանյութերից: Նա իրենից ներկայացնում է մուգ կամ բաց-գորշավուն, իսկ յերբեմն ել համարյա սպիտակ գույնի (նայած հումուլիթին) կտորիկներ (հատիկներ): Ունի թթու, կծու համ և հատուկ հոտ: Յեթե մի պտղուց սուպերֆոսֆատ մատներով միջև սեղմենք, այն ժամանակ նա կկաշի և կխոնավանա: Ավելի ստույգ ճանաչվում է հետևյալ հատուկ փորձի միջոցով:

Թեյի բաժակի մեջ լցնել մի գդալ պարարտանյութ, վրան ավելացնել մի գդալ ջուր, լավ խառնել և վրան լցնել կես գդալ մանրացրած կավիճ: Յերե լուծույթն սկսի խիստ բացալ յեվ փրփրել, ապա այդ նստակույթն է, վոր վերցված պարարտանյութը սուպերֆոսֆատ է:

Յերկուրդ փորձ—այն պարարտանյութերի վրա, վորոնք սպիտակ կամ գորշավուն գույն չունեն և սուպերֆոսֆատից տարբերվում են նաև արտաքին ուրիշ հատկանիշներով:

Յեթե պարարտանյութը մթնագույն է, ապա դա կարող է լինել Թոմաս օսլյը (ֆոսֆորով հարուստ հանքերից պողպատ արտադրելիս ստացվող կողմնակի արդյունքը)—ֆոսֆորային պարարտանյութերից մեկը: Մուգ, ծանր, նուրբ, բոլորովին չոր փոշի յե, ջրում չի լուծվում: Յեթե բաժակի մեջ կես գդալ պարարտանյութ գցենք և վրան ավելացնենք մի գդալ քացախ, այն ժամանակ պետք է առաջանա փչացած ձվի հոտ:

Կալցիում ցիանամիդ—ազոտային պարարտանյութ է: համարյա սև, նուրբ, թեթև փոշի: Շատ փխրուն է. շաշափելիս փափուկ է փոշի առաջացնող է: Յեթե թրջվում է, այն ժամանակ ամոնիակի (անուշաղբի սպիրտի) խիստ հոտ է արձակում: Ջրում չի լուծվում: Համը փռճել չի կարելի:

Ֆոսֆորային ալյուր—ֆոսֆորային պարարտանյութ է: Մուգ կամ կեղտա-գորշագույն (զանազան յերանգների), շոշափելիս չոր փոշի յե: Ջրում չի լուծվում:

Յեթե պարարտանյութը վարդագույն կամ կարմրա-դաշնագույն յերանգ ունի, ապա դա կարող է լինել սիլվինիտ (կալիումական պարարտանյութ) կամ կալիումական աղ: Արտաքին տեսքով նման են սովորական կերակրի աղին: Սիլվինիտը կարող է նաև

գորշ գույնի լինել: Հատուկ փորձեր. 1) կես գդալ պարարտանյութ լցնել մի բաժակ ջրի մեջ—պարարտանյութը ջրում սպիտի լուծվի, համը աղի յե. 2) յեթե մի պտղուց գցենք շիկացած ածխի վրա՝ կծթճթա, բայց չի հալվի:

Յերկուրդ փորձ—գորշ կամ սպիտակ գույնի պարարտանյութերի վրա՝ ըստ նրանց ջրում լուծելիության:

Բաժակի մեջ լցնել մի կերակրի գդալ պարարտանյութ և ձողիկով խառնել 5 րոպե: Հետո թողնել, վոր նստի և տեսնել, թե պարարտանյութի վրա մասը լուծվեց ջրում: Համեմատել հետևյալ աղյուսակի հետ:

№ № ըստ կարգի	Պարարտանյութի անունը	Պարարտանյութի արտաքին տեսքը	Ջրում լուծ- վելիությունը
1	Ֆոսֆորային ալյուր (ֆոսֆորային պարարտանյութ)	Կեղտա-գորշագույն՝ զանազան յերանգների	Չի լուծվում
2	Ամոնիում սուլֆատ (ազոտային պարարտանյութ)	Մանր, սպիտակ, չոր փոշի	Ամբողջովին լուծվում է
3	Սելիտրա (ամոնիական յեյին) և լեյնասելիտրա (ազոտային պարարտանյութ)	Նման է կերակրի աղի: Շոշափելիս խոնավ է:	Նույնպես
4	Պրեցիպիտատ (ֆոսֆորային պարարտանյութ)	Մանր փոշի յե, բաց գորշ կամ սպիտակ գույնի, կեղտոտ, յերբեմն գեղին յերանգով	Չի լուծվում

Չսխալվելու համար յերրորդ փորձից հետո պետք է լրացուցիչ կերպով կատարել չորրորդ կամ հինգերորդ փորձը:

Չորրորդ փորձ—լրացուցիչ յերրորդին:

Վերցնել մի կտոր փայտի ածուխ, լամպի կամ պրիմուսի վրա նրան շիկացնել մինչև կարմրելը (կարելի յե ուղղակի վառարանից շիկացած ածուխ հանել): Շիկացած ածխի վրա լցնել մի փոքր պտղուց պարարտանյութ և դիտել, թե ինչ է կատարվում՝ արդյոք պարարտանյութը բռնկվում է, ալրվում կամ միայն հալվում է, արդյոք չի ծխում:

Առաջին դեպք—յեթե պարարտանյութը բռնկվում է, ապա դա ամոնիակային սելիտրա կամ լեյնասելիտրա յե:

Յերկուրդ դեպք—պարարտանյութը չի բռնկվում, այլ սպիտակ ծուխ է տալիս—դա ամոնիում սուլֆատ է:

Յեւրոբդէ դէպք—պարարտանյութը միայն հալվում է կամ բոլորովին չի փոխվում—պետք է ուրիշ փորձեր կատարել: Հիմեքերոդ փորձ—լրացուցիչ յերրորդին:

Մի գդալ թարմ մոխիր խառնել կես գդալ պարարտանյութի հետ, լցնել բաժակի մեջ և վրան ավելացնել մի գդալ յեռացող ջուր: Սառնել ձողիկով և հոտ քաշել: Յեթե այդ ժամանակ ամոնիակի (անուշադրի սպիրտի) հոտ է արձակում, ապա պարարտանյութն ամոնիում սուլֆատը կամ լեյնամիլիտան է: Վերջերս համար, թե այդ յերկու պարարտանյութերից վորի հետ գործ ունենք, պետք է հիշել յերրորդ և չորրորդ փորձերի արդյունքները:

Յեթե պարարտանյութն ամբողջապես լուծվել էր ջրում, իսկ շիկացած ածխի վրա բռնկվում էր, ապա դա ամոնիակային կամ լեյնամիլիտան է:

Յեթե պարարտանյութն ամբողջապես կամ համարյա ամբողջապես լուծվել է ջրում, իսկ շիկացած ածխի վրա փորձելիս չի բռնկվում և սպիտակ ծուխ է տալիս, մենք գործ ունենք ամոնիում սուլֆատի հետ:

Այեցերոդ փորձ—ամոնիակային սելիտրան լեյնամիլիտրայից տարբերելու համար է: Ձեռք բերել դեղատնից, ագրոկայանից կամ խրճիթ-լաբորատորիայից բարիում քլորիդի 5 տոկոսանոց լուծույթ և աղաթթվի 10 տոկոսանոց լուծույթ:

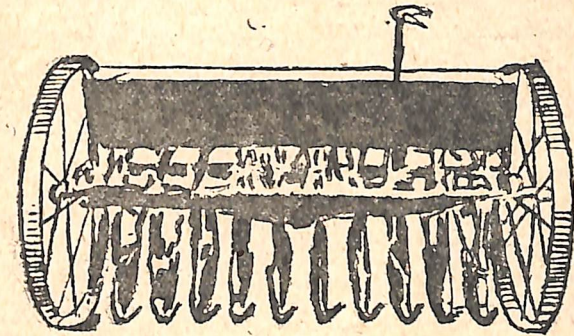
Մի բաժակ ջրի մեջ լցնել պարարտանյութի մի պտղուց: Սառնել: Թողնել, վոր նստի: Նստվածքը քամել մաքուր շորի միջով մի ուրիշ բաժակի մեջ և քամած պարզ հեղուկով լցնել բաժակի 1/8-ը: Պարզ հեղուկի վրա ավելացնել մի քիչ աղաթթվի և բարիում քլորիդի լուծույթ: Յեթե իսկույն ևեթ մեծ սպիտակ պտորուցվումն առաջանա, ապա դա ցույց է տալիս, վոր պարարտանյութը լեյնամիլիտրա չի (նյուլնալիտի պտորուցվումն տալիս է սուպերֆոսֆատը): Ամոնիակային սելիտրան նստվածք չի տալիս (նույնը և ամոնիում սուլֆատը), վորը և նրան տարբերում է այդ պարարտանյութերից:

Յոքերոդ փորձ—պրեցիպիտացի վրա: Ձեռք բերել դեղատնից խրճիթ-լաբորատորիայից կամ ագրոկայանից դժոխաքարի 10 տոկոսանոց լուծույթ: Բաժակի մեջ դնել 1/2 թեյի գդալ պարարտանյութ, վրան լցնել դժոխաքարի 10 տոկոսանոց լուծույթ: Յեթե պարարտանյութը պրեցիպիտատ է, ապա նմուշի վերին շերտն անմիջապես գունավորվում է վառ-դեղին գույնով:

Պարարտանյութերը հարկավոր է գործադրել վոչ թե դեպքից-դեպք, այլ մշտապես: Պարարտանյութը մտցվում է այն հաշվով, վոր գլխավոր կուլտուրան ապահովված լինի անդի բոլոր անհրաժեշտ տեսակներով: Այս հարցում պետք է դեկավարվել գյուղատնտեսների ցուցումներով:

Անհրաժեշտ է հողի խնամաշան մշակում և համառ պայքար մոլախոտերի դեմ: Այլապես պարարտանյութերն ոգուտ չեն բերի և, ընդհակառակը, միայն կուժեղացնեն մոլախոտերի աճը:

Ջրում հեշտ լուծվող պարարտանյութերը մտցվում են անմիջապես ցանքից առաջ կամ ցանքի ժամանակ. դժվարալուծ-



Նկ. 53. Կոմբինացված շարքացան: Միաժամանակ ցանում է թե սերմերը և թե պարարտանյութերը

ները մտցվում են նախորոք: Պարարտանյութերը դաշտի վրա պետք է հավասարաչափ բաշխվեն: Ձեռքով շաղացան անելով այդ բանին հասնելը դժվար է: Ուշոր տնտեսություններում պարարտանյութերը մտցնելու համար ծառայում են պարարտանյութերի շաղացան և շարքացան ցանիչները: Պարարտանյութերը շարքերով մտցնելու համար ծառայում են նաև կոմբինացված ցանիչները (Նկ. 53): Նրանք միաժամանակ ցանում են թե սերմերը, թե պարարտանյութերը:

Պարարտանյութերը շարքացանով մտցնելու դեպքում անհրաժեշտ է ծածկել փոցխով, բազմախոփ գութանով կամ մի վորևէ կուլտիվատորով:

Ագոսային պարարտանյութեր

1. Ամոնիում սուլֆատ—հացահատիկների տակ հեկտարի վրա գործադրում են մինչև 150 կիլոգրամ (կամ 30 կիլոգրամ մաքուր ազոտ, վորովհետև ամոնիում սուլֆատի մեջ ըստ կշռի 20—21% ազոտ կա), կարտոֆիլի տակ՝ հեկտարի վրա՝ 225-ից մինչև 300 կիլոգրամ, վշի տակ՝ 225 կիլոգրամ, կանեփի տակ՝ 450 կիլոգրամ և ավելի, բամբակենու տակ հեկտարի վրա՝ 300-ից մինչև 450 կիլոգրամ:

2. Նատրիումական սելիտ (պարունակում է 15—16% ազոտ), կրային կամ կալցիումական սելիտ 13—15½% ազոտ), ամոնիակային սելիտ կամ ամոնիում նիտրատ (33—35% ազոտ) կալցիում ցիանամիդ (18—20% ազոտ), լեյնա-սելիտ (26% ազոտ)—բոլոր այս պարարտանյութերը մտցվում են մաքուր սննդարար նյութի (ազոտի) նույն քանակությամբ յուրահարմար պես վոր ամոնիում սուլֆատ մտցնելիս:

3. Միզանյութը (46% ազոտ)—բոլոր հողերի և բույսերի համար լավ պարարտանյութ է. բանջարանոցային բույսերը ջրելու համար կիրառվում է ջրային լուծույթը՝ 3 գրամ միզանյութին 10 լիտր ջուր խառնելու հաշվով:

4. Ամոնիում բլադը (25% ազոտ) կերային արմատապրտուղների և հացահատիկային կուլտուրաների պարարտացման համար է գործադրվում: Կարտոֆիլի, ծխախոտի և վշի համար պիտանի է:

Ֆոսֆորային պարարտանյութեր

1. Ֆոսֆորիտային ալյուր պարունակում է 15—24% ֆոսֆորաթթու, գործադրվում է թթու հողերի, այսինքն՝ բոլոր պողպատային, ճահճային, տորֆային և շատ մարգագետնային հողերի պարարտացման համար: Ֆոսֆորիտային ալյուրով կարելի է պարարտացնել նաև գորշ-անտառային հողերը և դեպի սևահողերն անցողիկները: Սևահողերի վրա թույլ կերպով է ազդում: Աշնանացանների տակ մտցնում են ցելը վարելիս կամ կրկնավարելիս, իսկ գարնանացան հացահատիկների, կարտոֆիլի, ճակնդեղի տակ՝ աշնանից ցրտավար կամ խոզանավար կատարելու ժամանակ: Գործածության նորման մեկ հեկտարին 6—9 ցենտներ է, վորը

համապատասխանում է 15 տոկոսանոց ֆոսֆորիտում յեղած 90—135 կիլոգրամ ֆոսֆորաթթվին:

2. Սուպերֆոսֆատը սևահողի համար լավագույն ֆոսֆորային պարարտանյութն է, 14—20% ֆոսֆորաթթու է պարունակում: Կրկնակի սուպերֆոսֆատը մինչև 46% ֆոսֆորաթթու է պարունակում: Հեկտարի վրա գործածելու չափը 45—60 կիլոգրամ ֆոսֆորաթթու է, վորը 322—429 կիլոգրամ 14 տոկոսանոց սուպերֆոսֆատ է կազմում:

3. Թումասոլայը 14—18% ֆոսֆորաթթու է պարունակում պիտանի է բոլոր հողերի համար, գործածելու չափը՝ հեկտարին 400 կիլոգրամ է:

4. Պրեցիպիտատը պարունակում է 30—38% ֆոսֆորաթթու, կիրառվում է բոլոր հողերի համար, գործածության նորման հեկտարին 45 կիլոգրամ ֆոսֆորաթթու է:

5. Վոսկրայուրը պարունակում է 20—30% ֆոսֆորաթթու, կիրառվում է թթու ճահճացած և տորֆային հողերի վրա, ինչպես նաև լավ ոգահարվող ավազահողերի վրա. հեկտարի վրա 3—6 ցենտներ քանակությամբ է գործածվում:

Կալիումական պարարտանյութեր

1. Սիլվիեիտը պարունակում է մոտավորապես 16—26% կալիումոքսիդ: Գործածության չափն է—հեկտարի վրա 300 կիլոգրամ սիլվիիտ:

2. 30—40 տոկոսանոց կալիումական աղեր հեկտարի վրա գործածելու չափն է—112 կիլոգրամ 40 տոկոսանոց կալիումական աղ:

Կալիումական պարարտանյութերը գործադրվում են պողպատային հողերի վրա, տորֆային հողերում, մարգագետիններում (յերեքնուկի, յերեքնուկից հետո ցանվող վշի տակ), արմատապրտուղների տակ (կարտոֆիլի, կերի ճակնդեղի), արևածաղկի տակ:

Ամոնիում կրկնակի պարարտանյութ է, 11—12% ազոտ է 45—48% ֆոսֆորաթթու է պարունակում: Ամոնիումի մեկ տոննը փոխարինում է սուպերֆոսֆատի 3 տոննին և ամոնիում սուլֆատի ½ տոննին: Բոլոր բույսերի համար հիանալի պարարտանյութ է:

Սուպերֆոսֆատ

Ինչ նշանակությամբ ունեն պարարտանյութերը գյուղատնտեսության մեջ:

2. Ի՞նչ ախպի հողեր են գերակշռում ձեր կոլտնտեսութեան (խորհտնտեսութեան) դաշտերում:

3. Ի՞նչ են ըուսական ծաղումի պարարտանյութերը և արհեստական պարարտանյութերը:

4. Ի՞նչ է լրիվ պարարտանյութը:

5. Ի՞նչպես ճանաչել արհեստական պարարտանյութերը՝ սուպերֆոսֆատը, թոմաս շլակը, կալցիում ցիանամիդը, ֆոսֆորիտային ալյուրը, սիլիկոնիտը, ամմոնիում սուլֆատը, լեյնասելիտրան, պրեցիպիտատը:

6. Ի՞նչպիսի արհեստական պարարտանյութեր են կիրառվում (կարող են, պետք է կիրառվեն) ձեր կոլտնտեսութեան մեջ (խորհտնտեսութեան մեջ):

7. Ի՞նչ յեղանակներով և ի՞նչ պայմաններ կատարելով են մոցընում պարարտանյութերը հողի մեջ:

8. Պարարտանյութեր գործածելու ի՞նչ նորմաներ են ընդունված ձեր կոլտնտեսութեան մեջ, խորհտնտեսութեան մեջ):

ՊԱՅԳԱՐ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ՅԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՄ

1. ԻՆՁԻՑ ԵՆ ԱՌԱՋԱՆՈՒՄ ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՅԵՎ ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԻՆՁՊԻՍԻ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐ ԵՆ ԼԻՆՈՒՄ

Գյուղատնտեսական բույսերի վնասատուների և հիվանդությունների դեմ պայքարելը բերքատվության բարձրացման կարևորագույն միջոցառումն է: Մրիկից և ժանգից յերբեմն վնասված չանում և հացահատիկների բերքի մինչև 20 — 30% -ը, խոնավ տարիներին թաց փոսիտը վնասված չանում և մինչև 5 միլիոն տոնն կարտոֆիլ: Բերքին հակադրական կորուստներ են պատճառում նաև ամբարային և այգու վնասատուները, դաշտային մկները, գետնասկյուռները, մարգարիթիթուրը, աշնանաթիթուրը, մորեխը և բույսերի զանազան հիվանդությունները: Վնասատուներն ու հիվանդությունները փչացնում են սերմերը, ծիլերը, բույսերը՝ նրանց աճման ժամանակ, հասունացող և հավաքված բերքը:

Գյուղատնտեսական բույսերի ամենից ավելի վտանգավոր հիվանդությունների մեծամասնությունն առաջանում է սնկերից:

Սնկերը նույնպես բույսեր են: Նրանք բազմանում և տարածվում են սպորներ կոչվող սերմերի ոգնությունով: Սնկերն ինքնուրույն սնվել հողից և ուղից, ինչպես որինակ՝ հացահատիկները, ծառերը, խոտերը, չեն կարող: Սնկերը հաստատվում են ուրիշ բույսերի վրա և նրանցից ծծում են պատրաստի սննդաբար հյութերը, դրանով ուժասպառ անելով և վնասված բույսերին:

Բույսերի հիմնական վնասատուներն են՝ միջատները, տղզերը, կրծողները և դաշտային (կամ մերկ) կողիշները:

Գյուղատնտեսական փնասատուների դեմ պայքարելու պրակ-
տիկայում սովորաբար տարբերում են միջատների յերկու խմ-
բեր՝ կրծողներ և ծծողներ:

Կրծող միջատների բերանը հարմարված է պինդ կերակուր
(հատիկներ, արմատներ, տերևներ և այլն) ծամելու համար: Դրան-
ցից են՝ մորեխը (նկ. 54), աշնանաթիթեռնի, մարգարիթեռնի, ամ-
բարի ցեցի, վոսկետտիկի թրթուրները, բզեզներն ու նրանց
թրթուրները (որինակ՝ կուզկարգեզը, ամբարի յերկարակնճիթը),
սղոցողների (հացահատիկի, հաղարջենու և այլն) թրթուրները:

Ծծող միջատները բույսերի հյուսիս են ծծում: Դրանցից են՝
վիճները, մեղվանիցաները (նկ. 55), փայտղիլները և այլն:



Նկ. 54. Թռչող մորեխ

Միջատների այս յերկու խմ-
բերի միջև կան մի քանի միջա-
կա ձևեր, վորոնք տարբերվում
են բերնի կառուցվածքով: Այս-
պես, որինակ՝ թիթեռների թըր-
թուրները կրծող բերան ունեն,
իսկ բուն թիթեռնի բերանը հար-



Նկ. 55. Խնձորենու մեղվանիցա

մարված է ծծելու համար: Ծանճերի ոտորին շրթուները (կնճիթը)
հարմարված է հեղուկ սննուհղ ներքաշելու համար և այլն:

Տգերը պատկանում են սարգանման կենդանիներին և եյա-
կանապես տարբերվում են միջատներից: Նրանք թևեր չունեն,
նրանց մարմինը կազմված է յերկու իրար միացած մասերից
(գլխակուրծք և փորիկ): Տգերի առանձին տեսակների բերնի
կազմությունը տարբեր է: Բամբակենուն, բանջարեղենին և հա-
տապտղի բույսերին փնասող վոստայնի տիզն ունի բերան, վորը
հարմարված է հյութեր ծծելու համար: Այլուրին, հատիկներին և
այլն փնասող տգերի բերանը կրծող է: Տգերը խիստ մանր են:
Նրանց կարելի յե տեսնել միայն խոշորացույցի միջոցով:

Կրծողները կաթնասուն կենդանիներ են: Նրանց ատամները
հարմարեցված են պինդ կերակուր՝ հատիկներ, ծառեր, ծառի
վեղե և այլ բաներ կրծելու համար: Ամենից ավելի փնասաբեր
կրծողներն են գետնասկյուռները և մկնակերպ փնասատուները:

Դառնային կամ մեղկ կողիցները (նկ. 56) նման են խխունջ-
ներին, բայց խցի չունեն: Կողիցնի
բերանը հարմարված է բուսական
կերակուրը լավ տրորելու համար:



Նկ. 56. Դառնային կողից

Բոլոր բույսերի այս փնասատու-
ների և հիվանդությունների դեմ պայ-
քարելու համար հատուկ միջոցներ կան և համապատասխան մի-
ջոցառույթներ են մշակված: Դրանց հաջող կատարումը հնարավոր
է միայն հենց գյուղական կոլխոզային բնակչության ակտիվ
մասնակցության դեպքում: Յուրաքանչյուր կոլտնտեսական,
խորհրտնտեսության յուրաքանչյուր բանվոր, յուրաքանչյուր մե-
նատնտես գյուղացի պետք է տիրապետի բույսերի փնասատու-
ների և հիվանդությունների դեմ պայքարելու հիմնական միջոց-
ներին:

2. ԿԱՆԽՁ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

Բույսերի փնասատուների և հիվանդությունների դեմ պայ-
քարելու վերաբերյալ միջոցառումները բաժանվում են կանխիչ-
ների և վոչնչացնողների:

Ամենից ավելի կարևոր են ագրոտեխնիկական միջոցառում-
ները, վորոնք խոչնդոտ են հանդիսանում փնասատուների և հի-
վանդությունների առաջանալուն ու տարածվելուն: Գլխավորա-
պես նրանք հանգում են հողը հմտորեն և իր ժամանակին մշա-
կելուն և բույսերը ճիշտ կերպով խնամելուն:

Բազմադասյա ցանկաբուսաբույսեր, վորի կիրառման
դեպքում հացահատիկների ցանքերը կանոնավոր կերպով հաջոր-
դում են կերախոտերի, տեխնիկական բույսերի, շարքահերկ կուլ-
տուրաների ցանքերին, անբարենպաստ պայմաններ է ստեղ-
ծում բազմաթիվ փնասատուների զարգացման համար: Բազմա-
դաշտը վոչնչացնում է մուլախոտերը, վորոնք շատ փնասատուների
և հիվանդությունների տարածման համար ոջախ են ծառայում,
գյուղատնտեսական բույսերին տալիս է մեծ կայունություն՝ հի-
վանդությունների դեմ:

Վաղ ցեղերն ամենափնասակար փնասատուներն՝ աշնանաթի-
թեռնի և կուզկարգեղի, լարաթրթուրների և ուրիշների տարած-
մանը խոչնդոտ են հանդիսանում: Չափազանց կարևոր և ցեղերը
մոլախոտներից մաքրելը: Մաքուր ցեղերը համարյա միշտ գերծ են
աշնանաթիթեռից և մի շարք ուրիշ փնասատուներից: Զրադված
ցեղերը խիտ խոտ են տալիս, վորից փնասատուները խուսափում են:

Խոզանավարը յեվ խոզանի աշերը, ինչպես նաև խոր աշնա-
նավարը վոչնչացնում են բազմաթիվ փնասատուների, նվա-
զեցնում են հացահատիկների ժանգի և ուրիշ հիվանդություննե-
րի տարածվելը:

Վաղ ցանքը բույսին հնարավորություն է տալիս մինչև
փնասատուների և հիվանդությունների յերևալն աշնան ամրա-
պնդելու, վոր այդ բույսերի համար փնասովածքները նվազ վտան-
գավոր են դառնում:

Աւանաւացանների գարնանային փոցխումը լավ միջոց է պայ-
քարելու այն հիվանդության դեմ, վորն աշնանացանների ձյունի
բորբոս է կոչվում:

Տեսակավոր սերմեր ցանելը բույսերին դարձնում է կայուն
ընդդեմ հիվանդությունների, և փնասատուների դեմ կանխիչ կա-
րևոր միջոցներից մեկն է:

Հողի պարարացումը բույսերին ավելի ուժեղացնում է:
Պարարտացրած հողերի վրա բույսերն ավելի լավ են զիմանում
հիվանդություններից և փնասատուներից առաջացած փնասովածք-
ներին,

Մոլախոտների դեմ պայքարելը շատ փնասատուների զրկում է
ապաստարանից և կերից, վոչնչացնում է դանադան հիվանդու-
թյունների տարածման ոջախները: Մոլախոտերի դեմ պայքարե-
լու հիմնական ձևերն են՝ ա) սերմացուի տեսակավորումն ու
զտումը, բ) վարել խամերը, խոպանները, ճանապարհների կող-
քերը, սահմանները: գ) ցանքաշրջանառության մեջ շարքահերկ
կուլտուրաներ մտցնելը, դ) մոլախոտերը քաղհանելը, ե) վաղ և
մաքուր ցեղերը, զ) բոլոր մեծացողուն մոլախոտերը հավաքելն
ու այրելը:

Փարնանացանների վաղ բերհաւաւաւը պահպանում է նրանց
կուզկարգեղից, հատիկի թրթուրից, սղոցողներից, խոչնդոտ և
լինում շվեդական և հեսենյան ճանճերի զարգացմանը:

Հնձած հացահատիկն իր ժամանակին դեզ դնելը յեվ առաջ
կալելը դժվարացնում են դաշտային մկների, հեսենյան և շվե-

դական ճանճերի տարածմանը: Թվարկած բոլոր միջոցառումները
մտնում են սովորական ագրոտեխնիկական աշխատանքների մեջ,
վորոնք պարտադիր են յուրաքանչյուր կուլտուրական տնտեսու-
թյան համար՝ հողը մշակելու և դյուղատնտեսական բույսերին
խնամելու ժամանակ:

3. ՎՈՉՆՉԱՑՆՈՂ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Բույսերի փնասատուներին վոչնչացնելու ձևերը բաժանվում
են մեխանիկականների և քիմիականների: Պայքարի մեխանիկա-
կան ձևերը հանգում են փնասատուների վոչնչացմանը՝ պարզ մե-
խանիկական հարձարեցումներով, վորոնք գլխավորապես ձեռքի
աշխատանքի գործադրություն են պահանջում: Դրանցից են հե-
տեյալ կարևորագույն ձևերը.

Առումներ են ցիմում դաշտային և բանջարանոցային կուլ-
տուրաներն աշնանաթիթեռնի, սովկա-գամմայի, մարգաթիթեռնի և
ուրիշ մի քանի փնասատուների թրթուրներից պաշտպանելու հա-
մար: Առումների մեջ ընկած թրթուրները զիք պատերով
չեն կարողանում վերև բարձրանալ և վոչնչանում են (ջնշում կամ
թաղում են առումներում):

Եարժական խափանիչ պատերի սարկելը կիրառվում է մորեխ-
ների դեմ պայքարելիս: Պատերը շինում են տանիք ծածկելու
թիթեղներից: Մորեխի (հետիոտն) շարժման ճանապարհին փոսեր
են քանդում և նրանց ծայրերին անկյունի ձևով դրվում են շար-
ժական պատերը: Մորեխը հասնելով պատերին, շարժվում է նրանց
յերկարությամբ և ընկնում է փոսերի մեջ, վորտեղ և վոչնչաց-
վում է տրորելու ձևով:

Ստոնձային ողակներ սարկելն այդիններում թրթուրների դեմ:
Ծառերի բներին վորոշ բարձրության վրա 10 — 12 սանտիմետր
լայնությամբ թղթե ժապավեն են փաթաթում, իսկ ժապավենի
վրա թրթուրի սոսինձ են քսում: Թրթուրներն ողակները հաղ-
թահարել չեն կարողանում, խմբերով հավաքվում են նրա տակ
և կամ ինքներն են վոչնչանում, կամ վոչնչացվում են հարված-
ներով:

Թռնիչ գոտիներ սարկելը: Ամառվա կիսին պտղատու ծառի
բնի վրա գոտու ձևով կապում են ծղոտ կամ խծուծ: Վնասատու-
ները հավաքվում են գոտու տակ ձմեռելու կամ հարսնյականա-
լու համար: Աշնանը գոտին հանում և փնասատուների հետ
միասին այրում են:

վնասակար միջոցներին ձեռնով հավաքելը կատարվում է անոթներում կամ տոպրակներում, վորոնք կապված են լինում շշաձև վզիկներին:

Ձնօխելը գլանիչներով, քարշակներով կամ շուռ տված՝ ջախերով հյուսած փոցիներով, գլխավորապես կիրառվում է մարգագլխի-թեռի և սովկա-գամմայի շարժվող թրթուրի մեծ կուտակումները վոչնչացնելու համար՝ ճանապարհների վրա, ամայի տեղերում և այլն:

Բների անցքերի մոտ զրված ծուղակներով, քակարդներով և այլ միջոցներով բուսակներ կիրառվում են գետնասկյուռների և մկների դեմ պայքարելու համար:

Գետնասկյուռների բներում տաք կամ սառը ջուր լցնելը կիրառվում է վաղ զարնանը:

Միջոցներին վորալը կատարվում է գայլեր-թիթեռնուհի-ների ոգնությամբ:

Թրթուրներ վորալը կատարվում է յերկաթե տաշտակների և գուլյերի մեջ նրանց թափ տալով, ինչպես նաև ձիաքարշ թըր-թուրորսիչներով և այլն:

Գեղերի յեվ բարդոցների շուրջն առումներ փակելը կիրառվում է գաշտային մկներից պաշտպանելու համար:

Վնասատուների դեմ մղվող պայքարում մարդու ոգնակա-ներն են հանդիսանում մի քանի կենդանիներ, թռչուններ և մի-ջատներ:

Սպիտակ տափաստանային ժանտաքիսը վոչնչացնում է մկներին, գերմանամկներին, գետնասկյուռներին: Մի գույզ ժան-տաքիսը (արուն և եղը) և նրանց 7—8 հատ սերունդները մի տարում 800-ից ավելի գետնասկյուռներ են վոչնչացնում: Արևի-ն աղվեսը վոչնչացնում են կրծողներին: Բուն, բվեձը, բվեձակը, մորճուռակը, մկնաբազեն, ցինը նույնպես վոչնչացնում են կր-ծողներին: Վոդնիները, չղջիկները, սրնշակները, մողեսները, գոր-տերը շատ վնասատուների յեն վոչնչացնում: Վարդագույն սա-բյակները հաջողությամբ վոչնչացնում են մողեսին: Սերմագ-ապները, կիւռները, պիրոնները, ծիծեռնակները, ջրածիծառները, փայտփորիկները, յերաշտահավերը նույնպես վոչնչացնում են բազմաթիվ վնասակար միջատների:

Պայտի Բրիտանական միջոցները հիմնված են վնասատուներին սպանող զանազան թռչունների կիրառման վրա:

Այդ միջոցներն եփան են, ներգործում են արագությամբ և ներկայումս շատ լայն չափով են կիրառվում:

Վնասատուների դեմ պայքարելու համար թռչունների կիրառ-ման ամենից ավելի տարածված միջոցների թվին են պատկանում.

1. առանձին ապարատների ոգնությամբ հատուկ լուծույթ-ների սրսկելը.

2. թռնավոր փողիներով փողոտելը.

3. թռնավորված գրավիչ նյութերի միջոցը (թեփերի, հա-ցահատիկների, հացի և այլ նյութերի հետ թռնավոր փողիներ խառնելը կամ նրանց տոգորելը թռնավոր լուծույթներով).

4. գաղանման թռչուններով ծխահարելը (կիրառվում է վնա-սատուների դեմ փակ շենքերի մեջ, պահեստներում, ամբարնե-րում և այն վնասատուների դեմ, վորոնք ապրում են բներում):

Վնասատուների վրա ունեցած իրենց ազդեցությամբ թռչ-ունը բաժանվում են հետևյալ խմբերի՝ ներքին ազդեցության (աղիքային) թռչունը, արտաքին ազդեցության թռչունը, ծխա-հարիչներ:

Ներքին ազդեցության թռչունները ներգործում են կերակրի հետ միջատի կամ կենդանու ստամոքսն ընկնելով: Նրանք կի-րառվում են կրճող բերան ունեցող վնասատուների դեմ, վորոնք ապրում են բույսերի վրա և սնվում են նրանցով (մարգագլխի-թեռ, մորեխ և այլն):

Ներքին ազդեցության թռչուններից են՝ փարիզյան կանաչը (պարունակում է արսեն, պղինձ և քացախաթթու), նատրիում և կալցիում արսենիտը, կալիում արսենատը, սպիտակ արսենը, նատ-րիում ֆտորիդը:

Արտաքին ազդեցության թռչունները գցում են հենց վնասատու-ների վրա: Նրանց գործածությունը հիմնված է նրա վրա, վոր միջատների շնչառական սխառմը կազմված է բազմաթիվ ճյու-ղավորված խողովակներից, վորոնք անցնում են որդանիզմի բո-լոր հյուսվածքների միջով և գուրա են գալիս միջատի մարմնի մակերեսը, վերջանալով անցքերով, վոր շնչածակեր են կոչվում. գրա շնորհիվ, վնասակարի վրա ընկած թռչունը փակում է շնչա-ծակը կամ թափանցելով միջատի ներսը՝ թռնավորում է նրան: Արտաքին ազդեցության թռչունները գործ են ածվում գլխավորա-պես ծակող—ծծող բերան ունեցող վնասատուների դեմ (լվիճներ, փայտջլիներ, աղեր):

Սրտաքին աղդեցության թույններից են՝ ոճառը (ափելի լավ է կանաչ ոճառը), նավթա-ոճառային եմուլսիան, ծխախոտի թրմվածքը, յերկաթարջասպը, ծծմբակրային խաշուկը և այլն:

Ծխահարման ժամանակ կիրառվող դադանման թույնները միջատի որդանիզմի մեջ ընկնում են ոգի հետ միասին նրա շրն-չառական սիստեմի միջով: Ծխահարկչներից են՝ ծծմբական ան-հիդրիդը, ծծմբածխածինը, քլորպիկրինը, ցիանալավը:

4. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԵԼՈՒ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Մեկերի դեմ պայքարում են հետևյալ նյութերով. բույ-սերի վրա սրսկում կամ փոշոտում կատարելով՝ պղնձարջասպով («կապույտ քար»), բորդոյան հեղուկով (պարունակում է պղնձ-ձարջասպ և կիր), բուրդունդյան հեղուկով (պարունակում է պղնձ-ձարջասպ և սոդա), ծծմբածաղկով, յերկաթարջասպով և այլն:

Բացի սրանից, կիրառվում է սերմերի ախտահանում ֆոր-մալինի և սուպերֆոսֆատի լուծույթներով, քլորակրի և ջրի խառ-նուրդով, АБ պրեպարատով (պղնձարջասպ և կալիճ), ПД պրե-պարատով (կալցիում արսենիտից, տալիից և կալիինից), պղնձի կարբոնատով, տալկ-արսինով (արսեն է պարունակում) փա-րիզյան կանաչով:

5. ԹՈՒՅՆԵՐՈՎ ԱՇԽԱՏԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿ ՆԱԽԱԶԳՈՒՇԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Բույսերի հիվանդությունների և վնասատուների դեմ պայ-քարելու համար կիրառվող թույնների մեծամասնությունը վտան-գավոր է մարդկանց, թռչունների և ընտանի կենդանիների հա-մար: Այդ պատճառով թույններով աշխատելիս, նրանց պահելու և փոխադրելու ժամանակ պետք է նախազգուշական միջոցներ պահ-պանել:

Թույններով աշխատանք կատարելիս

Բոլոր աշխատողները պետք է ծանոթ լինեն թույնների հատ-կությունների և նրանցով թունավորվելու հետևանքների հետ:

Հետևել, վոր թույնը չընկնի աչքերի, քթի մեջ, չթուխ-նների, քրտնքից խոնավացած մաշկամասերի վրա: Չծխել և չուտել. վորքան կարելի չե հաճախակի լվալ ձեռքերը:

Փայտե ամանը, վորի մեջ պատրաստում են լուծույթներն ու գրավչանյութերը, ուրիշ նպատակների համար չգործածել:

Ֆերկաթե և ցինկապատ աման գործածելուց խուսափել (ամանը փչանում և լուծույթները փչացնում է):

Թույններով լցված գուլյերն ու տակառներն առանց հսկո-տության չպետք է թողնել:

Թունավորված տեղամասերի վրա 15 որվա ընթացքում նաասուններ չպետք է արածեցնել:

Լուծույթներ և գրավչանյութեր պատրաստելու տեղին մոտ չթողնել յերեխաներին, ընտանի թռչուններին և կենդանիներին: Աշխատանքից հետո թույններ պատրաստելու տեղերը փորփրել կամ վարել:

Բերքահավաքից 15—20 որ առաջ ընդհատել փոշոտումն ու արսկումը:

Թունավորման դեպքում բժիշկ հրավիրել. մինչև նրա գալը տուժածին տալ հում ձվի սպիտակուց, հում կաթ կամ ջրի և լյուդի խառնորդ (եմուլսիա):

Թույններ պահելիս

Պահեստապահությունը հանձնարարել թունավոր նյութերի հետ ծանոթ անձնավորության:

Թույնները պահել կողպեքի տակ, դերոյից վոչ ցած ջերմաս-տիճան ունեցող առանձին չոր շենքի մեջ:

Դյուրավառ թույնները (որինակ՝ քլորպիկրինը, ծծմբածխա-ծինը, ցիանալավը) պահել բնակելի շենքերից հեռու:

Թույնով դրադված յուրաքանչյուր արկղ, սնդուկ, տակառ, շիշ, պետք է ունենա մակագիր, վորտեղ գրված լինեն թույնի լրիվ անունը, կշիռը և պահեստ մտնելու ժամանակը:

Թույնները պահել խցանված ձևով: Թույն պարունակող ապա-կե շշերը պահել ծղոտ լցրած՝ գործած զամբյուղներում:

Թույնները չպահել ուրիշ առարկաների հետ միասին, մանա-վանդ սննդամթերքների հետ:

Թույնները դուրս տալու համար ունենալ առանձին կշեռքներ և գոգաթիակներ:

Պահեստում պետք է լինեն խալաթներ, ոճառ, սրբիչ, լվացա-րան: Աշխատանքից հետո ձեռքերը պետք է խնամքով լվանալ: Կողմնակի մարդկանց, յերեխաներին, ընտանի կենդանիներ-ին պահեստ մտնելու թույլ չտալ:

Թույնների վրա աշխատել խալաթները հագած, իսկ յեթե թույններն արձակում են փոշի կամ գոլորշիանում են, այն ժամա-նակ պետք է հակադադեր հագնել:

Փոշենման թույլները փոխադրել չվերադառնալու և լավ խցանված տարայի մեջ: Փոխադրումից հետո պետք է այրել այն ծղոտը, կամ խոտը, վորը փակած ք ե ծառայել թույլներով տարայի համար, սայլը խնամքով ավել ու լվանալ:

Հեղուկ թույլներ պարունակող ապակե շշերը փոխադրել ծղոտով կամ խոտով լցրած՝ գործած դամբյուղներում:

Թույլների հետ միասին սննդամթերքներ չպետք է փոխադրել:

Ստուգիչ հարցեր

1. Ի՞նչ միջոցներով են պայքարում բույսերի վնասատուների և հիվանդությունների դեմ:

2. Ի՞նչ ազդեցություններ են կանխում բույսերի վնասատուների և հիվանդությունների տարածումը: Այդ միջոցառումներից վերին և կիրառվում (կարող է և պետք է կիրառվի) ձեր կոլտնտեսության մեջ (խորհրդատեսության մեջ):

3. Ի՞նչպես են ստորաբաժանվում գյուղատնտեսական բույսերի վնասատուների դեմ պայքարելու վերաբերյալ միջոցառումները:

4. Ի՞նչումն են վնասատուների դեմ պայքարի մեխանիկական միջոցներ կիրառելու ելուցիկները:

5. Ի՞նչ մեխանիկական միջոցներ են կիրառվում ձեր կոլտնտեսության մեջ (խորհրդատեսության մեջ) վնասատուների դեմ պայքարելու համար:

6. Ի՞նչումն են բույսերի վնասատուների և հիվանդությունների դեմ քիմիական միջոցներով պայքարելու ելուցիկները:

7. Բույսերի վնասատուների դեմ պայքարելու վեր միջոցներն են ամենից ավելի տարածված:

8. Ի՞նչպես են ստորաբաժանվում թույլներն ըստ իրենց ազդեցության վնասատուների վրա:

9. Վեր վնասատուների դեմ են կիրառվում արտաքին և ներքին ազդեցության թույլները:

10. Պայքարի ինչպիսի քիմիական միջոցներ են կիրառվում (կարող են կամ պետք է կիրառվեն) ձեր կոլտնտեսության մեջ (խորհրդատեսության մեջ):

11. Ի՞նչպիսի յեղանակներով են կիրառվում այն քիմիական նյութերը, վորոնցով պայքարում են բույսերի սնկային հիվանդությունների դեմ:

12. Ի՞նչ նախազգուշական միջոցառումներ է հարկավոր պահպանել թույլներով աշխատելիս, նրանց փոխադրելիս և պահելիս:

ՊԱՋՐԱՎԻՍԻՄԻ «ՊԱՏՐԱՍՏ ՆՈՔՊ»-Ի ԿՐԾՔԱՆՆԱՆԻ ՄԱՍԻՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի կրծքանշան ստանալու իրավունք ունեն պաշտպանության անդամները:

«Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի կրծքանշան ստանալու համար անհրաժեշտ է.

ա) լինել հարվածային՝ արտադրության մեջ.

բ) լինել պաշտպանության ակտիվ անդամ իր տանը, ֆաբրիկայի, գործարանի, կոլտնտեսության (խորհրդատեսության) դրուրոցի, հիմնարկության և այլնի ՀՈՔՊ-ի աշխատանքում.

գ) տալ «Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի բոլոր նորմաները, վոր սահմանված են ԽՍՀՄ-ի պաշտպանության Միության Կենտրոնի կողմից.

դ) ունենալ սարքին սեփական հակազուգ.

ե) մաքուր և կարգին վիճակում պահել սեփական բնակարանն ու աշխատանքի վայրը.

զ) առուրյա կենցաղում պահպանել անձնական առողջապահության կանոնները:

2. «Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի կրծքանշանը տալիս են Պաշտպանության շրջանային (քաղաքային) և թաղամասային խորհուրդները, յերը Պաշտպանության սկզբնական կազմակերպությունը ներկայացնում է «Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի նորմաները հանձնողին հաշվառման քարտը, վորը հաստատված է լինում նորմաներն ընդունող հրահանգի ստորագրության և «Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի նորմաների



Նկ. 57. Պաշտպանության «Պատրաստ ՀՈՔՊ»-ի կրծքանշանը

ընդունման համար Պաշտպանության նախարարի կողմից պատասխանատու անդամի ստորագրությունը:

3. «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի նշան ստացողներն ոգտվում են հետևյալ իրավունքներից.

ա) Պաշտպանության ՀՈՒՔՊ-ի գաղտնիությունն ու կուրսերը մշտ-
նելիս՝ առավելություն:

բ) ընտանիքի անդամների համար հերթից դուրս հակազաղ
ձեռք բերելու և պաշտպանության արհեստանոցներում հակազաղ
պնելու և վերանորոգելու համար մշակելիս 10 տոկոսանոց զեղչով:

գ) ձրի հաճախելու Պաշտպանության ՀՈՒՔՊ-ի վերաբերյալ ցու-
ցահանդեսները:

դ) ՀՈՒՔՊ-ի ակումբին անդամագրվելիս անդամավճարի 25
տոկոսանոց զեղչով:

ե) մասնակցելու ՀՈՒՔՊ-ի վերաբերյալ բոլոր մրցումներին,
վոր անց են կացնում Պաշտպանության կազմակերպությունները:

«Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի նշան ստանալը վոչ մի պետական
արտոնությունների և դրամական վարձատրությունների հետ
կապված չէ:

4. «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի նշանը տրվում է յերկու տարի
ժամկետով, վորն անցնելուց հետո կրկնական վերահանձնում է
կատարվում և նորմաները չտալու կամ ներկա կանոնադրությամբ
1 պարագրաֆի 1, 2, 4, 5 և 6 կետերից մեկն ու մեկը չկատա-
րելու դեպքում «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի նշան ունեցողը զրկվում է
այն կրելու իրավունքից:

5. «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի կրճքանշանը հետ և վերցվում
Պաշտպանության շրջանորդի վորոշումով այնպիսի վարձույթների
համար, վորոնք վարկաբեկում են Պաշտպանության անդամի և խոր-
հրդային քաղաքացու կոչումը:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2

«ՊԱՏՐԱՍՏ ՀՈՒՔՊ»-Ի ՆՇԱՆԻ ՆՈՐՄԱՆԵՐԸ ԳՅՈՒՂԻ ՀԱՄԱՐ (ԿՈՆՏՆԵՆԵՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐԻ,
ԽՈՐՀՏՆԵՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐԻ, ՄՏԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ)

1 ՆՈՐՄԱ — ՀՈՒՔՊ վերաբերյալ ընդհանուր սեղեկություններ

1. Գիտենալ, թե ինչի համար և հարկավոր բնակչության
հակաքիմիական և հակոդային պաշտպանությունը և Պաշտպան-
քիմի խնդիրներն այդ բնագավառում:

2. Ոգային և ցամաքային քիմիական հարձակման միջոց-
ների մասին և նրանց ազդեցությունը բնության մասին ընդհանուր
տեղեկություններ ունենալ, այն է՝ ֆուգասային, բեկորային,
հրձիգ, քիմիական ուժերը, սավառակներին թն ցրելը, հրետ-
քիմիադրություն, ցամաքային գործիքների կիրառումը՝ թն
վայրերը վարակելու համար:

3. Արտաքին նշաններից և հոտից կարողանալ վորոշել իպ-
րիտը, լյուիզիտը, ֆոսֆենը, քլորպիկրինը և ազամսիտը:

4. Գիտենալ, թե ինչ է հարկավոր անել ոգային տազնապի
(ՈՏ), քիմիական տազնապի (ՔՏ) ազդանշան տալու դեպքում՝
հասարակական ոգտագործման վայրերում, դաշտային աշխա-
տանքների ժամանակ, տանը գտնվելիս, փողոցում: Կարողանալ
տարբերել ոգային և քիմիական տազնապի ազդանշանները, կա-
յուն թն վարակված վայրերի արգելիչ-շրջափակումների նշան-
ները:

5. Գիտենալ, թե հրդեհները հանգցնելու ինչպիսի միջոցներ
և վորտեղ են դրսնվում: Առաջին նորման մշակվում է 4 ժամում:

2 ՆՈՐՄԱ — Կապիմիական պատգամություն

6. Գիտենալ, թե ինչու համար է ծառայում հակազաղ
հիմնական մասերի դերը, ինչքան ժամանակ և ինչ թն և պաշտ-
պանում նա: Գիտենալ իր հակազաղի չափսը:

7. Կարողանալ՝ ա) 5 վայրկյանում ձիշտ հազնել հակազաղը,
բ) հակազաղը հազած ժամանակ 2 ժամ հանգիստ կամ 1 ժամ
շարժման (աշխատանքի մեջ) վիճակում գտնվել: գ) հայտարերել
հակազաղի սարքին չլինելը և ոգտվել նրանից մինչ սարքինով
փոխանակումը, արտաշնչման կափույրի և սաղավարտ-դիմակի
փնասված լինելու դեպքում: դ) հանել հակազաղը, չորացնել, ձիշտ
ծալել և պայուսակի մեջ դնել: ե) ձիշտահաման կամերայում
մնալ 5 րոպե, վորից 10 վայրկյանից վոչ պակաս հակազաղը հա-
նած վիճակում:

8. Գիտենալ, թե ինչպես պետք է սարքավորել ապաստա-
րանը տան մեջ և նրանից ինչպես ոգտվել:

9. Գիտենալ կայուն թն ապազաղացման հիմնական միջոց-
ներն ու ձեերը և կարողանալ ձեերի տակ յերած ոժանդակ մի-
ջոցներով ապազաղացնել գյուղատնտեսական մեքենաներն ու
ինվենտարը:

10. Կարողանալ դուրս գալ կայուն թՆ վարակիւմ վայրից՝ ոգտվելով ձեռքի տակ յեղած միջոցներից:

11. Գիտենալ, թե ինչպես պահպանել սննդամթերքները և տնային գործածութեան առարկաները թՆ և ինչ անել թՆ վարակած առարկաների և մթերքների հետ:

12. Գիտենալ, թե ինչպես պաշտպանել կենդանիներին թՆ և ինչպես առաջին ոգնութիւն ցույց տալ թՆ տուժած կենդանիներին: 2-րդ նորման մշակվում է 6 ժամում:

3 նորմա — բժշկա-սանիտարական պահպանութիւն

13. Գիտենալ թունավորման նշանները և կարողանալ փոխադարձ ոգնութիւն ցույց տալ թունավորումների ժամանակ. ա) հեղձուցիչ թՆ քլորով, ֆոսգենով. բ) ընդհանուր թունավոր թՆ — կապտաթթվով, ածխածնի թթվութով. գ) գրգռող թՆ — ազամսիտով, քլորացետոֆենոնով. դ) մաշկա-պալարային թՆ — իպրիտով, լյուիզիտով:

14. Կարողանալ. ա) ոգտվել անհատական սանիտարական և հակաիպրիտային ծրարներից. բ) մաշկի վրայից վերացնել իպրիտի կաթիլները և լվանալ աչքերը. գ) կատարել արհեստական շնչառութիւն ըստ Սիլվեստրի և Շեֆֆերի. դ) 2—3 բուպյուսի դադարեցնել արյունահոսութիւնը և վերքը կապել. ե) տուժածին, վիրավորին, գազով թունավորվածին փոխադրել յերկու հոգով՝ առանց պատգարակի:

Ծանոթութիւն.—Այն անձնավորութիւնները, վերոնք ՊՍԳ-ի առաջին աստիճանի նորմաները տվել են, բժշկասանիտարական պաշտպանութեան նորմաները չեն տալիս:

3-րդ նորման մշակվում է 4 ժամում:

4 նորմա — հակահիդեային պահպանութիւն

15. Գիտենալ, թե ինչ միջոցառումներ պետք է անցկացնել, վոր հրդեհներ ծագելու վտանգը նվազի իր տանը և արտադրութեան մեջ (գաշտում):

16. Գիտենալ, թե ինչպես պետք է պայքարել հրձիգ ուժերից և դուռնավառ նյութերից հրդեհ առաջանալու դեմ:

17. Կարողանալ ոգտվել հրամարիչներով, ավազով և ուրիշ՝ ձեռքի տակ յեղած նյութերով հրդեհները հանգցնելու ժամանակ: 4-րդ նորման մշակվում է 5 ժամում:

5 նորմա — ՀՈՒԹՊ գյուղում

18. Գիտենալ քիմիկատի դերն ու խնդիրները:

19. Գիտենալ գյուղատնտեսութեան տեղական փաստառւնների, գյուղատնտեսական բույսերի հիվանդութիւնների և մոլախոտերի դեմ, բնակարանա-փաստառւնների դեմ պայքարելու միջոցները, ինչպես նաև գիտենալ նրանց դեմ պայքարելու համար կիրառվող թույների հետ վարվելու կանոնները:

20. Իր կուտնտեսութեան և խորհրտնտեսութեան մեջ բերքատվութիւնը բարձրացնելու ագրոտեխնիկական միջոցառումների հիմունքները գիտենալ.

ա) հողերի և գյուղատնտեսական կուլտուրաների գերակշռող տիպը.

բ) հողի տվյալ տիպի և գյուղատնտեսական կուլտուրաների համար պարարտանյութեր մտցնելու նորմաները.

գ) պարարտանյութեր մտցնելու ձևերը.

դ) կարողանալ տարբերել հանքային պարարտանյութերը.

5-րդ նորման մշակել 6 ժամում:



ԱՌԱՋԻՆ ԳԼՈՒԽ

ՀՈՒՔՊ ՎԵՐԱՔԵՐՅԱԼ ԸՆԴԻՍՏՐՈՒՐ ՏԵԿՆԻԿԱՅԻՆ ԳԼՈՒԽ

1. Ինչո՞ւ համար է հարկավոր ազգայնականության հակադրելիքի և հակա-
քրիմիական պաշտպանությունը, Պաշտպանության խնդիրները ՀՈՒՔՊ
գործում 3
2. Ոգային հարձակման միջոցներն ու նրանց ներգործությունը 9
3. Ցամաքային քրիմիական հարձակման միջոցներն ու նրանց ներգոր-
ծությունը 22

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՀԱՅԿԱՎԻՍԻՏԻԱՆ ԱՄԱՏԱԳԱՆՈՒՐՈՒՄ

1. Հակադադ ԲՆ, նրա նշանակությունը, կառուցվածքը և գործադրելու
յեղանակը 26
2. ԲՆ հակադադից ոգավելու կանոնները 34
3. Տարրական ապաստարանների հակաքրիմիական սարքավորումը և
նրանցով ոգավելու կանոնները 42
4. Ի՞նչպես պաշտպանվել կայուն ԹՆ մաշկի վրա ներգործելուց 47
5. Ապագազացման հիմնական միջոցներն ու յեղանակները 49
6. Ի՞նչպես սննդամթերքները, խոտը, ջուրը, և անայլին գործածու-
թյան առարկաները պաշտպանել ԹՆ ներգործությունից 57
7. Կենդանիների պաշտպանությունը ԹՆ ներգործությունից 59

ՅԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ԲԺՇԿԱ-ԱՄԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ԱՄԱՏԱԳԱՆՈՒՐՈՒՄ

1. Ինքնուրույնություն և փոխադարձ ոգնություն ԹՆ զննվելու դեպքում 67
2. Անհատական հակախղիթային և վերականգնողական ծրարից ոգավելը:
Արյունահոսությունը գաղարկեցնելը և վերքը կապելը: Ուղային և
քրիմիական հարձակման ժամանակ տուժածին փոխադրելը: Արհես-
տական շնչառություն: 70

ՀԱՅԿԱՎԵՐՔԻԱՅԻՆ ԱՄԱՏԱԳԱՆՈՒՐՈՒՄ

1. Ի՞ր տանը, դաշտում և արտադրություն մեջ հրդեհներին առաջացման
ու տարածման վտանգը նվազեցնելու համար ի՞նչ պետք է անել 77
2. Ինչպե՞ս պայքարել հրձիգ ուժերի և նրանցից ծագած հրդեհների դեմ 79
3. Ինչպե՞ր ոգավել ձեռքի հրամարկչներով 84

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՀՈՒՔՊ ԿԱԳԱՆԱԿՐԱՊՈՒՐՈՒՄ ԿՈՐԵՏԵՏԱՐՈՒՄ, ԽՈՐԻՏԵՏԱՐՈՒՄ, ՄՏԿ-ՆԵՐՈՒՄ

1. ՀՈՒՔՊ-ի ի՞նչ միջոցառումներ են կիրառվում «ապահովի դրություն»
մտցնելիս 88
2. Ինչ պետք է անել ոգային տաղանալ («ՈՏ») ազդանշանի դեպքում 90
3. Ինչ պետք է անել քրիմիական տաղանալ («ԲՏ») ազդանշանի դեպքում 93
4. Ինչ պետք է անել (առաջին տաղանալի ավարտի) ազդանշանը տա-
լու դեպքում 94

ԳԼՈՒԽ ՎԵՐՅԵՐՈՐԴ

- ԳԻՄՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԴԵՐՔ, ԽՈՐԻՐՆԵՐՆ ԵՎ ԿԱԳԱՆԱԿՐԱՊՈՒՐՈՒՄ
ՔՅԱՆՈՒՄ. 88

ԳԼՈՒԽ ՅՈՒՐԵՐՈՐԴ

ԳՅՈՒՂԱՏԵՏԱՐՈՒՐՈՒՄ ՄԵԶ ԱՄԱՐԱՏԱՆՈՒՐՈՒՄ ԳՈՐԾԱԴՐԵԼՈՒ
ՎԵՐԱՔԵՐՅԱԼ ՏԵԿՆԻԿԱՅԻՆ ԳԼՈՒԽ

1. Ինչո՞ւ հողը պարարտանյութերի կարիք է զգում և ի՞նչ է հարկավոր
լիմանալ նրանց հաշիվ գործադրության համար 99
2. Ինչպիսի պարարտանյութեր են լինում 101
3. Արհեստական պարարտանյութերի ձևաչափը 101
4. Հողի մեջ արհեստական պարարտանյութեր մտցնելու պայմաններն
ու ձևերը 106
5. Արհեստական պարարտանյութերը մտցնելու նորմաները 105

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՊԱՅԴԱՐ ԳՅՈՒՂԱՏԵՏԱԿԱՆ ԲՈՒՅՆԵՐԻ ՎՃԱՏԱՆՈՒՆԵՐԻ յԵՎ
ԻՐԱՆՈՒՐՈՒՄՆԵՐԻ ղԵՄ

1. Ինչից են առաջանում բույսերի հիվանդությունները և բույսերի ինչ-
պիսի զննատուներ են լինում 109
2. Կանխիչ միջոցառումներ 111
3. Վաչնչացնող միջոցներ 113

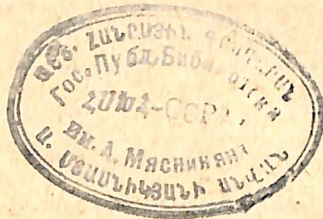
4074

62

4. Բույսերի հիվանդությունների դեմ պայքարելու քիմիական յեղանակները	116
5. Թույններով աշխատելու ժամանակ նախազգուշական միջոցները . . .	116

Հավելվածներ

1. Պաշտպանական «Պատրաստ ՀՈՔՊ» կրծքանշանի մասին կանոնադրություն	119
2. «Պատրաստ ՀՈՔՊ» նշանի նորմաները գյուղի համար (կտրանտեսություններ, խորհրդատեսություններ, ՄՏԿ-ների համար)	120



Պատ. խմբ.՝ Ա. Բ ո յ ա ջ յ ա ն
Տեխ. խմբ.՝ Խ. Ա յ վ ա ղ յ ա ն
Մեքագրիչ՝ Դ ա բ. Հ ա կ ո բ յ ա ն

Դրավիճակի լրացրել № 1190, հրատ. 436, պատ. 431, ախրատ 15000

Հանձնված է տրամադրության 29 մայիսի 1937 թ.

Ստորագրված է ապրիլի 25 հունիսի 1937 թ.

Դյուզհրատի ազարտն, Յերեան, Նալբանդյան 11.

ՀՀ Ազգային գրադարան

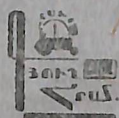


NL0278945

ԳԻՆԸ 2 Ռ.
ԿԱԶՄԸ 1 Ռ.

842

13 360



Կոլхозնիկս օ փրոտիվօվօզԴժնոյ և փրոտիվօ-
քիմիքիքոսկոյ օբօրօնօ

Տօստ. Ա. Մալշինսկոյ

Տօլքօվքիզ

Երօվան

1937